

**ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΘΝΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ
ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ**

**Κείμενα
Νεοελληνικής
Λογοτεχνίας**

Α΄ ΤΕΥΧΟΣ

Α΄ ΤΑΞΗ ΓΕΝΙΚΟΥ ΛΥΚΕΙΟΥ

2ος τόμος

**ΚΕΙΜΕΝΑ
ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ
ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ**

Τεύχος Α΄

Α΄ ΤΑΞΗ ΓΕΝΙΚΟΥ ΛΥΚΕΙΟΥ

2ος τόμος

**Υπεύθυνος για το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο
Κώστας Μπαλάσκας, Σύμβουλος Π. Ι.**

**Επιμέλεια Έκδοσης
Πολυτίμη Γκέκα**

Επιμέλεια εξωφύλλου: Βάσω Αβραμοπούλου

**Εικόνα εξωφύλλου:
Νίκος Χατζηκυριάκος – Γκίκας (1906–1994),
Μάντρες στην Ύδρα**

**ΠΡΟΣΑΡΜΟΓΗ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ ΓΙΑ ΜΑΘΗΤΕΣ
ΜΕ ΜΕΙΩΜΕΝΗ ΟΡΑΣΗ**

***Ομάδα Εργασίας Υπουργείου Παιδείας, Δια Βίου
Μάθησης και Θρησκευμάτων***

**ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΘΝΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ
ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ**

**ΚΕΙΜΕΝΑ
ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ
ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ**

**Ν. ΓΡΗΓΟΡΙΑΔΗΣ
Δ. ΚΑΡΒΕΛΗΣ
Χ. ΜΗΛΙΩΝΗΣ
Κ. ΜΠΑΛΑΣΚΑΣ
Γ. ΠΑΓΑΝΟΣ
Γ. ΠΑΠΑΚΩΣΤΑΣ**

Ερωτόκριτος

Ο Ερωτόκριτος χαρακτηρίζεται ως αφηγηματικό ποίημα ή έμμετρο μυθιστόρημα. Στους πολυάριθμους στίχους του (πάνω από 10.000) εξιστορούνται οι φάσεις που πέρασε η αγάπη δυο νέων, του Ερωτόκριτου και της Αρετούσας, ώσπου να καταλήξει στο αίσιο τέλος της, το γάμο. Μέσα σ' αυτή την ιστορία συμπλέκονται και «των αρμάτων οι ταραχές» και «τση φιλιάς η χάρη», για να προβληθούν και τα άλλα γνωρίσματα του ιπποτικού πνεύματος, η αξία της παλικαριάς και της φιλίας.

Ως άνθρωπος της Αναγέννησης και ως Έλληνας, ο ποιητής διαλέγει για χώρο της δράσης την αρχαία Αθήνα, όχι όμως όπως τη γνωρίζουμε από την ιστορία. Στον Ερωτόκριτο τα γεγονότα διαδραματίζονται σ' έναν κόσμο αόριστο ιστορικά, συμβατικό και παραμυθένιο. Το ποίημα διαιρείται σε πέντε μέρη. Στο Α' μέρος παρακολουθούμε πώς γεννιέται και ωριμάζει το αίσθημα των δυο νέων. Στο Β' μέρος περιγράφεται η γιόστρα (το κονταροχτύπημα) που οργανώνει ο βασιλιάς Ηρακλής, πατέρας της Αρετούσας, για να τη διασκεδάσει. Ακολουθεί (Γ' μέρος) η συνάντηση των δυο ερωτευμένων και η απόφαση να ανακοινώσει ο Ερωτόκριτος στο βασιλιά την επιθυμία τους να παντρευτούν. Ο βασιλιάς, έξω φρενών από το θράσος του νεαρού, τον εξορίζει και αποφασίζει να παντρέψει την κόρη του με τον πρίγκιπα του Βυζαντίου. Στην άρνηση της την κλείνει στη φυλακή. Ο Ερωτόκριτος, προτού φύγει, αρραβωνιάζεται με την Αρετούσα. Στο μεταξύ ξεσπάει πόλεμος (Δ' μέρος)· ο βασιλιάς των Βλάχων εισβάλλει στο βασίλειο του Ηράκλη. Σε αποφασιστική μάχη ο Ερωτόκριτος, μεταμορφωμένος σε Σαρακηνό, σώζει την κατάσταση.

Στο Ε΄ και τελευταίο μέρος ο βασιλιάς από ευγνωμοσύνη τάζει το μισό βασίλειο στον άγνωστο σωτήρα του. Εκείνος απορρίπτει την προσφορά και ζητά για αντάλλαγμα να παντρευτεί την Αρετούσα. Ο βασιλιάς δέχεται, αλλά εκείνη αρνείται ως τη στιγμή που ο Ερωτόκριτος αποκαλύπτει την ταυτότητά του.

α) [ΜΟΝΟΜΑΧΙΑ ΚΡΗΤΙΚΟΥ ΚΑΙ ΚΑΡΑΜΑΝΙΤΗ] (Β΄ μέρος, στίχοι 1047 - 1150)

Μεγάλο μέρος στον Ερωτόκριτο κατέχουν οι κονταρομαχίες και οι μονομαχίες. Είναι ένα στοιχείο που τον συνδέει με το ιπποτικό πνεύμα των δυτικών έργων.

Ο πατέρας της Αρετούσας, όπως είπαμε, για να διασκεδάσει την κόρη του οργανώνει αγώνα κονταρομαχίας (γιόστρας). Στο αγώνισμα αυτό δύο ιππείς προσπαθούσαν να ρίξει από το άλογο ο καθένας τον αντίπαλο μ΄ ένα μακρύ κοντάρι χωρίς αιχμή.

Έρχονται πολλά ρηγόπουλα, για να πάρουν μέρος στον αγώνα. Ανάμεσα τους κι ο Σπιδόλιοντας (ή Σπιθόλιοντας), ασιάτης πολεμιστής από την Καραμανία της Μ. Ασίας, και το ρηγόπουλο της Κρήτης Χαρίδημος. Τα δυο αρχοντόπουλα τα χωρίζει βαθύ οικογενειακό μίσος. Γι΄ αυτό ζητούν και παίρνουν την άδεια από το βασιλιά να μονομαχήσουν με τα σπαθιά μέχρι θανάτου.

Ετότες λέγει ο Κρητικός, ο νιος ο παινεμένος:

«Οπου αποθάνει, απ΄ όλους σας ας είν΄

συχωρεμένος»,

και μ΄ ένα πήδημα ως αϊτός εστάθηκε στο ζάλο*
και βάνει χέρα στο σπαθί κι ανίμενε τον άλλο

ζάλο: το βήμα.

5 κι εκείνος πάλι ανάδια* του ογλήγορος σιμώνει
και διχωστάς* παραθεσμιά* σα δράκος
ξεσπαθώνει
και σμίγουν τα γδυμνά σπαθιά, σηκώνουν
τα σκουτάρια*
κι αρχίζουσινε τη μαλιά* τούτα τα παλικάρια...
Σα δυο λιοντάρια, όντε βρεθού με πείναν εις
τα δάση
10 και βρου φαητό κι απάνω του το 'να και τ' άλλο
αράσσει,*
μουγκρίζου κι αγριεύγουσι, πεινού, και με
το στόμα
και με τα νύχια αράσσουσι και τρέχουν εις
το βρώμα,*
το 'να και τ' άλλο πολεμά, το βρώμα να κερδέσει,
έτσι 'καμαν και τούτοι οι δυο εις του λαού τη μέση.
15 Τριγυρισμένους τσ' έχουσι και στέκου και
θωρούσι,
τον πλια αντρειωμένο από τους δυο δεν ξεύρουσι
να πούσι
και μόνο εκείνα τα σπαθιά ανεβοκατεβαίνου
κι ώρες ζερβά τα ζάλα τως κι ώρες δεξά
τα πηαίνου.
Πολλά μεγάλη δύναμην έχει ο Καραμανίτης,

ανάδια: αντίκρυ.

διχωστάς: δίχως.

παραθεσμιά: η αναβολή.

σκουτάρι (το): ασπίδα.

μαλιά: μάχη.

αράσσω και ράσσω: ορμώ.

βρώμα: το τροφή.

Θεόφιλος (Χατζήμιχαήλ) (1871-1934),
Ερωτόκριτος και Αρετούσα
Μουσείο Λαϊκής Τέχνης, Αθήνα

20 πλιας τέχνης* και πλιας μαστοριάς είν' το παιδί
της Κρήτης
και με την τέχνη συντηρά,* την ώρα που μαλώνει,
τη χέρα του Σπιθόλιοντα σε ποια μερά ξαμώνει*
κι εξώφευγε τσι κοπανιές* κι ήβλεπε το σπαθί του
25 κι ωσάν αϊτός επά κι εκεί επέτα το κορμί του·
σύρνεται οπίσω, πηαίνει ομπρός, ζερβά δεξά
γιαγέρνει*
και πρίχου* σώσει η κοπανιά εις το σπαθί
την παίρνει
κι όποιο σπαθί είχ' έτοια* βαφή, σίδερο δεν
το πιάνει
ουδέ ποτέ τσακίζεται ουδ' αδοντιά* δεν κάνει.
Πότε και λίγο του 'διδε κι απάνω εις το σκουτάρι*,
30 στη γη κομμάτια το 'ριχνε το φοβερό λιοντάρι.
Ήστεκεν ο Χαρίδημος σαν άντρας κι ανιμένει
κι εγύρευε να βρει καιρόν η χέρα η τιμημένη.
Δε θέλει δίχως διάφορον* οι κοπανιές να πηαίνου,
ωσάν επηαίναν του θεριού τ' άγριου
του θυμωμένου,

πλιας τέχνης: περισσότερης τέχνης (γένικη της ιδιότητας).

συντηρώ: παρατηρώ, βλέπω.

ξαμώνω: απλώνω.

κοπανιά: χτύπημα.

γιαγέρνω: επιστρέφω, γυρίζω.

πρίχου: πριν.

έτοιος: τέτοιος.

αδοντιά: δοντιά.

σκουτάρι: ασπίδα.

διάφορον: κέρδος.

- 35 που πότε εβάρειε το σπαθί, πότες εις το σκουτάρι,
μ' αυτήνες οι λαβωματιές δεν έχουνε τη χάρη.
Μα τούτος έχει απομονή και πολεμά με γνώση
κι εγύρευγέ τονε ανοικτό, για να τόνε λαβώσει,
και πάντα ομπρός στα μάτια του με το σπαθί
ξαμώνει,
- 40 για να τόνε κρατεί μακρά, να μην πολυσιμώνει.
Με τον καιρό ο Χαρίδημος τη χέρα χαμηλώνει
κι ηύρε του το μερί* ανοικτό, δαμάκι* το λαβώνει.
Σ' κείνο τον τόπο του 'βγαλε τότες το πρώτον αίμα
κι αρχίσασι κι εχαίρουντα κείνοι οι πολλοί οπού
τρέμα'
- 45 λιγάκι τον ελάβωσε, πούρι* το αίμα εβγήκε
και το σπαθί του εις το μερί λαβωματιά τού αφήκε
κι ωσάν τεχνίτης στ' άρματα πάντα καιρό γυρεύγει
με γνώση και με μαστοριά να κρούγει και να
φεύγει.
- 50 Τη δεύτερη λαβωματιά στο στήθος του την κάνει
κι ήτον ετούτη ακρόκαλη, αίμα πολύ του βγάνει.
Γυρεύγει τόπο και καιρόν εκείνη την ημέρα
να κάμει μια μαλιά καλήν η τιμημένη χέρα.
Ως είδεν ο Σπιθόλιοντας τα αίματα κι ετρέχα
στο στήθος του και στο μερί και το κορμί του
εβρέχα,
- 55 εμούγκρισε, εταράχτηκε κι ωσά λιοντάρι αγριεύγει
και να βαρεί του Κρητικού τόπο να βρει γυρεύγει
μηδέ ποτέ το πέλαγος έτοιιας λογής* μανίζει*

μερί: ο μηρός.

δαμάκι: λίγο.

πούρι: όμως.

έτοιιας λογής: έτσι.

μανίζω: οργίζομαι.

σ' τσ' ανεμικές* του Γεναριού, όντε βρονά κι
 αφρίζει,
 σ' καιρό που ανακατώνεται με ταραχή μεγάλη,
 60 κι όντε σκορπά τα κύματα όξω στο περιγιάλι,
 σαν ήκαμε ο Σπιθόλιοντας στα αίματα οπού
 εθώρει*
 κι έτρεχαν και να γδικιωθεί* ακόμη δεν εμπόρει.
 Εδάγκανε τα χείλη του, μέσα η καρδιά του βράζει,
 δράκοντας κι όχι ανθρωπινό το πρόσωπό του
 μοιάζει
 65 κι ήσυρε μουγκαλισματιάν έτσι πολλά μεγάλη,
 που το πατάρι* εσειίστηκε από μια μεράν ως άλλη,
 κι εφάνη, κι ήτονε βροντή, οπού απ' τα ύψη
 αρχίζει
 και κάνει ταραχή πολλή, τα νέφαλα ξεσκίζει
 και με πολύ συχαλασμό στα βάθη κατεβαίνει·
 70 εδέτσι κι απ' το στόμα του ο μουγκρισμός εβγαίνει.
 Μανίζει με τα χέρια του και το σπαθί του ψέγει*
 κι εις κείνες τες λαβωματιές να γδικιωθεί γυρεύγει.
 Εμάζωξε σαν το θεριό όλη τη δύναμή του
 κι όσο μπορεί ψηλά ψηλά σηκώνει το σπαθί του
 75 κι απόκει τρέχει απάνω του με το αγριωμένο χέρι
 κι εξάμωσε* να του βαρεί στις κεφαλής τα μέρη·
 κι ο Κρητικός ογλήγορος σηκώνει το σκουτάρι,
 βάνει το προς την κεφαλή, την κοπανιά να πάρει·

ανεμική: δυνατός άνεμος, θύελλα.

εθώρει: θωρούσε.

να γδικιωθεί: να εκδικηθεί.πατάρι: εξέδρα.

ψέγω: κατηγορώ.

εξάμωσε...: είχε σκοπό.

κι εβλέπησε* την κεφαλή, γιατί απ' ομπρός
 το βάνει·
 80 και δίδει του μια κοπανιά και μέσα εις δυο το κάνει
 και πέφτει κάτω το μισό, τ' άλλο μισό απομένει
 κι ευρέθηκε κι η χέρα του λιγάκι λαβωμένη.
 Τότε, σαν είδε ο Κρητικός και το σκουτάρι εχάσε,
 εις άλλο μόδο* πολεμά κι άλλη βουλήν* επιάσε·
 85 πλια δυνατός εγίνηκε και πλια άφοβα μαλώνει·
 ζάλο δεν κάνει οπίσω πλιο, μα όσο μπορεί
 σιμώνει·
 και δεν του εφάινετο καιρός, να στέκει ν' ανιμένει·
 πόδας τον πόδαν ήμπωθε,* και πάντα μέσα
 μπαίνει·
 στρέφεται χάμαι* και θωρεί και το κορμί μουλώνει*
 90 και με μεγάλη μαστοριά στα πόδια του ξαμώνει·
 εθάρρεψε ο Σπιθόλιοντας κι εκεί θε να του δώσει
 και χαμηλώνει τ' άρματα να μην τόνε λαβώσει.
 Ετότες ο Χαρίδημος του φάνη να 'ναι η ώρα
 να δώσει τέλος τση μαλιάς, να κατατάξει* η χώρα,
 95 κι εσήκωσεν ως αστραπή το γρήγορο του χέρι,
 ωσάν τον είδεν ανοικτό της κεφαλής τα μέρη,
 και μπήχνει του όλο το σπαθί εις το λαιμό
 αποκάτω·

εβλέπησε (ρ. βλέπω): προφύλαξε. μόδος: τρόπος.

μόδος: τρόπος

βουλή: σκέψη, απόφαση.

ήμπωθε (ρ. αμπώθω): απωθώ, σπρώχνω.

χάμαι: χάμω.

μουλώνω: χαμηλώνω.

να κατατάξει: (ρ. κατατάσσω): να ησυχάσει.

ύπνο τον αποκοίμισε· παντοτινά εκοιμάτο.

100 Ἦπεσε κάτω το θεριό, τα μάτια του γρυλώνει,*
φαρμάκι φτει με τους αφρούς, κλάημ’
αναδακρυώνει*
κι εμουγκαλίστη τρεις φορές το φοβερό του στόμα
κι εβρόντηξεν ο ουρανός κι εσείστηκε το χώμα
και με μεγάλη ταραχή και μουγκρισμόν ομάδι
επήγε η άγρια του ψυχή στο μαυρισμένον Άδη.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

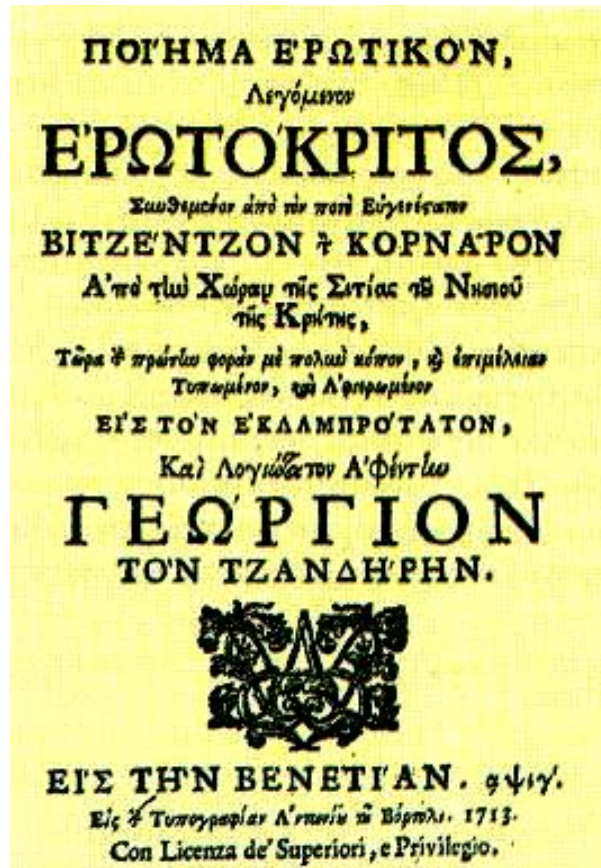
1. Ο αγώνας αρχίζει με μια παρομοίωση· ποιος είναι ο ρόλος της μέσα στο απόσπασμα.
2. Να βρείτε τις παρομοιώσεις που αναφέρονται στον Καραμανίτη· ποιο ιδιαίτερο γνώρισμα παρουσιάζουν και γιατί;
3. Ποιες είναι οι ιδιότητες που αντιπαραβάλλονται μέσα στο απόσπασμα και σε ποια δίνει τη νίκη ο ποιητής;
4. Με τη μονομαχία αυτή μπορούμε να πούμε ότι ο ποιητής εκφράζει έμμεσα τα προσωπικά του αισθήματα; Να τεκμηριώσετε την άποψή σας.

γρυλώνω: γουρλώνω τα μάτια.

αναδακρυώνω: δακρύζω (κλάημα αναδακρυώνει: κλαίει με δάκρυα).

**ΠΟΙΗΜΑ ΕΡΩΤΙΚΟΝ,
Λεγόμενον
ΕΡΩΤΟΚΡΙΤΟΣ,**

**Α' έκδοση, Βενετία, «Εἰς Τυπογραφίαν
Ἀντωνίου του Βόρτολι» 1713.**

**β) [ΗΡΘΕΝ Η ΩΡΑ ΚΙ Ο ΚΑΙΡΟΣ]
(Ε' μέρος, στίχοι 767 - 818)**

Το β' απόσπασμα μας αναφέρεται στην τελευταία φάση της δοκιμασίας που υποβάλλει ο Ερωτόκριτος την Αρετούσα, προτού της αποκαλύψει ποιος είναι.

ΠΟΙΗΤΗΣ

Ήρθεν η ώρα κι ο καιρός κι η μέρα ξημερώνει
να φανερώσει ο Ρώκριτος το πρόσωπο που

χώνει.*

Εφάνη ολόχαρη η αυγή και τη δροσούλα ρίχνει,
σημάδια τση ξεφάντωσης κείνη την ώρα δείχνει.

5 Χορτάρια εβγήκαν εις τη γη, τα δεντρουλάκια

ανθίσα

κι από τσ' αγκάλες τ' ουρανού γλυκός βορράς

εφύσα.

Τα περιγιάλια ελάμπασι κι η θάλασσα εκοιμάτο,
γλυκός σκοπός εις τα δεντρά κι εις τα νερά

εγρικότο.

Ολόχαρη και λαμπυρή η μέρα ξημερώνει,

10 εγέλαν η ανατολή κι η δύση καμαρώνει.

Ο ήλιος τες ακτίνες του παρά ποτέ στολίζει

με λάμψη, κι όλα τα βουνά και κάμπους ομορφίζει.

Χαμοπετώντας τα πουλιά εγλυκοκιλαδούσα,

στα κλωναράκια των δέντρων εσμίγαν κι εφιλούσα.

15 Δυο δυο εζευγαρώνασι, ζεστός καιρός εκίνα,

έσμιξες,* γάμους και χαρές εδείχνασι κι εκείνα.

Εσκόρπισεν η συννεφιά, οι αντάρες εχαθήκα,

πολλά σημάδια τση χαράς στον ουρανό εφανήκα.

χώνω: κρύβω.

έσμιξες (έσμιξη): συναντήσεις, σμιξίματα.

20 Παρά ποτέ τως λαμπυρά, τριγύρου στολισμένα,
στον ουρανό είν' τα νέφαλα σαν
παραχρυσωμένα.
Τα πάθη πλιο δεν κιλαδεί το πρικαμένο* αηδόνι,
αμέ πετά πασίχαρο, μ' άλλα πουλιά σιμώνει.
Γελούν τση χώρας τα στενά κι οι στράτες
καμαρώνου,
25 όλα γρικούν κουρφές χαρές κι όλα τσι φανερώνου.
Και μες στη σκοτεινή φ'λακήν, οπού 'το
η Αρετούσα,
εμπήκα δυο όμορφα πουλιά κι εγλυκοκιλαδούσα.
Στην κεφαλή της Αρετής συχνιά χαμοπετούσι
και φαίνεται σου και χαρές μεγάλες προμηνούσι.
30 Πάλι με τον κιλαδισμόν απ' την φ'λακήν εφύγα,
αγκαλιαστά, περιμπλεχτά τσι μούρες τως εσμίγα.
Η νένα,* οπού 'το φρόνιμη γυναίκα του καιρού της
κι ήκουσε κι είδε και πολλά, ήβαλε μες στο νου της
το πως ετούτα τα πουλιά, που εσμίξαν έτσι ομάδι,
χαρά μεγάλη προμηνού και γάμου είναι σημάδι.

ΦΡΟΣΥΝΗ

35 Λέγει: «Αρετούσα, κάτεχε, σ' καλό πολύ το πιάνω
τούτον, οπού 'ρθαν τα πουλιά στην κεφαλή σου
απάνω:
σημάδι είναι του γάμου σου, ώρα καλή ώρα
να 'ναι
για δε κι ό,τι είναι για καλό στο λογισμό σου βάνε.
Ως πότε θε να κάθεται στο βρώμο,* θυγατέρα,

πρικαμένος: πικραμένος.

νένα: παραμάννα.

βρώμος: βρωμιά.

40 να διώχνεις τόσες προξενιές που του κυρού σου
εφέρα;
Κι ως πότε το Ρωτόκριτο να στέκεις ν' ανιμένεις;
Εσύ από τούτη τη φ'λακήν, ώστε να ζεις, δε
βγαίνεις,
παρά στα* θέλει ο κύρης σου να του θεληματέψεις·
μη βούλεσαι ανημπόρετα πράματα να γυρέψεις.
45 Και χίλιοι χρόνοι ανέ διαβού, δεν τότε κάνεις ταίρι
κι ώστε* να ζει, δεν έρχεται προς τα δικά σας μέρη.
Κι αν αποθάνει ο κύρης σου, παραγγελιάν αφήνει
κι όσοι απομείνου οπίσω του ξορίζουν* τον κι
εκείνοι.
50 Λοιπό, κερά μου, σκόλασε το λογισμό τον έχεις
κι ο ξένος γίνεται άντρας σου, κάμε να το κατέχεις·
αυτός οπού επολέμησε κι εγλίτωσε τη χώρα,
πε το κι εσύ πως τότε θες και να βρεθεί καλή
ώρα».

στα: σ' αυτά που.

ώστε να: έως ότου, όσο.

ξορίζω: εξορίζω.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

---

1. Μετά το απόσπασμα που διαβάσατε θα ακολουθήσει η αναγνώριση του Ερωτόκριτου από την Αρετούσα. Πώς προετοιμάζεται το γεγονός αυτό στους στίχους 3-30;
2. Το απόσπασμα χωρίζεται βασικά σε δυο μέρη. Στο πρώτο κυριαρχεί ένα αίσθημα αισιοδοξίας και ευφορίας. Να το παρακολουθήσετε στη διαδοχή των εικόνων της φύσης και να επισημάνετε πώς διοχετεύεται σ' αυτές.
3. Οι συμβουλές της Φροσύνης τι αισθήματα εκφράζουν;
4. Στο δεύτερο μέρος επίκεντρο είναι η νένα. Να βρείτε ποιες λαϊκές αντιλήψεις υπολανθάνουν στα λόγια της.

Georges Braque (Μπρακ)
(1882-1963),
Πουλιά σε μπλε φόντο
(π. 1952-6)

Για την ακριβή χρονολογία της γέννησης και του θανάτου, καθώς για τα άλλα γνωρίσματα της προσωπικότητας του ποιητή, δεν υπάρχει συμφωνία μεταξύ των ερευνητών. Βέβαια στοιχεία είναι όσα ο ίδιος ο ποιητής δίνει για τον εαυτό του στον επίλογο του Ερωτόκριτου (Ε, 1543 κ.ε.): «Βιτσέντζος είν' ο ποιητής και στη γενιά Κορνάρος... Στη Στείαν εγεννήθηκε, στη Στείαν ανεθράφη... Στο Κάστρον επαντρεύτηκε...».

Οι πρώτοι μελετητές προσπάθησαν να ταυτίσουν τον ποιητή με κάποιο από τα μέλη της γνωστής οικογένειας των Βενετών αρχόντων Cornaro. Την άποψη αυτή απέκρουσε ο Ξανθουδίδης με το επιχείρημα ότι υπήρχαν και άλλοι Κορνάροι (και Βιτσέντζοι) Έλληνες στο νησί και ότι ο ποιητής που γνώριζε τόσο καλά ελληνικά πρέπει να ήταν «γνήσιος Κρης» και όχι Βενετός. Πρόσφατες όμως έρευνες ενισχύουν την πρώτη άποψη και τοποθετούν τη σύνθεση του Ερωτόκριτου ανάμεσα στα 1626 και 1646 (Σ. Ευαγγελάτος). Πρότυπό του θεωρείται η πεζή ιταλική μετάφραση του γαλλικού μυθιστορήματος *Paris et Vienne* που κυκλοφορούσε ήδη από το 1482.

Ως προς τη σχέση του Ερωτόκριτου με το πρότυπό του, έχει παρατηρηθεί ότι ο Κρητικός ποιητής το ακολουθεί μόνο σε γενικές γραμμές αναπροσαρμόζοντας ριζικά το μύθο· έτσι περνά «από τη μεσαιωνική παράταξη και συσσώρευση της ύλης, στην αναγεννησιακή οργάνωση και σύνθεση» (Στ. Αλεξίου, Ερωτόκριτος, σ. ξθ'). Χρησιμοποιώντας δηλαδή με μεγάλη ελευθερία τα δάνεια στοιχεία, τους δίνει καινούριο νόημα. Η μεταπλαστική του αυτή ικανότητα μαζί με την αφηγηματική δύναμη, τη δημιουργική πνοή και το

εξαιρετικά αναπτυγμένο γλωσσικό αίσθημα καθιστούν τον Κορνάρο το μεγαλύτερο ποιητή της κρητικής λογοτεχνίας. Έργα του: Θυσία του Αβραάμ (α΄ έκδ., Βενετία 1696), Ερωτόκριτος (α΄ έκδ., Βενετία 1713).

ΤΡΙΤΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ (1669 - 1830)

Λαϊκές αφηγήσεις

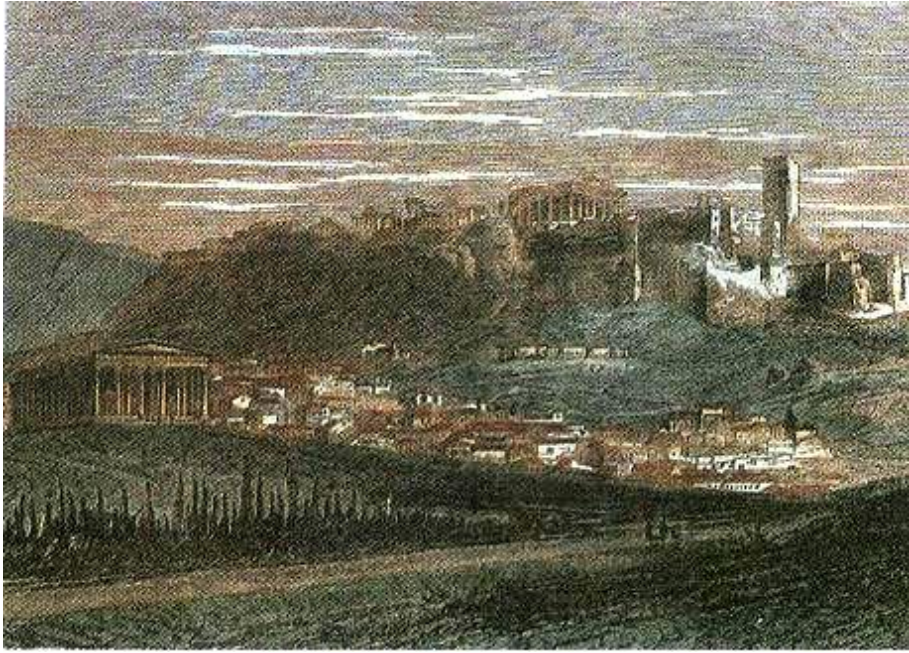
Άνθη Ευλαβείας

Εκκλησιαστική Ρητορική

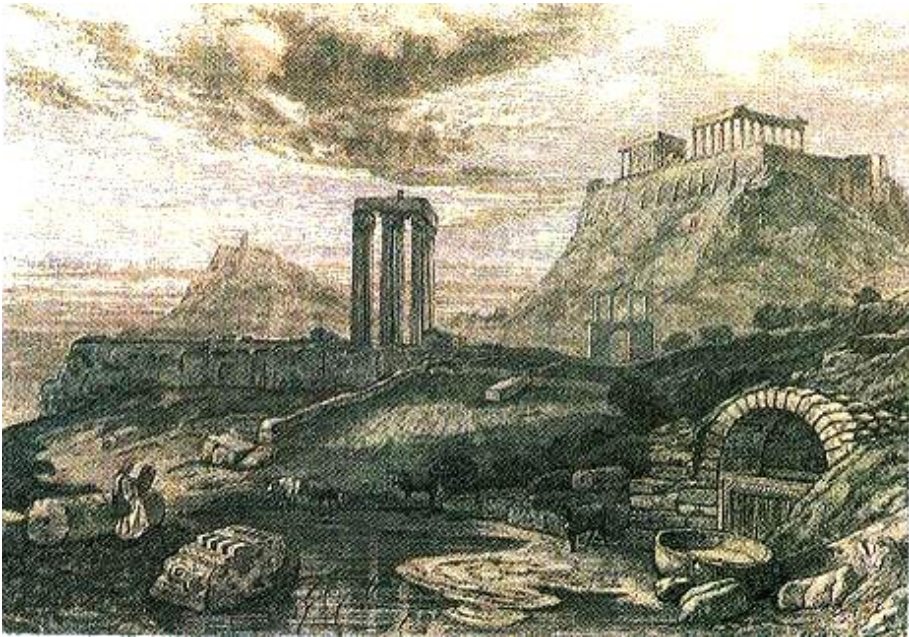
νεοελληνικός Διαφωτισμός

Πρόδρομοι

Απομνημονεύματα

Ο Παρθενώνας και το Ερέχθειο

Οι στύλοι του Ολυμπίου Διός και η Ακρόπολη

Κατά την περίοδο αυτή αρχίζει η αφύπνιση του τουρκοκρατούμενου ελληνισμού. Ο 18ος αι. και οι αρχές του 19ου είναι η εποχή των Φαναριωτών και του νεοελληνικού διαφωτισμού. Μετά το 1779 αναπτύσσεται μεσαία αστική τάξη, ο νεοελληνικός διαφωτισμός διανύει τη φάση της ακμής του και διαμορφώνεται η φαναριώτικη ποίηση.

Ανθολογούμενα κείμενα της περιόδου: Λαϊκές αφηγήσεις, Άνθη ευλαβείας, εκκλησιαστική ρητορική, Νεοελληνικός διαφωτισμός, Οι Πρόδρομοι, (Βηλαράς, Χριστόπουλος), Απομνημονεύματα.

Ο ευρωπαϊκός διαφωτισμός

Διαφωτισμό καλούμε μια συγκεκριμένη ιδεολογική κίνηση στην Ευρώπη, που προώθησε την πνευματική και πολιτική απελευθέρωση του ανθρώπου. Ξεκίνησε από τη φιλοσοφία του Τζων Λοκ, αναπτύχθηκε στη Γαλλία κι από εκεί διαδόθηκε στην Ευρώπη το 18ο αι. Ο Διαφωτισμός είναι κίνημα αισιόδοξο, γιατί βασίζεται στην πίστη ότι η διάνοια έχει απεριόριστη ικανότητα να εξελιχτεί, για να πραγματοποιήσει τον ύψιστο σκοπό της ζωής, την ευτυχία του ανθρώπου.

Οι βασικές ιδέες του διαφωτισμού συνοψίζονται ως εξής: «Πίστη στη δύναμη του ορθού λόγου, στην εξελιμότητα του ανθρώπου, στην πρόοδο και στη δυνατότητα της ευτυχίας· ο διαφωτισμός είναι αισιόδοξος· αποδίδει, κατά συνέπεια, ιδιαίτερη σημασία στα θέματα της αγωγής· προάγει τις ζωντανές γλώσσες και ιδιαίτερα τα εθνικά ιδιώματα, σε βάρος των νεκρών

γλωσσών, καλλιεργεί την ελεύθερη κριτική έρευνα, τη γνώση του φυσικού κόσμου, κηρύσσει την ανεξιθρησκεία, διδάσκει την αξιοπρέπεια του κάθε ανθρώπου. Για το διαφωτισμό ο ορθός λόγος είναι ισχυρότερος από οποιαδήποτε παράδοση και οποιαδήποτε αυθεντία· το πείραμα νικά την παράδοση και εξασφαλίζει τη γνώση του φυσικού κόσμου».¹

Η στάση του διαφωτισμού απέναντι στην αρχαιότητα είναι αρνητική και θετική. Αρνητική, γιατί, βασισμένος στα επιτεύγματα των νεοτέρων, καταδικάζει κάθε παρελθόν. Από αυτή τη στάση προέκυψε το πνεύμα της ελευθεροφροσύνης και της ανανέωσης που τον διακρίνει. Θετική, γιατί θεώρησε τον αρχαίο (κλασικό) κόσμο ως πρότυπο της ελεύθερης σκέψης και της αξιοπρέπειας του ατόμου, σε αντίθεση με το Μεσαίωνα. Η στάση αυτή είχε ως συνέπεια α) την ανάπτυξη της αρχαιολογίας και των κλασικών σπουδών, και β) την εμφάνιση του νεοκλασικισμού στην τέχνη και στη λογοτεχνία.

---

1. Κ.Θ. Δημαράς, Νεοελληνικός Διαφωτισμός, εκδ. Ερμής, Αθήνα 1977, σ. 6.

Ο νεοελληνικός διαφωτισμός

Μέσω των εμπόρων, των λογίων της διασποράς και των Φαναριωτών ο διαφωτισμός επηρέασε το 18ο αι. και την ελληνική σκέψη και φανερώθηκε με τη μορφή ποικίλων πνευματικών δραστηριοτήτων στις παραδου-νάβιες, αρχικά, ηγεμονίες. Οι δραστηριότητες αυτές είχαν ως συνέπεια τη γενική προαγωγή του ελληνισμού και προετοίμασαν την ελληνική επανάσταση.

Ο νεοελληνικός διαφωτισμός εξελίσσεται σε τρεις περιόδους, που αντιστοιχούν στις περιόδους της γαλλικής παιδείας.

Α' (προδρομική) περίοδος: Καλύπτει το χρονικό διάστημα πριν από τη συνθήκη του Κιουτσούκ Καϊναρτζή (1774) κι εκδηλώνεται με την προβολή του ονόματος του Βολταίρου, που όλο το 18ο αι. θεωρήθηκε από τους προοδευτικούς φιλελεύθερους συγγραφείς ως σύμβολο της ελευθεροφροσύνης. Στην περίοδο αυτή ανήκουν ο Θωμάς Μανδαράσης, ο Ευγένιος Βούλγαρης και ο Ιώσηπος Μοισιόδακας, που με την Απολογία του εκφράζει καλύτερα από κάθε άλλο έργο το πνεύμα της εποχής.

Β' περίοδος: Κατά την περίοδο αυτή ο νεοελλη-νικός διαφωτισμός επηρεάστηκε από τη Γαλλική Εγκυκλοπαίδεια, ένα τεράστιο συλλογικό έργο που συντάχτηκε με την εποπτεία του Ντιντερό και αποθησαύρισε όλη την ευρωπαϊκή σοφία. Κύριος εκπρόσωπος της περιόδου είναι ο Δημ. Καταρτζής. Στον κύκλο του ανήκουν ο Ρήγας Βελεστινλής και οι Δανιήλ Φιλιππίδης και Γρηγόριος Κωνσταντάς, συγγραφείς της Γεωγραφίας.

Γ' περίοδος: Κατά την περίοδο αυτή επηρεάζεται από την κίνηση των ιδεολόγων, την ομάδα δηλαδή των Γάλλων διανοουμένων που ήταν προσηλωμένοι στις

αρχές της ελευθερίας και της ισότητας, αλλά αποδοκίμαζε τη χρήση βίας για την εφαρμογή τους. Από τις αρχές αυτές επηρεάστηκε και ο Αδ. Κοραΐς, που αφιέρωσε όλες του τις δυνάμεις κατά την προεπαναστατική περίοδο και κατά τη διάρκεια της Επανάστασης για το φωτισμό του Γένους. Στην εποχή του η ελληνική παιδεία βρίσκεται σε μεγάλη άνοδο.

Η λογοτεχνία κατά την τρίτη περίοδο

Κατά την τρίτη περίοδο ο λατινοκρατούμενος ελληνισμός περιορίζεται κυρίως στα Επτάνησα και για σύντομο χρονικό διάστημα (1684 - 1714) στην Πελοπόννησο. Ο ρόλος του ελληνισμού της διασποράς διαφοροποιείται. Οι Έλληνες το 15ο αι. δίδασκαν την αρχαιότητα, ενώ το 18ο αι. η Ευρώπη αποτελεί την πηγή της σοφίας και των νέων ιδεών. Το βάρος πέφτει τώρα στον τουρκοκρατούμενο ελληνισμό, όπου, μετά το 1669 κυρίως, ιδρύονται σχολεία και αναπτύσσεται ουσιαστικότερη πνευματική κίνηση με κέντρο την Κωνσταντινούπολη και τις αυλές των παραδουνάβιων ηγεμονιών στο Βουκουρέστι και στο Ιάσιο.

Οι ιστορικοί της νεοελληνικής λογοτεχνίας χωρίζουν συνήθως την περίοδο αυτή σε δύο φάσεις: I. 1669-1774 και II. 1774-1821. Το 1774, όπως ξέρουμε από την ιστορία, υπογράφηκε η ρωσοτουρκική συνθήκη του Κιουτσούκ Καϊναρτζή, που έδωσε πολλά προνόμια στους υπόδουλους Έλληνες. Μετά το 1774 συντελούνται πολλές αλλαγές στο χώρο του τουρκοκρατούμενου ελληνισμού. Σημειώνουμε τις πιο σημαντικές:

1) Διαμορφώνεται μεσαία αστική τάξη που ανθεί οικονομικά. Ιδρύονται εμπορικές συντροφίες και συνεταιρισμοί, των οποίων οι δραστηριότητες τους

εξαπλώνονται στη Δυτική Ευρώπη και στην Αυστρο-ουγγαρία. Τα αποτελέσματα της επαφής αυτής δεν είναι μόνο οικονομικά. Οι Έλληνες έμποροι αποκτούν βαθύτερη εθνική συνείδηση και, γεμάτοι πάθος για την παιδεία και την απελευθέρωση του έθνους, διαθέτουν αφειδώς τα οικονομικά τους μέσα.

2) Κάτω από την επίδραση του ευρωπαϊκού και κυρίως του γαλλικού διαφωτισμού, αναπτύσσεται ο νεοελληνικός διαφωτισμός, όπως είδαμε παραπάνω· κι ενώ ο νεοελληνικός διαφωτισμός κατά τη χρονική αυτή περίοδο (ιδίως μετά το 1774) διανύει τη φάση της ακμής του, δύο άλλοι σημαντικοί ως τώρα παράγοντες ρέπουν προς τη συντήρηση: η εκκλησία και η τάξη των Φαναριωτών.

3) Μαζί με το διαφωτισμό, από τη Δυτική Ευρώπη θα διαδοθεί και το ρεύμα του νεοκλασικισμού, που εξέφραζε την τάση για τη μίμηση της κλασικής αρχαιότητας στην τέχνη και τη λογοτεχνία. Μέσα στα πλαίσια του νεοκλασικισμού εντάσσεται η αναβίωση του Ανακρεοντισμού και του ευρύτερου λογοτεχνικού κινήματος του Αρκαδισμού (μέσα 18ου αι.). Η κίνηση του Ανακρεοντισμού δημιουργήθηκε ως εξής: Το 1559 εκδόθηκαν 60 περίπου ποιήματα που αποδόθηκαν στον ποιητή του 6ου αι. π.Χ. Ανακρέοντα, ενώ στην πραγματικότητα γράφτηκαν στη βυζαντινή περίοδο κατά μίμηση των ποιημάτων του. Εξυμνούν τις χαρές και τα θέλγητρα του έρωτα, των συμποσίων, της Άνοιξης, της Αφροδίτης, του Βάκχου και του κρασιού. Ονομαστοί Ευρωπαίοι ποιητές τα μετέφρασαν ή έγραψαν ποιήματα μιμούμενοι τους απλούς ρυθμούς τους (Ιταλία: Μεταστάσιος, Μόντι, Ροσέτι, Λεοπάρντι, Φώσκολος. – Αγγλία: Μουρ, Βύρων. – Γαλλία: Ρονσάρ, Σενιέ. – Γερμανία: Λέσινγκ, Γκέτε). Στην Ελλάδα με ανάλογο πνεύμα έγραψαν οι ποιητές Αθ. Χριστόπουλος και Ιω. Βηλαράς.

Κατά την περίοδο που εξετάζουμε καλλιεργήθηκε κυρίως η ποίηση, η πεζογραφία και το θέατρο.

1. ΠΟΙΗΣΗ

Κατά το 18ο αι. παρουσιάζεται σημαντική κάμψη στην ποίηση, που παρατηρείται και στην Ευρώπη. Η ανακοπή της λογοτεχνικής ακμής της Κρήτης και η κατάσταση στις τουρκοκρατούμενες περιοχές δικαιολογούν αυτή την κάμψη. Από τα έργα που εκδόθηκαν μετά την πτώση της Κρήτης σημειώνουμε τα Άνθη Ευλαβείας, έκδοση του Φλαγγινιανού Φροντιστηρίου της Βενετίας.

Στο χώρο του τουρκοκρατούμενου ελληνισμού δεσπόζουσα μορφή του πρώτου μισού του 18ου αι. είναι ο Καισάριος Δαπόντες (1714 - 1784). Χαρακτηριστικά γνωρίσματα της ποίησης του είναι η έμμετρη πεζολογία και το ηθικοδιδασκτικό περιεχόμενο, που καμιά φορά διανθίζεται μ' ευτράπελες διηγήσεις.

Την έμμετρη αυτή πεζολογία του Δαπόντε θα συνεχίσει η νεότερη γενεά, που μεγαλώνει στις όχθες του Βοσπόρου και στις παραδουνάβιες ηγεμονίες ή στα μεγάλα κέντρα του ελλαδικού και του απόδημου ελληνισμού. Οι ποιητές αυτοί, που αντικαθιστούν την ηθικοδιδασκτική ποίηση του Δαπόντε με την ερωτική στιχοπλοκία, διαμορφώνουν τη Φαναριώτικη ποίηση. Πρόκειται για ποίηση που βρήκε ανταπόκριση στην τάξη των λογίων της εποχής και πολλές φορές επιστρατεύτηκε, για να υπηρετήσει τους ιδεολογικούς αγώνες του διαφωτισμού. Από τους ποιητές αυτούς, που είναι πολλοί, θα περιοριστούμε στο Ρήγα Βελεστινλή, τον Αθ. Χριστόπουλο και τον Ιω. Βηλαρά, που επηρεάστηκε κάπως από την τεχνοτροπία της Φαναριώτικης ερωτικής ποίησης.

Ο Ρήγας, βέβαια, έθεσε την ποίησή του στην

υπηρεσία της απελευθέρωσης του Γένους· είναι ποιητής-εθνεγέρτης. Εκείνοι όμως που σημάδεψαν με την παρουσία τους τη δεύτερη φάση της τρίτης περιόδου είναι ο Χριστόπουλος και ο Βηλαράς, τους οποίους ο Ιάκ. Πολυλάς αναγνωρίζει ως προδρόμους του Σολωμού. Και στους δύο θα συναντήσουμε τη νεοκλασική τεχνοτροπία με τα μυθολογικά της σύμβολα, τη φροντίδα για την κομψή και χαριτωμένη στιχουργία, τη χρήση της λαϊκής γλώσσας. Ενώ όμως στο Χριστόπουλο η γλώσσα και η στιχουργία είναι ως ένα βαθμό τεχνητή, στο Βηλαρά βρίσκουμε μια βαθύτερη αίσθηση του δημοτικού τραγουδιού κι ένα αίσθημα πηγαίο. Ο Βηλαράς δεν υπήρξε μόνο ένας ευαίσθητος ποιητής, αλλά και μαχητικός εκφραστής του νεοελληνικού διαφωτισμού. Όταν, μετά το θάνατο του, εκδόθηκαν στην Κέρκυρα τα Άπαντά του (1827), στον κατάλογο των συνδρομητών είναι και το όνομα του Διον. Σολωμού.

2. ΠΕΖΟΓΡΑΦΙΑ

Κατά την τρίτη περίοδο συνεχίζεται και κορυφώνεται η ανάπτυξη της εκκλησιαστικής ρητορικής. Το ανανεωτικό πνεύμα, επίσης, και οι διδακτικές προθέσεις του διαφωτισμού, θα εκδηλωθούν με την άνθηση της επιστολογραφίας, η οποία από την αρχαιότητα ακόμη είχε αποτελέσει ιδιαίτερο συγγραφικό είδος.

Παράλληλα θα εμφανιστούν τα πρώτα δείγματα της αφηγηματικής πεζογραφίας. Η λαϊκή αφήγηση αντιπροσωπεύεται, κυρίως, από τη Φυλλάδα του Μεγαλέξανδρου και τα Χρονικά. Στην ίδια περίοδο εντάσσονται και τα Απομνημο-νεύματα των αγωνιστών του '21.

Ι. Εκκλησιαστική ρητορική. Αναπτύσσεται για την εξυπηρέτηση των εκκλησιαστικών αναγκών. Κυριότεροι

εκπρόσωποι της είναι οι κληρικοί και λόγιοι Φραγκίσκος Σκούφος (1644-1697), Ηλίας Μηνιάτης (1669-1714), Ευγένιος Βούλγαρης (1716-1806) και Νικηφόρος Θεοτόκης (1731-1800). Βασικό έργο του Σκούφου είναι η Τέχνη Ρητορική. Χρησιμοποίησε ύφος περίτεχνο, επηρεασμένο από τους Ιταλούς δασκάλους του· απέφυγε όμως τις υπερβολές εκείνων και στην απλή γλώσσα που χρησιμοποίησε διατήρησε πολλή δροσιά και φρεσκάδα. Το παράδειγμα του ακολούθησε ο Μηνιάτης με τις Διδαχές του. Ο Βούλγαρης κυριάρχησε σ' όλο το 18ο αι. με τη διδασκαλία του. Αν και ξεκίνησε ως θαυμαστής του Βολταίρου, με την πάροδο του χρόνου έγινε συντηρητικός. Έγραψε σε αρχαίζουσα γλώσσα πολλά έργα. Άφθονη επίσης είναι και η παραγωγή του Θεοτόκη. Μόνο στα κηρύγματα του χρησιμοποίησε τη δημοτική γλώσσα, που είναι όμως κάπως ψυχρή. Στις μορφές των παραπάνω κληρικών πρέπει να προστεθεί και του εθνομάρτυρα Κοσμά του Αιτωλού, που με τη δράση του και το ζωντανό του κήρυγμα δίνει τα πάντα για την προκοπή του Γένους. Την εκκλησιαστική ρητορική καλλιεργεί επίσης και ο Νεόφυτος Ρόδιος, ο οποίος ουσιαστικά ανήκει στην προηγούμενη περίοδο.

II. Επιστολογραφία. Αποτελεί ιδιαίτερο κλάδο της πεζογραφίας, που ακμάζει κυρίως στη δεύτερη φάση της περιόδου που εξετάζουμε, γιατί, ωστόσο ξεσπάσει η Επανάσταση, πυκνώνει και η αλληλογραφία ανάμεσα σε έμπορους και λογίους. Ο επιστολογράφος της εποχής αυτής εκφράζει τους στοχασμούς του αποβλέποντας στη διδαχή. Με τον Κοραή η επιστολογραφία προσεγγίζει στα όρια της δημιουργικής πεζογραφίας.

III. Αφηγηματική πεζογραφία. Από το 1789 ως το 1792 εκδόθηκαν τρία έργα, που ανήκουν στο χώρο της δημιουργικής πεζογραφίας: α) Ο Ανώνυμος του 1789:

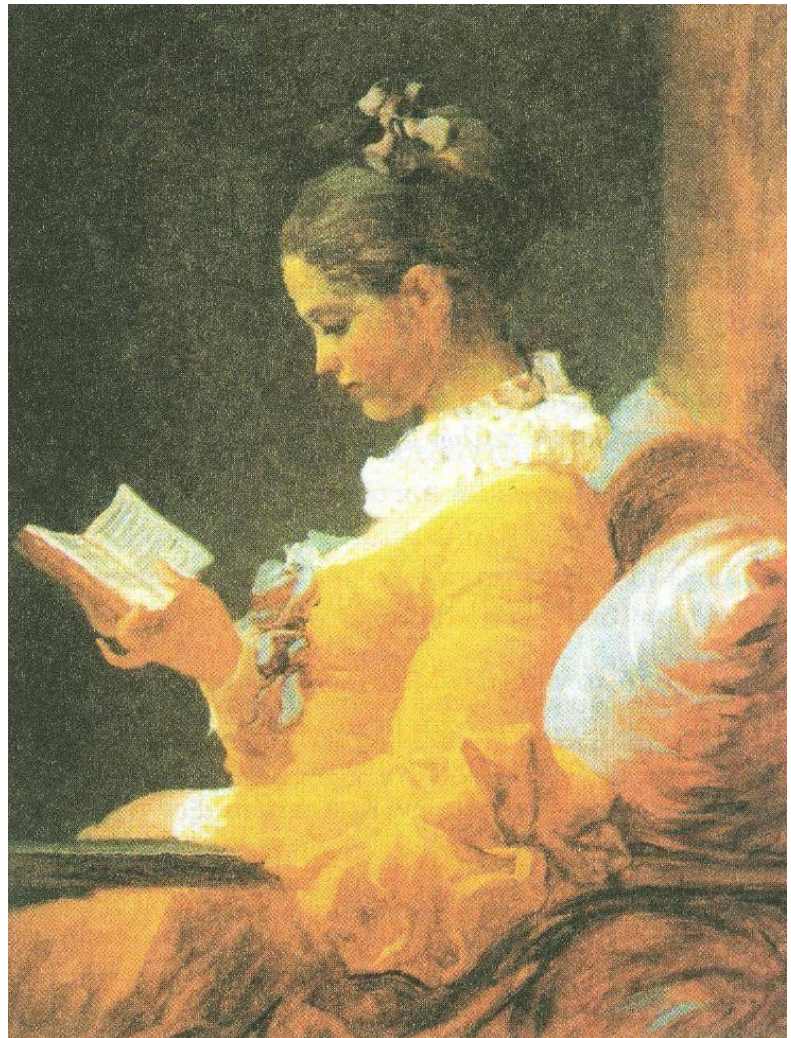

Ο Κ. Θ. Δημαράς το θεωρεί ως το πρώτο νεοελληνικό πεζογράφημα, γραμμένο σε αδέξια πρόζα, β) Σχολείον των Ντελικάτων Εραστών: Περιέχει μεταφράσεις του Ρήγα από τα γαλλικά, γ) Έρωτος Αποτελέσματα.

3. ΘΕΑΤΡΟ

Μετά την πτώση της Κρήτης το θέατρο παρακμάζει. Το 1813 ο φαναριώτης Ιάκωβος Ρίζος Νερουλός (1778-1850) έγραψε την κωμωδία Κορακιστικά, με την οποία σατιρίζει το γλωσσικό σύστημα του Κοραή. Ο Κων/νος Οικονόμος ο εξ Οικονόμων (1780-1817) το 1816

παρουσίασε το Φιλάργυρο του Μολιέρου σε πολύ καλή μετάφραση με τίτλο Εξηνταβελόνης. (Για τη θεατρική παραγωγή στα Επτάνησα θα μιλήσουμε παρακάτω).

Jean-Honoré Fragonard (Φραγκονάρ) (1732-1806),
Νεαρή αναγνώστρια (π. 1775) Εθνική Πινακοθήκη,
Ουάσινγκτον

Φυλλάδα του Μεγαλέξανδρου

Εκτός από τα ιπποτικά-ερωτικά μυθιστορήματα έχουμε την εποχή αυτή και διάφορες διηγήσεις. Μια από αυτές είναι και η Διήγησις Αλεξάνδρου του Μακεδόνα έμμετρη διασκευή του 1388, σε αρχαία γλώσσα, του ελληνιστικού μυθιστορήματος του Ψευδο-Καλλισθένη. Της έμμετρης αυτής διασκευής έχουμε μια παραλλαγή στη δημοτική (1529) και μια πεζή διασκευή την ίδια περίπου εποχή.

Η Φυλλάδα του Μεγαλέξανδρου είναι η τελευταία πεζή διασκευή, δημοτικότερη στο ύφος και τη γλώσσα, που κυκλοφορούσε σε φτηνές λαϊκές εκδόσεις από το 1680 περίπου ως τις μέρες μας και έγινε εξαιρετικά αγαπητό λαϊκό ανάγνωσμα. Περιέχει τις πιο περίεργες και θαυμαστές διηγήσεις γύρω από τη μορφή του Μακεδόνα βασιλιά που τα κατορθώματά του πέρασαν στη σφαίρα της λαϊκής μυθολογίας.

«Ο Αλέξανδρος του μύθου αυτού», γράφει οΑ. Α. Πάλλης, «δε μοιάζει πια παρά πολύ αμυδρά με τον Αλέξανδρο της ιστορίας. Τα πραγματικά περιστατικά της ζωής του πνίγονται μέσα σε πυκνό και φοβερό ρουμάνι φανταστικών άθλων και περιπετειών. Ο στρατηλάτης Αλέξανδρος μεταβάλλεται σ' ένα μυθολογικό ήρωα που συνενώνει τα χαρακτηριστικά πολλών μυθικών προσώπων παλαιότερων και νεότερων εποχών».

Περὶ των τόπων του σκότους

Μισεύοντας δε ἀπὸ το νησί των Μακάρων ἐπερπατούσαν ἡμέρες δέκα. Καὶ ἤσαν ἕνα κάμπον πλατύν καὶ μέγαν καὶ εἰς τὴν μέσην του ἦτον ἕνα χάος βαθύ καὶ πλατύ, οὗ ἐκρατούσεν ἀπὸ μίαν ἄκραν ἕως τὴν ἄλλην, καὶ δὲν ἠμπορούσαν νὰ ἀπεράσουν. Καὶ ἐπρόσταξ ἐν ὁ Αλέξανδρος καὶ ἔκαμεν ἕνα γεφύρι πολλά μέγαν καὶ ἐδιάβηκεν με τα φουσατά* του, εἰς τὴν μέσην δε του γεφυριού ἐγράψεν τα παρόντα γράμματα: «Διὰ προσταγῆς Αλεξάνδρου του βασιλέως ἐκτίσθη το παρόν, καὶ ἐδιάβη με τα φουσατά του, ὄντας* ἐξήλθεν ἐκ τῆς γῆς των Μακάρων».

Ἐστερον δε ἀπὸ ἐκεῖ ἐπεριπατούσαν ἡμέρες τέσσαρες καὶ ἦλθαν εἰς τὴν σκοτεινὴν γῆν. Καὶ ἐκεῖ ὀρισεν ὁ Αλέξανδρος καὶ ἤφεραν φοράδες οὗ εἶχαν πουλάρια μικρά. Καὶ ἄφηκαν τα πουλάρια ἔξω καὶ ἐσέβησαν εἰς το σκότος καὶ ἐπεριπάτησαν ἕως εἴκοσι τέσσαρες ὥρες. Καὶ ἐκεῖ ἐδιελάλησαν εἰς ὅλον το φουσατόν ὅτι πας εἰς* νὰ πεζεύσει νὰ πάρει ἀπὸ το χῶμα τῆς γῆς ἐκείνης. Καὶ ὅσοι ἐπήσαν ὅταν ἐξέβησαν ἔξω, εἶδαν το χῶμα καὶ ἦτον ὅλον χρυσάφι. Καὶ ἐπικράνθησαν πως δὲν ἐπήσαν περισσόν. Καὶ ἀπ' αὐτοῦ ἐπεριπάτησαν ἡμέρας τεσσάρων. Καὶ ἐσυναπάντησεν ὁ Αλέξανδρος δύο πουλάρια ἀνθρωποπρόσωπα, κατὰ πολλά εὐμορφα, τα οὗ ἐμίλησαν με ἀνθρωπίνην φωνὴν καὶ εἶπαν: Αλέξανδρε, διὰτὶ πειράζεις τὸν Θεόν; Καὶ θέλει* σε ὀργισθεῖ εἰς τὸν ἔρημον τόπον νὰ χαθεῖς

φουσατό: στράτευμα.

ὄντας: ὅταν.

πας εἰς: καθένας.

θέλει σε ὀργισθεῖ: θα ὀργιστεῖ μαζί σου.

και εσύ και το φουσάτον σου όλον. Μόνον κάμε ετούτο οπού σου λέγομεν και γύρισε οπίσω δεξιά και σύρε πάλιν να ακολουθήσεις τους συνηθισμένους σου πολέμους ότι καρτερεί σε και ο βασιλεύς της Ινδίας να πολεμήσετε. Και εγύρισε δεξιά ο Αλέξανδρος και επεριπάτησεν ημέρας οκτώ. Και φθάνοντας εις μίαν λίμνην ετέντωσε* να αναπαυθεί. Και οι μάγειροι άρχισαν διά να μαγειρεύσουν και επήραν και έβαλαν στεγνά οψάρια πολλά εις την λίμνην και άφηκάν τα ολίγον να βραχούν και αυτά ανέζησαν και έφυγαν εις την λίμνην.

Και ως ήκουσεν ο Αλέξανδρος πως ανέζησαν τα οψάρια, εθαύμασε και εξεπλάγη. Και όρισε και εκολύμβησαν όλα τα φουσάτα του με τα άλογα τους μέσα εις την λίμνην και εδυναμώθησαν από τον κόπον τον πολύν. Και απ' αυτού επεριπάτησεν ημέρας δύο και ήλθεν εις άλλην λίμνην, οπού είχε το νερόν γλυκύ ωσάν ζάχαρη. Και εσέβη ο Αλέξανδρος να κολυμβήσει και ήλθεν επάνω του ένα οψάρι μέγα. Και αυτός έφυγεν έξω και το οψάριον κυνηγώντας τον εξέβη έξω. Και αυτός το εκαβαλίκευσε και εσκότωσέ το. Και είπε και έσχισάν το και ευρήκεν μέσα του ένα λιθάρι πολύτιμον· και ήτον ωσάν χηνάριον* αυγό και έλαμπεν ώσπερ τον ήλιον. Και όρισε και έβαλαν το εις το φλάμπουρόν του και εβαστούσαν το εις τον Αλέξανδρον ομπροστά ωσάν φανάρι. Και απ' εκεί ήλθαν εις άλλην λίμνην και έπεσαν να αναπαυθούν. Και όταν εβραδίασεν εξέβησαν από εκείνην την λίμνην γυναίκες και έλεγαν τραγούδια πολλά εύμορφα, εις τόσον οπού ο νους του ανθρώπου επαίρνετο. Και ως ομοιάζει, εκείνες ήτον οι αναράιδες,

---

ΤΕΝΤΩΝΩ: κατασκηνώνω (για στράτευμα).
ΧΗΝΑΡΙΟ ΑΥΓΟ: αυγό χήνας.

οπού λέγουν την σήμερον. Και απ' αυτού επεριπάτησαν ημέρας εξ και ήλθον εις έναν τόπον οπού ήτον λόγκος μέγας. Και εκεί εξέβησαν αλογάνθρωποι πολλοί κατεπάνω του φουσατού, οι οποίοι από την μέσην και απάνω ήτον άνθρωποι, από δε την μέσην και κάτω ήτον άλογα. Και ήτον όλοι τοξότες και το ξιφάρι* της σαΐτας ήτον από λίθον αδαμάντινον. Και σίδερον δεν είχαν παντελώς και ήτον πολλά ογλήγοροι ωσάν πετούμενα. Και ως τους είδεν ο Αλέξανδρος, είπε των Μακεδόνων: Ας κάμομεν μίαν πονηρίαν, να πιάσομεν απ' αυτούς να τους πάρομεν εις την Μακεδονίαν δια θαύμα. Και επρόσταξε να κάμουν λάκκους, να τους σκεπάσουν με καλάμι χοντρό. Και απέστειλεν ανθρώπους να τους παρακινήσουν εις πόλεμον, και αυτοί μην ηξεύροντες την πονηρίαν των ανθρώπων έπεσαν εις τους λάκκους. Και εσκότωσαν δώδεκα χιλιάδες και επήραν και ζωντανούς και τους ημέρωσαν άλλες έξι χιλιάδες. Και ηθέλησαν να τους εβγάλουν εις τον κόσμον. Και τόσον ήτον ογλήγοροι, ότι δεν τους εγλίτωνε τίποτας. Και όπου και αν ετόξευαν, δεν αστοχούσαν. Και τους έδωκεν ολωνών άρματα ο Αλέξανδρος και τους ετοιμάζειν, διά να τους έχει βοηθούς εις τους ερχόμενους πολέμους. Οπότεν δε εξέβησαν εις τον κόσμον, κατά τύχην εφύσησεν άνεμος κρύος και απόθαναν όλοι. Μετά δε εξήντα ημέρας ήλθαν εις την Ηλιούπολιν και εσέβηκαν εις ένα ναόν και επροσκύνησαν εις τον οποιόν ευρήκεν ο Αλέξανδρος γράμματα οπού έδειχναν τον θάνατον του και ελυπήθη πολλά. Και απ' αυτού εσηκώθησαν και επεριπάτησαν ημέρας δέκα. Και ηύραν ανθρώπους μονοπόδαρους και είχαν ουράν ωσάν πρόβατα. Και επίασαν πολλούς απ'

ξιφαρι της σαΐτας: η αιχμή του βέλους.

αυτούς και ήφεράν τους εις τον Αλέξανδρον. Και ο Αλέξανδρος τους ερώτησε λέγων: Πώς είστε αυτού; Και αυτοί του είπαν: Αλέξανδρε βασιλεύ, ελεημονήσου* και άφες μας, ότι διά αδυναμίαν μας ήλθαμεν εδώ και εκρύφθημεν. Και ακούοντας ταύτα τα λόγια ο Αλέξανδρος τους άφησε διά να πηγαίνουν. Και επηδούσαν από λιθάρι εις λιθάρι και άρχισαν να περιγελούν τον Αλέξανδρον και έλεγαν: Ο Αλέξανδρος όλον τον κόσμον επήρε τον με την φρονιμάδα του και ημείς τον εγελάσαμεν και μας άφηκεν, οπού το κρέας μας είναι νοστιμότερον από όλα τα πετούμενα και τετράποδα και το κουφάρι μας γέμει πολύτιμα λιθαρόπουλα και χοντρό μαργαριτάρι και το πετζί μας σίδερον δεν το απερνά. Και ως ήκουσεν ο Αλέξανδρος, εγέλασεν και είπε: Ο άνθρωπος από την γλώσσαν του χάνει το κεφάλι του. Και ευθύς όρισε και αρματώθηκαν διακόσιες χιλιάδες καβαλαραίοι με λαγωνικά και πάρδους και ζαγάρια. Και ετριγύρισαν όλον το βουνί και απόλυσαν τα ζαγάρια* και τους πάρδους* και τα λαγωνικά και επίασάν τους και τους ήφεραν όλους εις τον Αλέξανδρον. Και όρισε και έσφαξαν τους. Και τους έγδαραν και εστέγνωσαν τα πετζία τους και ευρήκαν εις το σκάφος* τους πλούτον αναρίθμητον από πολύτιμα λιθαρόπουλα και μαργαριτάρι. Και όρισε τους Πέρσας και έφαγαν το κρέας τους. Και έλεγαν ότι να ήτον νοστιμότερον από όλα τα πετεινό και τετράποδα. Και απ' αυτού επεριπάτησεν ημέρας εξ και ήλθεν εις το σύνορον της Ινδίας και

ελεημονήσου μας: λυπήσου μας.

ζαγάρι: κυνηγετικό σκυλί.

πάρδος: λεοπάρδαλη.

σκάφος: κουφάρι.

εξέβη εις τον κόσμον. Είχε δε μήνας εξ αφού είδεν τα γράμματα εις την Ηλιούπολιν οπού έδειχναν διά τον θάνατον του, και πάντοτε ήτον λυπημένος. Και εκεί εθυμήθη τους μονοποδάρους και εγέλασε. Και είδαν οι Μακεδόνες και εχάρησαν και εγέλασαν και αυτοί. Και την πίκραν οπού είχεν ο Αλέξανδρος δεν την ήξευραν. Έμαθεν δε ο Πώρος, ο βασιλεύς της Ινδίας, ότι ήλθεν ο Αλέξανδρος εις το σύνορόν του και του έγγραφεν επιστολήν.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

---

1. Να συσχετίσετε τα μυθολογικά στοιχεία του αποσπάσματος με γνωστούς σας μύθους.
2. Στη Φυλλάδα του Μεγαλέξανδρου συναντούμε μερικά από τα βασικά χαρακτηριστικά της λαϊκής αφήγησης. Να τα επισημάνετε.

Χρονικό του Γαλαξιδίου

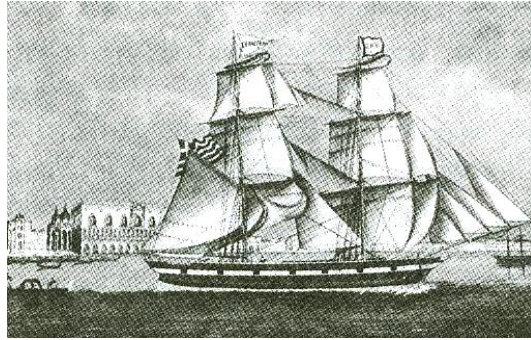
Στα βυζαντινά χρόνια καλλιεργήθηκε, παράλληλα με την ιστοριογραφία, και η Χρονογραφία. Οι βυζαντινοί χρονογράφοι προσπαθούσαν να γράψουν συνοπτική παγκόσμια ιστορία (συνήθως από κτίσεως κόσμου) ή ιστορία ενός τόπου. Στην αφήγησή τους παρεμβάλλουν συχνά φανταστικές διηγήσεις και ό,τι μπορεί να κινήσει τη φαντασία του απλού ανθρώπου. Οι χρονογραφίες γράφονταν συνήθως σε απλή γλώσσα και ήταν αγαπητά λαϊκά αναγνώσματα.

Ένα παρόμοιο είδος που συναντούμε στα χρόνια της Τουρκοκρατίας είναι τα Χρονικά. Γράφονται, κι αυτά από λαϊκούς ανθρώπους και ξεκινούν από την επιθυμία να παραδοθούν στους μεταγενεστέρους αξιομνημόνευτα γεγονότα που διάβασε ή έζησε ο συγγραφέας. Τα Χρονικά είναι για μας όχι μόνο αξιόλογες ιστορικές πηγές (ιδιαίτερα όταν αναφέρονται, σε σύγχρονα γεγονότα) αλλά και μνημεία του λόγου, όταν μάλιστα ο χρονογράφος έχει έμφυτες αφηγηματικές ικανότητες. Τέτοια αξιόλογα χρονικά είναι το Χρονικό του Λεοντίου Μαχαιρά. (Εξήγησις της γλυκειάς χώρας Κύπρου) και το Χρονικό του Γαλαξιδίου.

Συγγραφέας του Χρονικού του Γαλαξιδίου είναι κάποιος Ευθύμιος, ιερομόναχος, που εμόναζε στη Μονή του Σωτήρας, κοντά στο Γαλαξίδι. Στα ερείπια αυτού του μοναστηριού βρέθηκε το χειρόγραφο, στα μέσα του περασμένου αιώνα. Το Χρονικό γράφτηκε στα 1703 και περιέχει την ιστορία του Γαλαξιδίου από τα τέλη του 10ου αι. ως την καταστροφή του από τους πειρατές (1600) και την ανασύστασή του το 1670. Ο συγγραφέας,

όπως γράφει στην εισαγωγή του, χρησιμοποίησε για τη συγγραφή του έργου του παλιά χειρόγραφα και αυθεντικά έγγραφα που σώζονταν στη Μονή του Σωτήρος.

Πάρων στη Βενετία (Μουσείο Γαλαξιδίου)

[Η καταστροφή του Γαλαξιδίου] 1660 μ.Χ.

Εκείνους τους χρόνους, πολλοί κουρσάροι κατατρεμενοι από τα μέρη Μπαρμπαριάς και Αλτζέρι, εμαζωχτήκασι στον Έπαχτο.* Ένας από τούτους τους κουρσάρους, έχοντας μάνα χριστιανή και πατέρα Τούρκον, που τον ελέγασι Ντουρατζίμπεη, είχε την αυθεντεία* του κόρφου* και αυθέντευε απάνου σε ούλα τα καράβια του κόρφου με φερμάνι βασιλικό· μίαν ημέρα δυο γαλαξιδιώτικες γαλιότες,* θεληματικώς ή ανήξερα, δεν τον εχαιρετήσασι στο πέλαγο με σινιάλο και κανονιές· και αυτός πολύ θυμωμένος στέλνει αποκρισάρην* στο Γαλαξίδι για να πάρει αυτές τες γαλιότες και τες παραδώσει στα χέρια του πειράτου· οι Γαλαξιδιώτες δεν το επαραδεχτήκασι, και ο κουρσάρος του Έπαχτου με δέκα γαλιότες, που είχασι όλο κανόνια μπρούντζινα και φοβερά, ήρθε απόξω στο λιμάνι, και τους επαραπρονέθηκε δια το αφρόντε* που του εκάμασι, και εγύρεψε να του πλερώσουσι τρεις χιλιάδες βενετικά,* αλλέως θέλει κάψει ούλα τα καράβια και τα σπίτια· οι Γαλαξιδιώτες δεν το επαραδεχτήκασι· και ο Ντουράτζμπεης, έστοντας* και να στοχάζεται το πως πολλά να εζήτησε,

---

Έπαχτος, ο: η Ναύπακτος.

αυθεντεία: κυριαρχία, διοίκηση.

κόρφος: κόλπος.

γαλιότα: τύπος ιστιοφόρου.αποκρισάρης:

απεσταλμένος.

αφρόντε: (ιταλική λ.) προσβολή.

βενετικά: νομίσματα ενετικά, φλουριά.

έστοντας: επειδή ήταν (έστοντας και να στοχάζεται· επειδή σκέφτηκε).

εξανάστειλε, κατεβαίνοντας σε δυο χιλιάδες βενετικά, χίλια μετρητά και χίλια σε διάστημα μιας χρονιάς, με ντεσκερέ* χρεωστημιιάς.* Και οι Γαλαξιδιώτες εστείλασι με μια λάντζα* τον καπετάν Θεοδωρή Μπαρμπαδήμο, που ήτανε ένα περιφημισμένο παλικάρι, για να ειπεί του πειράτου το πως άφελα* ακαρτερεί, και οι Γαλαξιδιώτες στανικώς* και με φοβέρες δεν δίνουνε μήτε κολπικό άσπρο* και ο κουρσάρος θυμώνοντας έβγαλε το σπαθί και εχύθηκε στον καπετάν Θεοδωρή, για να του κόψει το κεφάλι· και ο καπετάν Θεοδωρής εσταύρωσε τα χέρια και δείχνοντας τα στήθια του «χτύπα, παλιομουρτάτη,* του είπε, έναν άνθρωπο ξαρμάτωτο που θαρρεύοντας στον όρκο σου ήρθε χωρίς σπαθί και άρματα· σαν είσαι παλικάρι δέσε μου το ένα χέρι, και στο άλλο δώσε μου ένα μαχαίρι, και ελάτε τρεις απάνου μου, και σαν με σκοτώσετε να σας είναι χαλάλι». Και ο πειράτος, ακούοντας ανέλπιστα αυτά τα παλικαρίσια λόγια, εκατέβασε το σπαθί του και τραβώντας τα γένια του έφυγε· ετότες ήρθασι δυο κουρσάροι αράπηδες και είπασι του καπετάν Θεοδωρή να κατέβει στο αμπάρι, έστοντας σκλάβος· και ο καπετάν Θεοδωρής αρπάζοντας ένα σίδερο, που ηύρε εκεί κοντά του, εχτύπησε

ντεσκερές: έγγραφο.

χρεωστημιιά: χρέος.

λάντζα: πέραμα, βάρκα για την εξυπηρέτηση του πλοίου.

άφελα: ανώφελα.

στανικώς: με το ζόρι, διά της βίας.

άσπρο: τουρκ. νόμισμα μικρής αξίας.

(παλιο)μουρτάτης: υβριστική ονομασία του μωαμεθανού.

τον ένα κουρσάρο στο κεφάλι και τον εσκότωσε, και χτυπώντας και τον άλλον, έπεσε στη θάλασσα, και βουτώντας εβγήκε στο Γαλαξίδι, και εδιηγήθηκε τα τρεχάμενα. Ετότες πλια αρχίνησε μία φοβερή αμάχη από το πουρνό, ως το δειλινό, που επέσασι μπόμπες και τόπια* περίσσα, και κάμποσα σπίτια γαλαξιδιώτικα, έστοντας στο περιγιάλι, επέσασι από τον βρόντο και το σείσιμο* των κανονιών και πολεμώντας, μια μπόμπα γαλαξιδιώτικη, μεγάλη και βροντερή, επήγε και εχτύπησε μέσα στο τζιμπιχανέ* του πειράτου, και πετιέται στον αέρα η γαλιότα, και καίονται και άλλες τρεις· ετότες ο κουρσάρος με την εντροπή στα μούτρα και με χολιασμένη καρδιά, έφυγε μέσα σε μία γαλιότα μισοκαημένη, που εμπόρεσε να γλύσει,* γιατί οι άλλες τέσσαρες καήκανε, και οι αποδέλοιπες πέντε πιαστήκασι πρέζα*. Εσκοτωθήκασι κουρσάροι εκατόν τριάντα και Γαλαξιδιώτες πενήντα οχτώ, και κοντά στους άλλους και ο καπετάν Θεωρήσης Μπαρμπαδήμος, που παραπόνου αφηγήθηκα. Αυτός γουν* ο καπετάν Θεωρήσης, έστοντας να ρίχνει ένα κανόνι, έσκασε το κανόνι και τα κομμάτια τον εσκοτώσασι μαζί με άλλους δυο· έζησε δυο ώρες, και τελειώνοντας η αμάχη και μαθαίνοντας το πως ενικήσασι οι Γαλαξιδιώτες είπε: «τώρα, Θεέ μου, πεθαίνω ευχαριστημένος!» και εξεψύχησε· και

τόπι: βλήμα πυροβόλου όπλου.

σεισιμο: τράνταγμα.

τζιμπιχανές: πυριτιδαποθήκη.

να γλύσει: να γλιτώσει.

πρέζα: λάφυρο.

γουν: λοιπόν.

όντας* λαβωμένος, λησμονώντας τες πληγές του εγκάρδιωνε τους γειτόνους του λέγοντας: «χτυπάτε, μωρέ παιδιά, τους παλιομουρτάτηδες!»

Αυτά, που αφηγάμαι, εγενήκασι μέρα Παρασκευή, τον Μάρτη μήνα, σαρακοστής μεγάλης πρώτες μέρες· και έστοντας εκείνος ο πειράτος χολιασμένος και κατάκαρδα εντροπιασμένος, με συνεργεία διαβόλου, που πάντα αμάχεται* τους χριστιανούς, εγύρευε ώρα και στιγμή για να εκδικηθεί το Γαλαξίδι, που τόκαμε* τόσο μεγάλο αφρόντε, που δεν είχε μούτρα να προβοδίσει* στον κόσμο, γιατί όλοι τον επεριγελούσασι· και ακούσατε τι μηχανάται ο τρισκαταραμένος κουρσάρος, εκείνες τις ημέρες ήτανε μεγάλη εβδομάδα, που κάθε χριστιανός, αφήνοντας τες δουλειές του και κάθε μεταχείριση, πηγαίνει με ευλάβεια στες εκκλησίες για να προσκυνήσει τα άγια και θεοτικά πάθη του Χριστού, που για λόγου μας τους ανθρώπους, εκαταδέχθηκε και εγένηκε άνθρωπος σωστός, και εσταυρώθηκε από το παράνομο γένος των Εβραίων. Ετότες γουν πιά-νει και αρματώνει ο Ντουρατζίμπειης οχτώ γαλιότες, και εμπάρκάρει ασκέρι αρματωμένο, όλο από άπιστους Μουσουλμάνους. Ετότες, έστοντας να εξημερώνει Κυριακή ημέρα, που όλοι με χαρές και αγαλλίαση γιορτάζουσι την Ανάσταση και τη Λαμπρή του Σωτήρος, από πρωί σύνταχα,* δύο ώρες πριν να εξημερώσει, οι Γαλαξιδιώτες επήγασι στες εκκλησίες για να δοξάσουνε

όντας: ενώ ήταν.

αμάχομαι: πολεμώ, αντιμάχομαι.

τόκαμε: του έκαμε.

προβοδίζω: βγάζω.

από πρωί σύνταχα: από νωρίς το πρωί.

την Ανάσταση, και κανένας δεν απόμεινε στα σπίτια και στα πλεούμενα, γιατί όλοι μικροί και μεγάλοι, άνδρες, γέροι και γυναικόπαιδα επήγασι στες εκκλησίες· ετότες γουν ο πανάπιστος και μιάρότατος πειράτος ξεμπάρκρει το ασκέρι του και με το σπαθί στο χέρι εμπαινει στην πολιτεία, και καίοντας τα σπίτια, μπλοκάρει* τες εκκλησίες και επέρασε από σπαθιού άνδρες, γέρους και γυναικόπαιδα, που εσκούζασι και εβελάζασι· αμή εκείνος ο αντίχριστος κανένα έλεος και συμπάθιο ευσπλαχνίας δεν είχε· και μέσα στες εκκλησίες εμπήκε καταματωμένος και ξεσπαθώνοντας, και εμπροστά στην αγία τράπεζα ο παμμιάρότατος Σατανάς έσφαξε δύο παπάδες, τον Παπαχρήστο και τον Παπαθανάση· και ετότες εγίνηκε μεγάλος σεισμός και έπεσε η εκκλησία και εσκότωσε πέντε κουρσάρους.

Έστοντας και να γίνει τέτοιο μεγάλο και αδιήγητο φονικό, που στόμα ανθρώπινο και κοντύλι δεν ημπορεί να ζωγραφίσει, ωσάν πρέπει, όσοι απομείνασι Γαλαξιδιώτες, γλύσαντες από το μακελειό, επήρασι τα βουνά και τα πλάγια και τους λόγκους, και εχτίσασι δω και κει καλύβες και δυο εκκλησίες, μία της Παναγίας και άλλη του Προφήτου Ηλία· και εκεί, οπού εμαζωχτήκασι το λένε Παλιο-Γαλάξιδο, ωσάν να λέμε παλιά χώρα*. Και εκεί εμείνασι κατατρεμένοι χρόνια δέκα τρία· ύστερα εφανερώθηκε ο Άγιος Ιωάννης ο Πρόδρομος και Βαπτιστής και τους είπε να πάνε και να καθίσουνε στην παλιά χώρα, γιατί εκείνος, που εφοβόντασι, ο κουρσάρους, τον πήρε μπάλα, που ήτανε οργή θεοτική, και βράζει στα κατράμια της κόλασης· και να χτίσουσι

μπλοκάρω: περικυκλώνω.

χώρα: πόλη.

και πέντε εκκλησίες, και να βάλουνε ονομασία απάνου στη χώρα Πενταγίοι, ωσάν να λέμε που είχε πέντε εκκλησίες, που τους διαυθέντευαν.* και να μη κάμουσι άλλο τίποτε από κεφαλιού τους, γιατί εκείνος ο πειράτος ήτανε ο ίδιος ο Σατανάς, έχοντας μούτρα ανθρωπινά, και να κάμουνε δέησες στο θεό, για να έβγει από τη χώρα το δαιμόνιο, που εμπήκε, και τους έκαμε ένα τόσο μεγάλο κακό· και οι Γαλαξιδιώτες, ακούοντας αυτά τα άγια και θεοτικά λόγια, εκάμασι κατά το όρτινο* του Αγίου και την ορμήνεψη*, και παγαίνοντας στο Γαλαξίδι, που ήτανε ένας σωρός από παλαιά χαλάσματα και πέτρες, εξαναχτίσασι τα σπίτια· και κάνοντας τη δέηση και τες λιτανείες, κατά την ορμήνεψη του Αγίου, εβάλασι το όνομα το καινούριο Πεντάγιοι· και την στιγμή εκείνη ακούστηκε μια βροντή από τον κάτω κόσμο, και ο ουρανός εμαύρισε, και η θάλασσα εφούσκωσε, και τρία δαιμόνια επέσασι στη θάλασσα και επνιγήκασι· και ένας άγιος εφάνηκε με μαύρα ράσα, περπατώντας απάνου στη θάλασσα, και ευλόγησε σε τρεις μεριές· και έπαψε το φούσκωμα της θάλασσας, και ο ουρανός εξαστέρωσε, και εγίνηκε χαρά Θεού· και οι Γαλαξιδιώτες, βλέποντας ένα τέτοιο μεγάλο θαύμα, επροσκυνήσασι τον Κύριο, ευχαριστώντας τον διά την διαυθέντεψη που τους έδειχνε τόσο ολοφάνερα.

διαυθέντευαν: προστάτευαν.

το όρτινο: διαταγή, οδηγία.

ορμήνεψη: συμβουλή.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

- 1. Γιατί ο συγγραφέας θεωρεί αναγκαίο να διηγηθεί πώς σκοτώθηκε ο καπετάν Θοδωρής;**
- 2. Πώς ερμηνεύει ο χρονικογράφος την καταστροφή του Γαλαξιδίου; Τι είδους κριτήρια χρησιμοποιεί;**
- 3. Αν δεν ξέρατε τίποτε για το συγγραφέα, θα μπορούσατε με βάση το κείμενο να προσδιορίσετε: α) την ιδιότητά του και β) το μορφωτικό του επίπεδο; Να αναπτύξετε τις απόψεις σας και να τις τεκμηριώσετε.**
- 4. Οι μελετητές αναγνωρίζουν αφηγηματικές ικανότητες στο συγγραφέα· μπορείτε να τεκμηριώσετε αυτή την άποψη με βάση το κείμενο;**

Άνθη Ευλάβειας

Η ελληνική παροικία της Βενετίας ήταν από τα σημαντικότερα κέντρα του ελληνισμού της διασποράς στην περίοδο της τουρκοκρατίας. Στη Βενετία Έλληνες έμποροι, ναυτικοί, κληρικοί και διανοούμενοι ίδρυσαν Ελληνική Αδελφότητα το 1498. Το σωματείο αυτό έχτισε τον Ορθόδοξο ναό του Αγίου Γεωργίου των Ελλήνων και ανέπτυξε πλούσια δράση για την εθνική και πνευματική αφύπνιση του υπόδουλου ελληνισμού ιδρύοντας σχολεία στην Ανατολή και επιχορηγώντας εκδόσεις βιβλίων.

Στη Βενετία με κληροδότημα του Θωμά Φλαγγίνη ιδρύθηκε το 1665 η Φλαγγίνειος Σχολή (ή Φλαγγινιανό Ελληνομουσείο), όπου σπούδαζαν νέοι από τα Επτάνησα, την Κρήτη και την Κύπρο και διορίζονταν μετά την αποφοίτηση τους σε ανώτερες εκκλησιαστικές θέσεις στην Ανατολή.

Μαθητές της Φλαγγινείου Σχολής παρουσίασαν τα Άνθη Ευλάβειας, μια συλλογή στιχουργικών γυμνασμάτων στα ελληνικά, ιταλικά και λατινικά, που τυπώθηκε το 1708 στη Βενετία. Όλα τα ποιήματα της συλλογής είναι αφιερωμένα στη μετάσταση, την κοίμηση δηλαδή, της Θεοτόκου. Ανάμεσά τους υπάρχουν και τέσσερα σονέτα σε νεοελληνική γλώσσα. Το σονέτο του Φραγκίσκου Κολομπή που ακολουθεί είναι από τα καλύτερα της συλλογής.

Εἰς τὴν Μετάστασιν τῆς ΠΑΝΑΓΝΟΥ

Σαν εἰς ἄρμα λαμπρόν, στα χρυσωμένα
τῶν Ἀγγέλων φτερά, ἐπέτα ἡ θεία
μητέρα τοῦ Θεοῦ, εἰς τὴν ὁποῖαν
ἦτον ὅλα τὰ κάλλη μαζωμένα.

Τούτα βλέπουσ' ἡ Γῆ με πικραμένα
μάτια, με στεναγμούς, εἶπε: Μαρία
πού μ' αφήνεις ἐδῶ σὴν ἐρημίαν,
ἢ πῶς να ζήσω γω χωρὶς ἐσένα.

Εἶναι πολεμικός νόμος* να σέρνει
πίσω τ' ο νικητὴς τοὺς νικημένους,
ὅταν θριαμβικὴν δόξαν λαβαίνει.

Και με και τοὺς υἱούς μου υποκειμένους*
έκαμες Μαριάμ, λοιπὸν τυχαίνει*
να μας σύρεις αὐτοῦ γλυκιά* δεμένους.

νόμος: ἔθιμο, συνήθεια.

υποκειμένος: αιχμάλωτος, σκλάβος.

λοιπὸν τυχαίνει: υπολείπεται, απομένει.

γλυκιά: (επίρρ.) γλυκά.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

---

1. Η παράσταση της Θεοτόκου στο σονέτο του Κολομπή είναι διαφορετική από τις βυζαντινές απεικονίσεις της. Μπορείτε να βρείτε τη διαφορά;
2. Ποιος είναι ο «νόμος» που αναφέρεται στην τρίτη στροφή και ποιοι τον καθιέρωσαν;
3. Ποιες επιδράσεις παρατηρείτε στο περιεχόμενο του ποιήματος και πώς τις δικαιολογείτε; Να στηρίξετε την απάντησή σας στις δύο προηγούμενες απαντήσεις.
4. Ξέρουμε ότι το κύριο νόημα του σονέτου υπάρχει στην τελευταία στροφή. Να επισημάνετε στο σονέτο του Φρ. Κολομπή: α) το κύριο νόημα του και β) τον εκφραστικό τρόπο με τον οποίο αποδίδεται.

Το εμβλημα των «Αβλαβών» (1708),
αποφοίτων του Φλαγγινιανού Ελληνομουσείου
της Βενετίας

ΗΛΙΑΣ ΜΗΝΙΑΤΗΣ «Διδαχαί»

Βασικό γνώρισμα των Διδαχών του Ηλ. Μηνιάτη, που πολύ αγαπήθηκαν και διαβάστηκαν απ' τους υπόδουλους Έλληνες, είναι η απλότητα στο ύφος και στη γλώσσα. Εκείνο που κυρίως τον απασχολεί είναι το ηθικό πρόβλημα, η ηθική συμπεριφορά του ανθρώπου στην καθημερινή του ζωή. Για την πραγματοποίηση του σκοπού αυτού επιστρατεύει, εκτός απ' τη φιλοσοφική και θεολογική του μόρφωση, και τη ρητορική του τέχνη. Με τα στολίδια του λόγου, τις ηχηρές λέξεις, τα ρητορικά σχήματα, τις εικόνες, τις παραβολές θέλει να συναρπάσει τον ακροατή του. Έτσι συμβάλλει στη διαμόρφωση της εκκλησιαστικής ρητορείας. Ο Βασ. Τατάκης παρατηρεί σχετικά τα εξής: «Έτσι στο Μηνιάτη ανήκει η τιμή, ότι πρώτος αυτός στη νεοελληνική παιδεία παρουσίασε με τρόπο άρτιο το ρητορικό εκκλησιαστικό είδος. Οι λόγοι του αφήνουν την εντύπωση ότι βγαίνουν από τα χέρια ενός τεχνίτη του λόγου, που κατέχει τους κανόνες και κατορθώνει σε ικανό μέτρο να τους τηρεί. Κατάσκευάζει επιδέξια τη φράση και προχωρεί με περίσκεψη στη διάρθρωση και ανάπτυξη του λόγου του, προσέχοντας ιδιαίτερα το «αρμόζον» κάθε φορά ύφος. Εδώ μεγαλοπρεπές, αλλού παθητικό, άλλοτε ήρεμο, συχνά κουβεντιαστό, μια ελεύθερη και αβίαστη αναστροφή με το ακροατήριο, πάντα γεμάτο πίστη, παλμό, κίνηση, πάντα ζωηρό και ζωντανό».¹ Τη μόρφωσή του όμως και

---

1. «Βασική Βιβλιοθήκη», τόμ. 8, σ. 19.Περί φθόνου

τη ρητορική του τέχνη ο Μηνιάτης θα τη διαθέσει και σ' ένα άλλο σοβαρό σκοπό: στην προκοπή, το φωτισμό του Γένους.

Το απόσπασμα είναι απ' το δεύτερο μέρος της διδαχής «Περί φθόνου».

Περί φθόνου

Ερωτήθη μίαν φοράν ένας σοφός: ποια είναι εκείνα τα μάτια, οπού βλέπουσι καλύτερα; τα μαύρα ή τα γαλανά; των ανδρών ή των γυναικών; των ανθρώπων ή των αλόγων ζώων; Απεκρίθη: τα μάτια οπού βλέπουσι καλύτερα είναι εκείνα των φθονερών· διατί βλέπουσι και από μακράν, διατί βλέπουσι και τα μικρότερα πράγματα· διατί βλέπουσι και εκείνα οπού δεν είναι. Ένα μόνον πράγμα δεν βλέπουσι, το καλόν· μάλιστα βλέπουσι και τούτο, μα τότε κλαίουσι και σφαλίζουν τα μάτια τους, διά να μη βλέπουσι.

Κρύψου όσον θέλεις, σφαλίσου, παραμέρισε, ησύχαζε μέσα εις το κελίον σου, φύγε και εις την έρημον, διά να ασκητεύης, σε φθάνουσι τα μάτια του Φθονερού και βλέπουσι τι κάνεις. Έχει κάποια τηλεσκόπια και ξανοίγει* πολλά μακράν. Ποιος είναι εκείνος ο άνθρωπος, ο πλέα ενάρητος και ο πλέα άγιος, οπού να μην έχη κανένα, ας είναι και παραμικρόν, ελάττωμα; ουδετινάς.* ο Θεός μόνος είναι αναμάρτητος, και καθαρός από ρύπου.* «Άπτεται γάρ, ού μόνον τών πολλών, αλλά και άρίστων ό μῶμος, ως μόνον εἶναι του

ξανοίγω: βλέπω, διακρίνω.

ουδετινάς: κανένας.

ρύπος, ο: ακαθαρσία, ψόγος.

Θεοῦ τό παντελῶς ἄπταιστον, καί ἀνάλωτον πάθει-
σιν», *λέγει ο θεολόγος. Και τα μικρότερα ελαττώματα
βλέπouσι τα μάτια του φθονερού. Υπομένει εκείνα οπου
είναι, μα και εκείνα οπου δεν είναι! Ένας τυφλός, περι
του οποιου διηγείται ο ιερός Μάρκος, εφέρθη* προς τον
Χριστόν διά να ιατρευθή· ο Χριστός τον έγγιξεν εις τα
ομμάτια την πρώτην φοράν, και τον ερώτησε: τι βλέπει;
βλέπω, απεκρίθη, τους ανθρώπους ως δένδρα περιπα-
τούντα. Α! δυστυχισμένη τυφλέ! οι άνθρωποι σου φαί-
νονται δένδρα; και ποία ομοιότης είναι ανάμεσα δέν-
δρων και ανθρώπων! μα τα δένδρα πώς περιπατούσιν,
αφ' ου είναι στερεά ριζωμένα εις την γην! κακά βλέπεις,
αν βλέπης εκείνα οπου δεν είναι. Έτσι βλέπει ο
Φθονερός τους ανθρώπους, ως δένδρα περιπατούντα.
Α! Χριστιανέ! εκείνος είναι άνθρωπος, και σε φαίνεται
δένδρον; εσύ βλέπεις εκείνα οπου δεν είναι, και είσαι
διπλά τυφλός.

Εγώ είπα έως τώρα εκείνα οπου ήξευρα να ειπώ-
ας τελείωση την διδαχήν ο μακάριος Παύλος. «Μή
γενώμεθα κενόδοξοι, λέγει, αλληλους προκαλούμενοι,
αλληλοις φθονοῦντες» * ας μη γενόμεσθεν κενόδοξοι·

Ἄπτεται... πάθεισι: γιατί ο ψόγος φτάνει όχι μόνο τους
πολλούς, αλλά και τους άριστους, επειδή μόνο ο θεός
είναι εντελώς αναμάρτητος και δεν κυριεύεται από
πάθη.

εφέρθη: μεταφέρθηκε.

μή γενώμεθα... φθονοῦντες: ας μη γίνουμε ματαιό-
δοξοι, προκαλώντας ο ένας τον άλλο, ζηλεύοντας ο
ένας τον άλλο.

ας γνωρίζωμεν ο καθείς τον εαυτόν μας· ας μη κατά-
κρίνωμεν ένας τον άλλον διατί, ακολουθεί ομιλώντας
μας ο αυτός Απόστολος, αν εσείς κατατρώγετε ένας τον
άλλον, βλέπετε, μήπως και καταχαλασθήτε* εις το
παντελής* «εί ἀλλήλους δάκνετε, βλέπετε μή ὑπ' ἀλλή-
λων ἀναλωθῆτε*». Αυτή είναι προφητεία, και επληρώ-
θη* εις ημάς· τόσον μεγαλείον του Γένους μας, τόση
δόξα της βασιλείας μας, ηξεύρετε πώς ηφανίσθη;
διαβάσατε τας Ιστορίας μας· όχι από την δύναμιν των
Περσών, όχι από το σπαθί των Αγαρηνών, αλλά από
τον φθόνον μας. Ημείς εκαταχαλασθήκαμεν, διατί
ανάμεσόν μας* εκαταφαγωθήκαμεν· ἀλλήλους προκα-
λούμενοι, ἀλλήλοις φθονούντες. Και αν ημείς αρμα-
τωνόμασθεν ένας εναντίον του άλλου διά να καταχα-
λασθώμεν, δεν έχομεν χρείαν από άλλον εχθρόν, ούτε
καν από τον διάβολον, λέγει ο Χρυσόστομος· «εί κατ'
ἀλλήλων ὀπλιζώμεθα, οὐδέ τοῦ διαβόλου χρεία λοιπόν,
πρός την ἡμετέραν ἀπώλειαν».*

Μα δια τον Θεόν οπού πιστεύομεν, οπού είναι Θεός
ειρήνης, και Πατήρ οικτιρμών· διά το Ευαγγέλιον οπού
κρατούμεν, οπού είναι διαθήκη αγάπης· διά την Εκκλη-
σίαν οπού έχομεν, οπού είναι τόπος συμφωνίας και
ομονοίας, ας παύσωμεν μίαν φοράν ημείς τα δυστυχή

μήπως καταχαλασθήτε: μήπως καταστραφείτε.

εις το παντελής: καθολοκληρία, εντελώς.

εί... ἀναλωθῆτε: τη μετάφραση δίνει ο ίδιος ο Μηνιάτης
στην προηγούμενη φράση «αν εσείς... παντελής». Το
ίδιο συμβαίνει και παρακάτω στα «εί... ἀπώλειαν» και
«μη αναγγείλετε... Ἀσκάλωνος».

επληρώθη: εκπληρώθηκε, πραγματοποιήθηκε.

ανάμεσόν μας: μεταξύ μας.

λείψανα οπού εμείναμεν, καν* διά να μη δίδωμεν
αφορμήν να χαίρωνται περισσότερο και να γελώσι
μετ' εμάς* οι εχθροί μας. Οι Φιλιισταίοι ενίκησαν κατά
κράτος τον λαόν του Ισραήλ· την ημέραν εκείνην εφο-
νεύθη και ο Βασιλεύς Σαούλ και τα παιδιά του· χαλα-
σμόν μεγαλύτερον δεν έλαβον καμμίαν άλλην φοράν οι
Ισραηλίται· ήκουσε το πολύ κακόν του γένους του ο
Δαυίδ, και στρεφόμενος προς τους συντρόφους του,
είπε: μη το ειπήτε, μη το φανερώσετε εις Γεθ,* και εις
Ασκάλωνα,* όπου εκατοικούσαν αλλόφυλοι, «μή
άναγγείλετε έν Γέθ, μηδέ εύαγγελίζεσθε έν ταίς έξόδοις
Άσκάλωνος»· διατί; διά να μη ακούσωσι την δυστυχίαν
μας, και χαρούσιν οι εχθροί μας «ίνα μή εύφρανθώσι
θυγατέρες άλλοφύλων».*

Αδελφοί, και συνάδελφοι Χριστιανοί, τας συμφοράς
μας, τα πάθη μας, τα πταισίματά μας, τας αμαρτίας μας
μη τας λέγωμεν, μη τας φανερώνωμεν με την κατάκρι-
σιν! «άλλήλους προκαλούμενοι, άλλήλοις φθονοῦντες».
Διατί; διά να μη χαίρωνται οι αλλόφυλοι, οι αόρατοι και
ορατοί μας εχθροί· σιωπή, συμπάθεια, σπλάγχνα
οικτιρμών. Μα Φθόνος, είναι οπού κατηγορεί, οπού
καταλαλεί, οπού κατακρίνει· όποιος έχει τέτοιον πάθος,
λέγω πάλιν, δεν είναι άξιος να ονομάζεται άνθρωπος,
και να λέγεται Χριστιανός.

καν: τουλάχιστο.

μετ' εμάς: μ' εμάς.

Γεθ, Ασκάλων: πόλεις των Φιλιισταίων.

«ίνα μή... άλλοφύλων»: για να μη χαρούν οι γυναίκες
των εχθρών.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

---

1. Όπως τονίζεται στο εισαγωγικό σημείωμα, βασικός στόχος της διδασκαλίας του Μηνιάτη είναι η ηθική συμπεριφορά των ανθρώπων και η προκοπή του Γένους. Διαφαίνεται αυτός ο στόχος στο απόσπασμα που διαβάσατε; Να δικαιολογήσετε την απάντησή σας.
2. Όσα αναγράφονται στο εισαγωγικό σημείωμα για το ύφος και τη γλώσσα του Ηλ. Μηνιάτη ισχύουν και για το απόσπασμα που διαβάσατε;
3. Οι αρχαίοι ρήτορες είχαν ως σκοπό τους να πείσουν τους ακροατές τους. Τον ίδιο, φυσικά, σκοπό έχει και ο Μηνιάτης. Ο Βασ. Τατάκης γράφει σχετικά: «Αντί να καθοδηγήσει τη σκέψη του ακροατή και από τη νοητική πορεία να καταλήξει στην πειθώ, προτιμά συχνά να τον συναρπάσει, να τον γοητεύσει, να τον συγκινήσει. Είναι βέβαια και τούτη πειθώ, τη φτάνει όμως κανείς με το ψυχικό πάθος, όχι με τη νοητική πορεία». Ισχύουν αυτές οι παρατηρήσεις για το κείμενο του Μηνιάτη; Να δικαιολογήσετε την απάντησή σας.

Αγνώστου (τέλη 18ου αι.),
Ληξούρι της Κεφαλλονιάς, Μουσείο Μπενάκη

Ηλίας Μηνιάτης (1669 - 1714)

Γεννήθηκε στο Ληξούρι της Κεφαλονιάς. Σπούδασε στο Φλαγγινιανό Φροντιστήριο της Βενετίας. Τελειώνοντας τις σπουδές του κατείχε καλά την αρχαία ελληνική και λατινική φιλολογία και χειριζόταν πολύ καλά την ιταλική γλώσσα. Τα περισσότερα χρόνια της ζωής του συνδύασε τη διδασκαλία με το κήρυγμα. Η αρχή έγινε από τη Βενετία, όπου δίδασκε στο Φλαγγινιανό Φροντιστήριο και κήρυττε στο ναό του Αγίου Γεωργίου· ύστερα από τρία χρόνια τον κάλεσαν οι συμπατριώτες του. Δίδαξε και κήρυξε στην Κεφαλλονιά επτά χρόνια κι άλλα τέσσερα στη Ζάκυνθο. Αφού για ένα χρόνο ξαναδίδαξε στο Φλαγγινιανό Φροντιστήριο, διορίστηκε διδάσκαλος της Πατριαρχικής Σχολής και ιεροκήρυκας της Μεγάλης εκκλησίας. Τελικά έγινε επίσκοπος Κερνίσης και Καλαβρύτων (1711). Στη θέση αυτή τον βρήκε πρόωρα ο θάνατος.

Έργα του: 1) Πρόλογος στον «Λόγον ιστορικών» για τον Διονύσιον Δ΄ Κωνσταντινουπόλεως του Γερασίμου Κακαβέλα και έμμετρο εγκώμιο. Βλ. Μ. Γεδεών, Αρχείον εκκλησιαστικής ιστορίας, Α΄, σσ. 345-350. 2) Πέτρα Σκανδάλου, πρώτη έκδοση Λειψία 1718. 3) Διδαχαί, έκδοση Άνθ. Μαζαράκη εν Βενετία, 1859. Ανατύπωση της είναι η έκδοση του «Στοχαστή» (Αθήνα, 1933).

Από τις διδαχές

Βασικό γνώρισμα των «Διδαχών» του Κοσμά του Αιτωλού ήταν η απλότητα. Δεν επιδίωκε να εντυπωσιάσει με τη ρητορική δεινότητα, αλλά να μεταδώσει στους ελληνικούς πληθυσμούς τα βασικά σημεία της ορθόδοξης διδασκαλίας, γιατί ο κίνδυνος να αλλαξοπιστήσουν είτε από αμάθεια είτε από τη βία ήταν μεγάλος. Αυτός ήταν ο λόγος που τα κηρύγματά του είχαν μεγάλη λαϊκή ανταπόκριση. Παράλληλα αγωνίστηκε για τη διατήρηση της εθνικής μας γλώσσας ιδρύοντας σχολεία. Όπως έγραψε στον αδελφό του Χρύσανθο ίδρυσε «δέκα σχολεία ελληνικά» και «διακόσια διά κοινά γράμματα».

1

Ευλογημένοι χριστιανοί, αι πολλαί εκκλησΐαι ούτε διατηρούν ούτε ενισχύουν την πίστιν μας όσον και όπως πρέπει, εάν οι εις τον Θεόν πιστεύοντες δεν είναι φωτισμένοι υπό των τε* παλαιών και νέων Γραφών. Η πίστις μας δεν εστερεώθη από αμαθείς αγίους, αλλά από σοφούς και πεπαιδευμένους,* οίτινες και τας αγίας Γραφάς ακριβώς μας εξήγησαν και δια θεοπνεύστων λόγων αρκούντως* μας εφώτισαν. Σήμερον όμως ένεκα των εξ αμαρτιών συμπεσουσών δεινών περιστάσεων*

υπό των τε: και από τους.

πεπαιδευμένος: αυτός που μορφώθηκε, που είναι καλλιεργημένος.

αρκούντως: αρκετά.

ένεκα των... περιστάσεων: για τις φοβερές περιστάσεις, που έτυχαν από τις αμαρτίες μας.

λείπουσιν ή τουλάχιστον εισί* σπανιώτατοι τοιούτοι σοφοί και ενάρετοι άνδρες, όπως διατηρήσωσι ανεπηρέαστως τους Ορθοδόξους ομογενείς μας. Διότι πώς δύναται να διατηρηθή αβλαβές το έθνος μας κατά τε την θρησκείαν και ελευθερίαν, οπότεν ο ιερός κλήρος αγνοή κατά δυστυχίαν των αγίων Γραφών την εξήγησιν, ήτις εστί το φως και η στερέωσις της πίστεως; Όταν ένας ποιμήν δεν γνωρίζη το θρεπτικόν χόρτον διά το ποίμνιόν του, δεν θεραπεύη τα τυχόντα πάθη του, δεν προφυλάττη αυτά από άγρια θηρία και κλέπτας, πώς είναι δυνατόν να διατηρηθή διά πολύν καιρόν εκείνο το ποίμνιον; Λοιπόν, τέκνα μου Πάργιοι, προς διαφύλαξιν της πίστεως και ελευθερίαν της πατρίδος, φροντίσατε να συστήσητε ανυπερθέτως σχολείον ελληνικόν, δι' ου* θα γνωρίσωσι τα τέκνα υμών όσα υμείς αγνοείτε.

2

Τέκνα μου αγαπητά εν Χριστώ, διατηρήσατε γενναίως και ατρομήτως την ιεράν ημών θρησκείαν και την γλώσσαν των πατέρων, διότι αμφοτέρα ταύτα χαρακτηρίζουσι την φιλτάτην ημών πατρίδα και άνευ τούτων το έθνος ημών καταστρέφεται. Μην απελπισθήτε, αδελφοί μου, η Θεία Πρόνοια θέλει πέμψει μίαν ημέραν την ουράνιον σωτηρίαν, ίνα φαιδρύνη* τας καρδίας ημών προς απαλλαγήν εκ της ελεεινής* καταστάσεως εν τη οποία ευρισκόμεθα.

εισί: είναι.

δι' ου: με το οποίο.

φαιδρύνη: για να χαροποιήσει.

ελεεινή κατάσταση: οικτρή, αξιοθρήνητη κατάσταση.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

- 1. Ποια φράση του πρώτου αποσπάσματος συνοψίζει τη θρησκευτική και εθνική διδασκαλία του Κοσμά του Αιτωλού;**
- 2. Ποια σημεία των αποσπασμάτων δείχνουν ότι εντάσσεται στην κίνηση του νεοελληνικού διαφωτισμού;**
- 3. Ανταποκρίνεται το κήρυγμα του στις ιστορικές ανάγκες της εποχής; Να δικαιολογήσετε την άποψή σας.**
- 4. Ο Σολωμός είχε πει: «Μήγαρις (= μήπως) έχω άλλο στο νου μου πάρεξ (= εκτός) ελευθερία και γλώσσα;» Να συσχετίσετε αυτή τη φράση με ανάλογα χωρία από τα αποσπάσματα του Κοσμά Αιτωλού.**

Κοσμάς Αιτωλός (1714-1779)

Γεννήθηκε στο Μέγα Δένδρο της Αιτωλίας. Αφού έμαθε τα πρώτα γράμματα στην πατρίδα του, πήγε το 1750 στο Άγιο Όρος, όπου χειροτονήθηκε ιερομόναχος. Στην Αθωνιάδα Σχολή συμπλήρωσε την εγκύκλια μόρφωση του και διδάχτηκε Λογική. Ένας από τους διδασκάλους του ήταν ο Ευγένιος Βούλγαρης. Το 1760 πήγε στην Κωνσταντινούπολη· με άδεια του πατριάρχη Σεραφείμ Β΄ κήρυξε στην ηπειρωτική Ελλάδα, στις Κυκλάδες και τα Ιόνια νησιά. Τις περισσότερες περιόδους του τις έκανε στα χωριά της Ηπείρου, όπου θανατώθηκε από τους Τούρκους το 1779, κοντά στο Μπεράτι. Ανακηρύχθηκε επίσημα άγιος της Ορθόδοξης Εκκλησίας το 1961 από το Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως.

Άγγελος Κουγιουμτζής (γεν. 1920),
Ο Κοσμάς ο Αιτωλός μιλά στο λαό

Νεοελληνικός Διαφωτισμός

ΕΡΜΗΣ ὁ ΛΟΓΙΟΣ
1820

EN BIENNE, THS AΟΥΣΤΡΙΑΣ

[Από τη χρεία να οδηγούμαστε εις τα αναγκαία]

Ο Καταρτζής στα δοκίμια του διαπιστώνει ότι η ελληνική παιδεία σε σύγκριση με την ευρωπαϊκή υστερεί πολύ, παρόλο που και οι Έλληνες και οι ευρωπαϊκοί λαοί θεμελιώνουν την παιδεία τους στην ίδια πνευματική παράδοση (την αρχαία ελληνική σκέψη και τον πολιτισμό). Τοποθετεί τη διαφορά στη γλώσσα της παιδείας. Παρατηρεί ότι οι νέοι διαθέτουν το μεγαλύτερο μέρος των σπουδών τους στην εκμάθηση της αρχαίας ελληνικής γλώσσας, με συνέπεια η γενική τους μόρφωση να είναι ελλιπής. Αντλώντας από το παράδειγμα της Ευρώπης προτείνει την καθιέρωση της «φυσικής» γλώσσας, όπως αποκαλεί τη δημοτική, ως απόκλειστικού γλωσσικού οργάνου της παιδείας.

Το παρακάτω κείμενο είναι απόσπασμα από το παιδαγωγικό του δοκίμιο «Συμβουλή στους νέους πώς να ωφελιούνται και να μη βλάπτονται απ' τα βιβλία τα φράγκικα και τα τούρκικα και ποια να 'ναι η καθαυτό τους σπουδή» (1783). Στο δοκίμιο αυτό, όπου ο Καταρτζής μιμείται τον τίτλο του γνωστού λόγου του Μεγ. Βασιλείου, κρίνει την κατάσταση της Παιδείας στην εποχή του και προτείνει ενδιαφέρουσες λύσεις.

Ως εδώ εδείξαμε την ασκησιά της σπουδής* μας, για να νιώσουμε καλύτερα την καλλονή της κατόπι στο λόγο μας. Επειδή λοιπόν κι απ' τη χρεία* πόχουμε πρέπει να οδηγιούμαστε στα αναγκαία και να τα σπουδάσουμε,

---

σπουδή: εκπαίδευση.

χρεία: ανάγκη.

ποιος άλλος θα την δείξει αυτήνα παρά η φρόνηση,* η οποία είναι αρετή αρετών καθώς την είπαν οικειότερα,* η συνοδιά* των αρετών; Κι αλήθεια, χωρίς τη συνοδιά της καμιά αρετή δεν είν' τέτοια· ωσάν οπού πε με,* τι άλλο πράγμα είν' η ελευθεριότητα παρά μια φρονιμάδα στη δοσοληψία κι εξής αρετές ομοίως;* Όθε κι οι πέντε παρθένες έχασαν την αρετή τους, γιατί δεν είχαν τη φρόνηση· άρα και η σπουδή πρέπει να γίνεται με φρόνηση, για να 'ν' αρετή κι όχι κακία. Μα εννοούμε κι αυτή τη φρόνηση προσδιορισμένη* στο δικό μας έθνος, γιατί κι αυτή σαν το δίκαιο διαφέρει κατά έθνη και τόπους.

Λοιπόν η φρόνησή μας μας λέγει πως η πρώτη χρεία μας και τιμή είναι να ξέρουμε καλά τη γλώσσα που συντυχαίνουμε,* την οποία και να τη γράφουμε πάλι έτζι,* για να είμαστε λόγιοι* και να μπορούμε στη δική μας γλώσσα με τη γλώσσα και το κοντύλι* να εκφράζουμε κάθε έννοια με δικές μας λέξεις και όρους,

---

φρόνηση: σύνεση, ορθοφροσύνη.

οικειότερα: καταλληλότερα.

συνοδιά (και συνοδεία): συντροφιά.

πε με: πες μου. **η ελευθεριότητα...** **ομοίως:** το ελεύθερο φρόνημα απαιτεί σύνεση στις σχέσεις μας με τους άλλους (= δοσοληψία), όπως και στις άλλες αρετές.

προσδιορισμένη: καθορισμένη, προσαρμοσμένη.

συντυχαίνω: μιλώ.

έτζι: έτσι.

λόγιος: μορφωμένος.

με τη γλώσσα και με το κοντύλι: με τον προφορικό και το γραπτό λόγο.

καθώς το κάμνουν όλα τα πεπολιτευμένα* έθνη· αυτό λοιπόν γίνεται, όταν η καθαυτό σπουδή μας γίνεται σε αυτήνα και κάθε άλλη σπουδή μας για αυτήνα.

Κατά δεύτερο λόγο έχουμε να μαθαίνουμε τα ελληνικά* και την παιδεία που έχουν τα ελληνικάτα συγγράματα σα μια αξιόλογη παιδεία και γλώσσα που ήταν και είναι κοντά σ' όλα τα έθνη της Ευρώπης και το περισσότερο για τα πατερικά μας βιβλία,* αλλά και σαν απόγονοι που είμαστε των συγγραφέων εκείνων κι αυτωνών* των βιβλίων, και μάλιστα για να καλλιεργήσουμε, να καλλωπίσουμε και να πλουτύνουμε τη γλώσσα που λαλούμε, ο έστι* ν' αναγινώσκουμε τα ελληνικά για τη γλώσσα μας, τα ρωμαίικα, κι όχι για τα ελληνικά πάλε. Επειδή όμως στα ελληνικά δεν έχουμ' εμείς όλες τις επιστήμες χώρια χώρια, αλλά πολλές είναι συμπεφυρμένες* κι ανακατωμένες, και μάλιστα η ιστορία η εκκλησιαστική και η θύραθεν,* κι η γεωγραφία και χρονολογία, τα δυο της μάτια, απ' τις οποίες έχουμε μεγαλύτερη χρεία· αλλά και ό,τι θε να πούμε και θε να φιλοσοφήσουμε, πρέπει πρώτα να ξέρουμε τον κόσμο και τα διάφορα μέρη του, κι εκείνα που περιέχουν: τον άνθρωπο με όλες τες μεγάλες του φαμελιές πρώτα και τώρα, τα ζώα, φυτά κι ορυκτά.

πεπολιτευμένα: πολιτισμένα.

ελληνικά: τα αρχαία ελληνικά.

πατερικά βιβλία: τα βιβλία των πατέρων της εκκλησίας.
αυτωνών (των βιβλίων): των δικών τους (βιβλίων).

ο έστι: πράγμα που σημαίνει, δηλαδή.

συμπεφυρμένος (συμφύρω): ανάμεικτος.

η θύραθεν (ιστορία): η ελληνική (ιστορία).

Όθεν για να πληροφορηθεί κανείς σ' αυτά απ' τα βιβλία του, ελληνικά ό,τι έχουν, πρέπει να τα διαβάσ' όλα, πράγμα όχι δυνατό σ' όλους· στα φράγκικα πλην* είν' η ανάλυση όλων των ελληνικών μας βιβλίων. Πρέπει για τούτο λοιπόν να μάθουμε μια ζουντανή γλώσσα της Ευρώπης, όποια κι αν είναι, ας είν' η φραντζέζικη* που 'ν' η κοινή της· και μ' αυτόν τον εύκολο τρόπο καταλαβαίνουμε καλά όλα τα ελληνικά μας βιβλία που 'ν' η πηγή της σοφίας της ευρωπαϊκής. Προσέτι, επειδή στα ελληνικά απ' την καταστροφή μας κι εδώθες* λείπ' η συνέχεια της ιστορίας και η πρόοδος στις άλλες επιστήμες και τέχνες μ' όλα τα παρόντα* που 'ναι στον κόσμο, πρέπει πάλε στα φραντζέζικα να τα γυρεύουμ' αυτά, και να έχουμε οπωσοούν* είδησ' απ' όλες τις μαθήσεις,* να επιμένουμε' όμως και να προκόβουμε με θεμέλιο σ' εκείνην που απαιτεί το επάγγελμά μας.

πλην: όμως.

φραντζέζικη: γαλλική.

απ' την καταστροφή μας κι εδώθες: από την υποδούλωσή μας και μετά.

παρόντα: τωρινά, σύγχρονα.

οπωσοούν: οπωσδήποτε, κάπως.

μάθηση: γνώση.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

---

1. Ποια σημασία αποδίδει στη φρόνηση ο Καταρτζής και πώς δικαιολογεί τη σημασία αυτή;
2. Ποιες γλώσσες συμβουλεύει να μαθαίνουν οι νέοι και για ποιους λόγους θεωρεί αναγκαία την εκμάθησή τους;
3. Ο Καταρτζής προτείνει, σύμφωνα με τις αντιλήψεις του διαφωτισμού, την ανανέωση της παιδείας στο περιεχόμενο και στο πνεύμα της. Σε ποια χωρία φαίνεται αυτό;

Δημήτριος Καταρτζής (ή Φωτιάδης) (1730 - 1807)

Ο κυριότερος εκπρόσωπος του φαναριώτικου διαφωτισμού. Γεννήθηκε ίσως στην Κωνσταντινούπολη, όπου έμαθε τα πρώτα γράμματα, και έζησε στο Βουκουρέστι. Κατέλαβε υψηλά δικαστικά αξιώματα και τιμήθηκε με τον τίτλο του Μεγάλου Λογοθέτη. Σχεδίασε ένα ευρύ πρόγραμμα για τη μεταρρύθμιση της παιδείας της εποχής του σύμφωνα με τα δυτικά πρότυπα, όπως εκφράστηκαν στην Εγκυκλοπαίδεια του Diderot. Τις απόψεις του αυτές τις ανέπτυξε σε κείμενα του από το 1783 ως το 1791. Η προσωπικότητα του επηρέασε πολλούς εκπροσώπους του νεοελληνικού διαφωτισμού, όπως το Ρήγα Βελεστινλή, το Δανιήλ Φιλιππίδη, το Γρηγόριο Κωνσταντά, τον Αθανάσιο Χριστόπουλο κ.ά.

Κρήνη στα περίχωρα της Κωνσταντινούπολης,
Γεννάδειος Βιβλιοθήκη

Το εθνικοαπελευθερωτικό πρόγραμμα του Ρήγα απέβλεπε στον ξεσηκωμό όχι μόνο των ελληνικών πληθυσμών, αλλά και όλων των υπόδουλων λαών της Βαλκανικής που καταπιέζονταν από το δεσποτισμό του σουλτάνου. Από την Επανάσταση κατά του σουλτάνου δεν εξαιρούσε τους Τούρκους. Μετά την αποτίναξη της οθωμανικής τυραννίας οραματιζόταν την ίδρυση της Ελληνικής Δημοκρατίας, ενός ομοσπονδιακού κράτους που θα απλωνόταν στα όρια της οθωμανικής αυτοκρατορίας και θα ήταν οργανωμένο σύμφωνα με τους θεσμούς της Γαλλικής Δημοκρατίας. Γι' αυτόν ακριβώς το σκοπό συνέταξε την Προκήρυξη, τα Δίκαια του Ανθρώπου, το Σύνταγμα και το Θούριο, τα επαναστατικά του δηλαδή έργα, που τυπώθηκαν στο τυπογραφείο των αδελφών Πουλιού στη Βιέννη με προσωπική του επίβλεψη τον Οκτώβρη του 1797σε 3.000 αντίτυπα.

Για τη διατύπωση του Συντάγματος και των Δικαίων του Ανθρώπου, που έχουν μορφή νόμων της Ελληνικής Δημοκρατίας, βασίστηκε στα σχέδια Συντακτικών Συνελεύσεων της Γαλλικής Επανάστασης και στο Γαλλικό Σύνταγμα του 1793. Από τα κείμενα αυτά δίνουμε την προκήρυξη προς τους λαούς της Βαλκανικής.

Η επαναστατική προκήρυξη

Ο λαός, απόγονος των Ελλήνων, οπού κατοικεί την Ρούμελην,* την Μικράν Ασίαν, τας Μεσογείους νήσους, την Βλαχομπογδανίαν,* και όλοι όσοι στενάζουν υπό την δυσφορωτάτην τυραννίαν του Οθωμανικού βδελυρωτάτου* δεσποτισμού, ή εβιάσθησαν να φύγουν εις ξένα βασίλεια, διά να γλιτώσουν από τον δυσβάστακτον και βαρύν αυτού ζυγόν, όλοι, λέγω, Χριστιανοί και Τούρκοι, χωρίς κανένα ξεχωρισμόν θρησκείας (επειδή όλοι πλάσματα Θεού είναι και τέκνα του πρωτοπλάστου), στοχαζόμενοι ότι ο Τύραννος, ονομαζόμενος Σουλτάνος, κατέπεσεν ολοτελώς εις τας βρωμεράς ορέξεις του, επερικυκλώθη από ευνούχους και αιμοβόρους αμαθέστατους αυλικούς, ελησμόνησε και κατεφρόνησε την ανθρωπότητα,* εσκληρύνθη η καρδιά του κατά της αθωότητος, και το πλέον ωραιότερον βασίλειον του κόσμου, οπού εκθειάζεται πανταχόθεν από τους σοφούς, κατήνησεν εις μίαν βδελυράν αναρχίαν, τόσον, ώστε κανένας, οποιασδήποτε τάξεως και θρησκείας, δεν είναι σίγουρος μήτε διά την ζωήν του, μήτε διά την τιμήν του, μήτε διά τα υποστατικά* του.

Ρούμελη: έτσι ονόμαζαν οι Τούρκοι το σύνολο των ευρωπαϊκών χωρών της Οθωμανικής αυτοκρατορίας εκτός από τις παραδουνάβιες ηγεμονίες· αργότερα ονομάστηκε Ρούμελη η Στερεά Ελλάδα.

Βλαχομπογδανία: οι παραδουνάβιες ηγεμονίες· Μολδοβλαχία.

βδελυρός: αδιάντροπος, σιχαμερός.

ανθρωπότης: ανθρωπιά, ανθρωπισμός.

υποστατικό: αγρόκτημα.

**Δημήτριος Ζωγράφος (π.1790 -μετά το 1840),
Ο Ρήγας σπέρνει το σπόρο της ελευθερίας (λεπτομέρεια
από το έργο Η πτώση της Κωνσταντινουπόλεως)
Εθνικό Ιστορικό Μουσείο**

**Ο πλέον ήσυχος, ο πλέον αθώος, ο πλέον τίμιος
πολίτης κινδυνεύει κάθε στιγμή να γίνη ελεεινή θυσία
της τυραννικής φαντασίας, ή των αγρίων τοποτηρητών
και αναξίων μεγιστάνων του Τυράννου, ή τέλος (όπερ**

συνεχέστερον συμβαίνει), των κακότροπων θηριωδέστατων μιμητών του, χαιρόντων εις το ατιμώρητον κρίμα, εις την σκληροτάτην απανθρωπότητα,* εις την φονοκτονίαν,* χωρίς καμίαν εξέτασιν, χωρίς καμίαν κρίσιν.

– Ουρανέ! εσύ είσαι απροσωπόληπτος* μάρτυς των τοιούτων κακουργημάτων.

– Ήλιε! εσύ βλέπεις καθημερινώς τα τοιαύτα θηριώδη τολμήματα.

– Γη! εσύ ποτίζεσαι αδιακόπως από τα ρείθρα* των αθώνων αιμάτων.

Ποιος έχει στόμα να με ειπή το εναντίον; Ποιος είναι εκείνος ο τίγρις, ομόψηφος* των τοσοούτων ανομημάτων; Ας έβγη εις το παρόν, και διά πολέμιόν του μάρτυρα θέλει αποκτήσει όλην την Κτίσιν, ήτις αγλώσσωσ* γογγά* διά τους αδίκους ώδε* εκχυνομένους ρύακας των ανθρωπίνων αιμάτων.

Ο μέχρι τούδε, λέγω, δυστυχής ούτος λαός, βλέποντας ότι όλαι του αι θλίψεις και οδύνας, τα καθημερινά δάκρυα του, ο αφανισμός του, προέρχονται από την κακήν και αχρειεστάτην διοίκησιν, από την

απανθρωπότης: απανθρωπιά,

σκληρότητα.φονοκτονία: ανθρωποκτονία.

απροσωπόληπτος: αμερόληπτος, αντικειμενικός.

ρείθρο: αυλάκι.

ομόψηφος: σύμφωνος.

αγλώσσωσ: χωρίς λόγια.

γογγά: γογγύζει.

ώδε: έτσι.

στέρησιν καλών νόμων, απεφάσισεν, ενανδριζόμενος* μίαν φοράν, να ατενίση προς τον ουρανόν, να εγείρη ανδρείως τον καταβεβαρημένον τράχηλόν του και, ενοπλίζοντας εμμανώς* τους βραχίονας του με τα άρματα της εκδικήσεως και της απελπισίας, να εκβοήση μεγαλοφώνως, ενώπιον πάσης της Οικουμένης, με βροντώδη κραυγήν, τα ιερά και άμωμα* δίκαια, οπού θεόθεν τω εχαρίθησαν διά να ζήση ησύχως επάνω εις την γην.

Όθεν, διά να ημπορούν ομοθυμαδόν* όλοι οι κάτοικοι να συγκρίνωσι πάντοτε με άγρυπνον όμμα τα κινήματα της διοικήσεως των διοικούντων, με τον σκοπόν της κοινωνικής αυτών νομοθεσίας, εκτινάζοντες ανδρικός τον ουτιδανόν* ζυγόν του Δεσποτισμού και εναγκαλιζόμενοι την πολύτιμον Ελευθερίαν των ενδόξων προπατόρων των, να μην αφεθώσιν ουδέποτε να καταπατώνται ως σκλάβοι εις το εξής από την απάνθρωπον τυραννίαν! να έχη έκαστος ωσάν λαμπρόν καθρέπτην εμπροστά εις τα ομμάτια του τα θεμέλια της ελευθερίας, της σιγουρότητος* και της ευτυχίας του·

ενανδρίζομαι: γίνομαι άντρας, αντριάύω.

ενοπλίζω: εξοπλίζω.

εμμανώς: παράφορα.

άμωμος: άψογος, άμεμπτος.

ομοθυμαδόν: ομόψυχα.

ουτιδανός: ευτελής, τιποτένιος.

σιγουρότης: ασφάλεια.

να γνωρίζουν εμφανέστατα οι κριταί,* ποίον είναι το
δυσασπόφευκτον* χρέος των προς τους κρινόμενους
ελευθέρους κατοίκους· και οι νομοθέται και πρώτοι της
διοικήσεως τον ευθύτατον κανόνα, καθ' ον πρέπει
να ρυθμίζεται και ν' αποβλέπη το επάγγελμα των προς
ευδαιμονίαν των πολιτών, κηρύττεται λαμπροφανώς η
ακόλουθος ΔΗΜΟΣΙΑ ΦΑΝΕΡΩΣΙΣ* των πολυτίμων
ΔΙΚΑΙΩΝ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ¹ και του ελευθέρου κατοίκου
του βασιλείου.

κριτής: δικαστής.

δυσασπόφευκτος: που δύσκολα μπορούμε να
αποφύγουμε.

φανέρωσις: διακήρυξη.

1. Μετά την προκήρυξη ακολουθούν τα δίκαια του
ανθρώπου· ένα απόσπασμά τους είναι δημοσιευμένο
στο βιβλίο της Γ' Γυμνασίου.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

- 1. Ο λαός... Χριστιανοί και Τούρκοι... : Να βρείτε στο κείμενο την κύρια πρόταση, στην οποία αναφέρεται η προηγούμενη έκφραση.**
- 2. Να γράψετε περιληπτικά το νόημα του κειμένου.**
- 3. Ποια χωρία του κειμένου φανερώνουν το σχέδιο του Ρήγα; Προτού απαντήσετε, συμβουλευτείτε το εισαγωγικό σημείωμα.**
- 4. Ένα επαναστατικό κείμενο, εκτός από τις ιδέες, εκφράζει έντονο πάθος και μεταδίδει παλμό. Πώς εκφράζεται αυτό το πάθος στο κείμενο του Ρήγα;**

Ρήγας Βελεστινλής (1757-1798)

Πρόδρομος και πρωτομάρτυρας της ελευθερίας, από τις σημαντικότερες μορφές του νέου ελληνισμού.

Γεννήθηκε στο Βελεστίνο της Θεσσαλίας και αφού σπούδασε στη Ζαγορά και εργάστηκε για μικρό διάστημα ως δάσκαλος στον Κισσό του Πηλίου, πήγε στην Κωνσταντινούπολη, όπου προσλήφθηκε ως γραμματικός, δηλαδή

διπλωματικός υπάλληλος στην οικογένεια Υψηλάντη. Εκεί συμπληρώνει τη μόρφωση του μαθαίνοντας ξένες γλώσσες και γνωρίζεται με επιφανή πρόσωπα της εποχής του. Αργότερα υπηρέτησε ως γραμματικός επίσης του ηγεμόνα Νικολάου Μαυρογένη στο Βουκουρέστι, του βαρόνου Λάγγενφελντ και του Μιχαήλ Σούτσου. Πνεύμα ανήσυχο και τολμηρό μπολιάζεται από τις ιδέες του γαλλικού διαφωτισμού και παρακολουθεί από κοντά την αποσύνθεση της οθωμανικής αυτοκρατορίας. Ζώντας τον επαναστατικό αναβρασμό στις πλούσιες ελληνικές παροικίες του Βουκουρεστίου και της Βιέννης και καλλιεργώντας σχέσεις με Γάλλους πολιτικούς και πνευματικούς ανθρώπους συλλαμβάνει τα εθνικοαπελευθερωτικά του οράματα και προσπαθεί να τα πραγματοποιήσει. Για το σκοπό αυτό δημοσιεύει άλλοτε έργα διαφωτιστικά επηρεασμένος από τον κύκλο του Καταρτζή, άλλοτε επαναστατικά αναπτύσσοντας καταπληκτική συνωμοτική και επαναστατική δράση. Μύησε στα σχέδια του τον Πασβάνογλου, πασά του Βιδινίου, δεν πρόλαβε όμως να τα πραγματοποιήσει. Τον συνέλαβαν οι αυστριακές αρχές και τον παρέδωσαν μαζί με τους συνεργάτες του στους Τούρκους, οι οποίοι

τους εκτέλεσαν στο Βελιγράδι. Έργα του: Σχολείον ντελικάτων εραστών (1790 - διηγήματα μεταφρασμένα από τα γαλλικά), Φυσικής Απάνθισμα (1790 - έργο διαφωτιστικό), Ηθικός Τρίπους (1797), Χάρτα της Ελλάδος (1797), Νέα Πολιτική Διοίκησις (1797).

Ελληνική Νομαρχία

Νομαρχία εδώ σημαίνει αρχή των νόμων, εξουσία των νόμων. Έτσι ονομάζει ο συγγραφέας το πολίτευμα που προτείνει αντιπαραθέτοντάς το στην αναρχία και στη μοναρχία. Η Ελληνική Νομαρχία εκδόθηκε το 1806 ανώνυμα στην Ιταλία και ο συγγραφέας του βιβλίου παραμένει ακόμη άγνωστος. Είναι ένα βιβλίο αφιερωμένο στη μνήμη του Ρήγα, διαποτισμένο από τις ιδέες του Διαφωτισμού και γραμμένο με έντονο πάθος. Σκοπός του είναι να αφυπνίσει τους υπόδουλους Έλληνες, ώστε να ξεσηκωθούν και να απελευθερωθούν από τον τουρκικό ζυγό, αλλά και από κάθε άλλο ζυγό που πιέζει τον άνθρωπο (αμάθεια, προλήψεις, αδικίες κτλ.). Στο απόσπασμα που ακολουθεί ο συγγραφέας μιλάει για τα χρήματα και για το ρόλο τους στην κοινωνική ζωή των ανθρώπων.

[Η εφεύρεσις των χρημάτων]

Ο πρώτος λοιπόν μου φαίνεται ότι ήθελεν ειπεί: Η εφεύρεσις των χρημάτων ευκόλυνεν τους τρόπους της ζωοτροφίας, έδωσεν εκείνα τα είδη εις εν γένος, οπού δεν τα είχε, ηύξησε τας ιδέας των ανθρώπων, αυξάνοντας τον αριθμόν των πραγμάτων. Εγκαρδίωσεν τους τεχνίτας, τιμώντας και αγοράζοντας τα τεχνουργήματα των, και, τέλος πάντων, ετίμησε την ανθρωπότητα και την κατέστησεν ευγενή και χρηστοήθη.

Ο άλλος, βέβαια, ήθελεν αποκριθή: Η εφεύρεσις των χρημάτων κατέστησεν τους ανθρώπους εχθρούς της φύσεως και του εαυτού των. Η εφεύρεσίς των κάμνει να

πιστεύουν οι περισσότεροι των ανθρώπων, μεγαλύτερον το μικρόν από το μεγάλο*. Η εφεύρεσίς των έφθειρε τα ήθη των ανθρώπων με την πολυτέλειαν, και, τέλος πάντων, τα χρήματα έδωσαν ύπαρξιν άλλων δύο γενών ανάμεσα εις τους ανθρώπους. Όθεν, εκτός του αρσενικού και του θηλυκού, την σήμερον ευρίσκεται το τρίτον γένος, δια να ειπώ ούτως, των πλουσίων, και το τέταρτον, των πτωχών.

Ποιος έχοντας κρίσιν στοχασμού δεν φρίττει θεωρώντας τους ενενήντα εννέα να μην ζώσι, να μην δουλεύωσι, να μην κοπιάζωσι δι' άλλο τι, ή δια τον εαυτόν των, παρά μόνον και μόνον δια το καλώς έχειν του ενός; Και ποιος, βλέποντάς το, δεν καταλαμβάνει, ότι η αιτία είναι, οπού όχι μόνον τα φυσικά και ηθικά υποδουλώθησαν εις τα χρήματα, αλλά και οι ίδιοι άνθρωποι καταστάθησαν* μέτρα του χρυσού, και ότι, όποιος έχει περισσότερας μονάδας χρυσίου,* ημπορεί να αγοράση περισσότερους ανθρώπους; Χειρότερον πράγμα γίνεται από αυτό άραγε; Οι άνθρωποι να ουτιδανωθώσι* τοσον, ώστε οπού με άκραν αδιαντροπίαν να ακούη τινάς τον οθωμανόν να λέγη, ομοίως και τον βρεττανόν, «σήμερον αγόρασα δέκα ανθρώπους»!

μεγαλύτερον το μικρόν από το μεγάλο: ο ίδιος ο συγγραφέας επεξηγεί αυτή τη φράση με την ακόλουθη υποσημείωση «Είναι πασίδηλον πόσον νομίζονται αξιώτεροι οι ανάξιοι πλούσιοι από τους αξιωτάτους πτωχούς».

καταστάθησαν: (καταστάθηκαν) έγιναν.

μονάδας χρυσίου: χρυσά νομίσματα, χρήματα.

να ουτιδανωθώσι (ουτιδανός = τιποτένιος): να εξευτελιστούν.

Πώς ημπορεί, εκείνος οπού τα στοχάζεται, να ζήσει, και να ηξεύρη, ότι, χωρίς να θέλη να πωληθή ένας, τον αγοράζουν με βίαν, και μάλιστα να είναι αυτός ο ίδιος υποχρεωμένος να αγοράση άλλους, και να γίνη κακός, θέλοντας και μη θέλοντας; Οποία είναι η καλωσύνη, οπού μας ήλθεν από την εφεύρεσιν των χρημάτων; Ίσως οπού μας ευκόλυνεν τας αμοιβαίας διαλλαγάς; * Αλλά ποία ανάγκη ήτον, διά να μας τας ευκολύνη; Και πώς εζούσαν οι άνθρωποι, πριν να εφεύρουν τους χρυσούς αριθμούς; Οι Αμερικάνοι προ τεσσάρων αιώνων δεν έτρωγον ίσως, δεν ενδύοντο,* δεν είχαν ίσως όλας τας αρετάς, μην έχοντες κανένα ελάττωμα; Απέθανον από πείναν ίσως οι Λάκωνες, οπού δεν εμεταχειρίζοντο τον χρυσόν; Ή μήπως δεν ηφανίσθη όλη η Ελλάς εξ αιτίας του; Δεν τυραννείται μέχρι της σήμερον από αυτόν; Και, τέλος πάντων, το ανθρώπινον γένος δεν ασχημώθη* τόσον από αυτόν;

Δεν πωλείται ίσως η δικαιοσύνη διά του χρυσού; Δεν αγοράζονται ίσως οι κριταί διά του χρυσού; Δεν σκεπάζει ίσως ο πλούσιος τας ανομίας του διά του χρυσού; Δεν χάνει ίσως ο πτωχός τα δίκαια του διά της ελλείψεως του χρυσού; Διατί, τάχατες, να βλέπωμεν ένα άνθρωπον να ορίζη άλλους ανθρώπους, και δέκα ανθρώπους να τρέχουν όπισθεν εις τον ένα, ωσάν να ήτον αυτοί χοίροι, και αυτός χοιροβοσκός;

Τι περισσότερο από τους άλλους έχει αυτός, οπού τόσον αυστηρώς και υπερηφάνως κτυπά, υβρίζει και

διαλλαγή: συναλλαγή.

ενδύομαι: ντύνομαι.

ασχημώθη (από το άσχημος): εδώ μτφ. εξαχρειώθηκε.

καταφρονεί τους άλλους; Διατί, διατί, ο ένας να ονομάζεται δούλος και ο άλλος κύριος; Διατί ο πλούσιος να τρώγη, να πίνη, να κοιμάται, να ξεφαντώνη, να μην κοπιάζη και να ορίζη, ο δε πτωχός να υπόκειται,* να κοπιάζη, να δουλεύη πάντοτε, να κοιμάται κατά γης, να διψή, και να πεινά;

Ποία είναι η αιτία, ω άνθρωποι, παρά η εφεύρεσις του χρυσού; Ποία ανάγκη μας βιάζει, λοιπόν, να τον φυλάττωμεν; Μήπως οι άνθρωποι ζώσι με μέταλλα, ή μήπως διά του χρυσού καλλιεργείται η γη; Και διατί τάχατες δεν ήθελον ημπορέσει να ζήσουν οι άνθρωποι χωρίς τον χρυσόν; Και τι ήθελε γίνει ο χρυσός, αν του έλειπεν από όλους η υπόληψις; Και διατί τοσαύτη υπόληψις εις εν μέταλλον; Δεν είναι ίσως η πρώτη και η κυρία πρόξενος τόσων φοβερών πλημμελημάτων ο χρυσός; Δεν πωλείται η τιμή ίσως διά του χρυσού; Δεν αγοράζεται ίσως η αξιότης* δι' αυτού; Δεν κλαίει, τέλος πάντων, το ανθρώπινον γένος εξ αιτίας του; Εν ενί λόγω* δεν είναι πρόξενος της πολιτικής ανυπόφορου ανομοιότητος και των εξ αυτής προερχομένων μυρίων κακών; Φευ!

υπόκειμαι: είμαι υποταγμένος.

αξιότης: αξιοσύνη, ικανότητα.

εν ενί λόγω: με ένα λόγο.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

- 1. Με ποιο τρόπο (με ποια μέθοδο) συζητάει το θέμα του ο συγγραφέας;**
- 2. Ο συγγραφέας χρησιμοποιεί πολλές ερωτήσεις. Τι είδους ερωτήσεις είναι αυτές και ποια η σημασία τους για το ύφος του κειμένου;**
- 3. Με βάση το κείμενο που διαβάσατε (αλλά και γενικότερα), ποια είναι κατά τη γνώμη σας τα πλεονεκτήματα και ποια τα μειονεκτήματα των χρημάτων;**
- 4. Εργασία: Να αποδώσετε το παραπάνω κείμενο περιληπτικά (σε 10-12 γραμμές). Κατόπιν να διαλέξετε μια ιδέα του (όποια θέλετε) και να την αναπτύξετε.**

Ξεχωριστή θέση στα κείμενα του Κοραή κατέχει η αλληλογραφία του. Διασώθηκαν περίπου χίλια γράμματά του από το 1774. Κι εδώ, όπως και στα μαχητικά του φυλλάδια, παρουσιάζεται ολοζώντανη η προσωπικότητά του: ο σοφός επιστήμονας, ο μαχητικός διαφωτιστής και, κυρίως, ο ανήσυχος άνθρωπος που δεχόταν τα μηνύματα του καιρού του και τα μετέδιδε στους συνανθρώπους του. Οι επιστολές του που απευθύνονταν σε φίλους του στη σκλαβωμένη πατρίδα είχαν πλατιά διάδοση κι απήχηση, γιατί οι παραλήπτες τους τις αντέγραφαν και τις κυκλοφορούσαν χέρι με χέρι στους υπόδουλους ομογενείς. Έτσι συμπληρώνουν κι αυτές το διαφωτιστικό του έργο: διδάσκουν, αφυπνίζουν συνειδήσεις, νουθετούν.

Πυκνή και μακροχρόνια ήταν η αλληλογραφία του με τον αδελφικό του φίλο Δημήτριο Λώτο, που ήταν πρωτοψάλτης στη Σμύρνη. Γράφοντας προς τον Πρωτοψάλτη ο Κοραής «γεμίζει δεκάδες σελίδες, παρακολουθώντας και καταγράφοντας με ψυχή και μάτια εφήβου όλα όσα συμβαίνουν γύρω του. Έτσι η Γαλλική Επανάσταση, η άλωση της Βαστίλλης, η κηδεία του Μιραμπώ και του Βολταίρου, οι λαϊκές εξεγέρσεις, η θανάτωση του Λουδοβίκου κτλ. καταγράφονται σε ζωντανές σελίδες ημερολογίου»¹.

Παραθέτουμε απόσπασμα επιστολής του Κοραή της 15 Νοεμβρίου 1791 προς τον Πρωτοψάλτη, στην οποία περιγράφεται η μετακομιδή των λειψάνων του Βολταίρου.

---

1. Λ. Ι. Βρανούσης από το βιβλίο: Αδαμαντίου Κοραή, Επιστολαί προς τον Πρωτοψάλτη (επιλογή), Σύλλογος προς Διάδοσιν Ωφελίμων Βιβλίων, Αθήναι 1959, σ. κ'.

[Η κηδεία του Βολταίρου]

Ίσως ήκουσας ότι, αποθανόντα τον περίφημον Βολταίρον,* ο κλήρος του Παρισιού δεν εσυγχώρησε να θαψωσι εις το Παρίσιον, αλλ' έκαμαν εις τρόπον ώστε ηναγκάσθησαν οι συγγενείς και φίλοι του να τον θάψωσι πολλάς λεύγας μακράν από το Παρίσιον. Η πρόφασις των καλογήρων ήτον ότι ο Βολταίρος ήτον ασεβέστατος άνθρωπος [...].

Ο λαός, ενθυμούμενος τα όσα κατ' αυτών [των καλογήρων] είχεν είπει ο Βολταίρος και την κώλυσιν της ταφής του, ηθέλησε να εκδικήση τον νεκρόν του από τας καλογηρικές καταδρομάς, και απεφάσισε να κάμη μετακομιδήν του λειψάνου του εις το Παρίσιον.

Βολταίρος (1694-1778). Διάσημος Γάλλος συγγραφέας και φιλόσοφος, από τις ηγετικές μορφές του γαλλικού διαφωτισμού. Πνεύμα τολμηρό και περίεργο σε κάθε νεωτερισμό συνδύαζε τα λογοτεχνικά, κοινωνικά και φιλοσοφικά του ενδιαφέροντα με την ακαταπρόσβλητη ενεργητικότητά του. Υπέρμαχος της ανεξιθρησκείας αντιτάχθηκε στο θρησκευτικό φανατισμό και τη μισαλλοδοξία. Η απήχηση του έργου του ήταν απέραντη. Στις φιλοσοφικές του ιδέες ήταν ανθρώπινος· ο σεβασμός της συνείδησης και της ατομικής ελευθερίας, η ακλόνητη πίστη στην πρόοδο και η εμπιστοσύνη στην αποτελεσματικότητα της πράξης είναι μερικές από τις βασικές ιδέες του Βολταίρου.

Υπήγαν λοιπόν πλήθος ανάρηθμον* εις τον τάφον του, τον εξέχωσαν, και τον έφεραν εις το Παρίσιον τη δεκάτη του Ιουλίου, ημέρα Κυριακή προς το εσπέρας, και τον έθηκαν επάνω εις την Βασιλίαν,* εις το προάστιον της πόλεως, δια να τον κηδεύσωσιν εντίμως τη επαύριον. Ηξεύρεις ότι η Βασιλία είναι εκείνη η περίφημος φυλακή, την οποίαν εκρήμνισεν ο λαός εις τας αρχάς των ταραχών· πλησίον της Βασιλίας κατοικώ και εγώ, και η πομπή όλη έπρεπε να περάση κατάντικρυ των παραθύρων μου. Τον έθηκαν εξεπίτηδες εις την Βασιλίαν, δια να τον εκδικήσωσι* και από την πάλαιαν τυραννίαν της αυλής, η οποία είχε τον φυλακώσει εις αυτό το φρούριον, ακόμη εικοσαετή νέον όντα. Τη επαύριον, ια΄ Ιουλίου, έβαλαν την θήκην, η οποία περιείχε τα οστά του, επάνω εις μίαν λαμπράν άμαξαν –αλλ’ ελησμόνησα να σε ειπώ, ότι τον έβαλαν εις την Βασιλίαν εις εκείνον τον ίδιον τόπον της κρημισμένης οικίας, όπου αληθώς εφυλακίσθη ζων, ανεγείραντες σωρόν από αυτούς τους λίθους της κρημισμένης Βασιλίας, επάνω εις τον οποίον έγγραψαν τοιαύτην επιγραφήν: «Δέξαι, Βολταίρε, τας τιμάς της Πατρίδος σου, εις τούτον τον ίδιον τόπον όπου σε εφυλάκωσε δέσμιον η τυραννία».

ανάρηθμος: αναρίθμητος.

Βασιλία: Βαστίλλη· η περιβόητη φυλακή του Παρισιού, όπου η μοναρχία φυλάκιζε επιφανείς πολιτικούς της αντιπάλους. Την γκρέμισε ο επαναστατημένος λαός στις 14 Ιουλίου 1789 και η ημέρα αυτή καθιερώθηκε ως εθνική γιορτή στη Γαλλία.

εκδικώ: εκδικούμαι για προσβολή που έγινε.

Το πρωί λοιπόν εξήλθεν η άμαξα συρομένη από δώδεκα λευκούς ωραίους ίππους. Από το εν μέρος της αμάξης ήτον γεγραμμένον: «Αν ο άνθρωπος εγεννήθη αυτεξούσιος, πρέπει να κυβερνάται και να δεσπόζεται μόνος του»· από το άλλο: «Ο άνθρωπος έχει την εξουσίαν και το δικαίωμα να κολάζη τους τυράννους του». Επάνω εις την θήκην του λειψάνου του ήτον το άγαλμα του Βολταίρου απαραλλάκτως όμοιον, κείμενον εις την κλίνην ύπτιον, σκεπασμένον με πάπλωμα πλην του προσώπου. Εις την θήκην ήτον η παρούσα επιγραφή: «Ποιητής, φιλόσοφος, ιστορικός· εφώτισε το ανθρωπινον πνεύμα, και μας προητοίμασεν εις την υποδοχήν της ελευθερίας». Εις κάθε άλογον ήτον ένας ιπποκόμος ενδεδυμένος ρωμαϊκήν στολήν· προ της αμάξης ήτον και άλλο άγαλμα του Βολταίρου, καθήμενον εις θρόνον, και τριγύρω του αι εικόνες όλων των μεγάλων ανθρώπων φερόμενοι επάνω εις κοντάρια, οίον* του Ρουσό,* του Μιραβό* και των τοιούτων. Κατόπιν αυτού του καθήμενου αγάλματος, εις μίαν μικράν βιβλιοθήκην, όλα του τα συγγράμματα εις εβδομήκοντα τόμους

οίον: όπως.

Ρουσό Ζαν-Ζακ (1712-1778): Γάλλος συγγραφέας και φιλόσοφος. Οι ιδέες του επέδρασαν γόνιμα στην ευρωπαϊκή σκέψη και οι πολιτικές του αντιλήψεις επηρέασαν τη Γαλλική Επανάσταση.

Μιραβό: Μιραμπό (1749-1791): Ο πιο διακεκριμένος ρήτορας της Γαλλικής Επανάστασης. Το 1789 εγκατέλειψε την τάξη των ευγενών και πήρε μέρος στη Συντακτική Συνέλευση ως αντιπρόσωπος της τρίτης τάξης. Οπαδός της συνταγματικής μοναρχίας συνέβαλε με τις γνώσεις και την ευγλωττία του στις νίκες της Συντακτικής Συνέλευσης.

χρυσοδεμένους (επειδή ηξεύρεις ότι αυτός ήρχισε να γράφη από των 17 ετών της ηλικίας του, και έγραφεν έως του ογδοηκοστού τρίτου έτους· το πρώτον του σύγγραμμα ήτον μία τραγωδία, ο Οιδίπους λεγόμενος, την οποίαν έγραψε προ του Βολταίρου και ο ημέτερος Σοφοκλής)· την βιβλιοθήκην αυτήν περιεκύκλωναν όλοι οι σπουδαίοι* και Ακαδημαϊκοί του Παρισιού· δεν σε λέγω τα μουσικά όργανα, το άπειρον πλήθος όσον προηγείτο και ηκολούθει αυτήν την παράδοξον λιτανείαν, όσον ήτον διεσπαρμένον εις τους τόπους όλους της πόλεως, όθεν είχε περάσει η πομπή, το πλήθος των ξένων, όσοι ήλθον από όλα τα ξένα μέρη της Ευρώπης Πάρθοι,* Μήδοι και Ελαμίται* – επειδή είχαν την είδησιν προ ενός σχεδόν μηνός· τούτο μόνον σε λέγω, ότι είδον προ τούτου και την κηδείαν του Μιραβό, αλλά δεν ηξεύρω ποίαν να ονομάσω λαμπροτέραν. Το λείψανον εξήλθεν εις τας εννέα ώρας το πρωί από την Βασιλίαν και μόλις έφθασεν εις την εκκλησίαν το μεσονύκτιον.

Όλα αυτά τα είδον από το παράθυρόν μου με πολλούς άλλους σοφούς Γάλλους και Άγγλους, οι οποίοι ήλθον εξεπίτηδες εις τον οίκον μου την ημέραν εκείνην. Δεν με εξέπληξε, φίλε μου, μήτε η μεγαλοπρέπεια της κηδείας· μήτε ο χρυσός και ο άργυρος, όστις ηστραποβόλει από όλα τα μέρη, εθάμβωσε τους οφθαλμούς μου. Αλλ' όταν είδον τα βιβλία του φερόμενα εις θρίαμβον και περικυκλωμένα από πλήθος Ακαδημαϊκών,

---

σπουδαίος: σπουδαστής, λόγιος.

Πάρθοι: Πέρσες.

Ελαμίται: Εβραίοι· η ονομ. προέρχεται από τον Ελάμ, γιο του Σημ.

τότε ήθελον να σε έχω πλησίον μου μάρτυρα και της αγανακτήσεώς μου και των δακρύων μου – δακρύων, φίλε μου, αληθινών, δακρύων απαρηγόρητων, τα οποία μ' έκαμε να χύσω η ανάμνησις ότι ούτω και οι προπάτορές μας, οι αμίμητοι Έλληνες, ήξευρον να τιμώσι την σοφίαν. Και ποίοι άλλοι παρ' αυτούς έγιναν τύπος και υπογραμμός όλων των καλών όσα βλέπει τις την σήμερον εις τους Ευρωπαίους; Δεν είναι αυτοί οι Αθηναίοι, οι οποίοι κατέστησαν άρχοντα της Σάμου τον Σοφοκλέα, δι' αμοιβήν μιας τραγωδίας* την οποίαν εσύνηθεσε; Δεν είναι αυτοί – αλλά τι ματαίως να ανανεώσω παλαιάς και ανίατους πληγάς; Βάρβαρον και αχρειέστατον γένος –έλεγον εις τον εαυτόν μου – κάκιστοι Τούρκοι! πολλοί και από το γένος μου (ίσως και εγώ ο ίδιος) ήθελον είναι την σήμερον ισότιμοι του Βολταίρου, αν η υμετέρα τυραννία δεν είχε καταστήσει στείραν και άγονον την καρποφόρον μητέρα των σοφών, την Ελλάδα!...

μιας τραγωδίας: πρόκειται για την Αντιγόνη, που πρωτοπαίχτηκε στα Μεγάλα Διονύσια το 442π.Χ..

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

- 1. Ποια ελατήρια παρακίνησαν τον καθολικό κλήρο του Παρισιού να απαγορεύσει την ταφή του Βολταίρου;**
- 2. Τι συγκίνησε ιδιαίτερα τον Κοραή από την κηδεία του Βολταίρου και γιατί;**
- 3. Να συζητήσετε την άποψη που υποστηρίζει ο Κοραής στην τελευταία παράγραφο.**
- 4. Μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε την επιστολή ως ιστορική πηγή για την εποχή; Σε τι όμως διαφέρει από μια ιστορική έκθεση ενός γεγονότος;**

Αδελφική διδασκαλία

Το 1798 κυκλοφόρησε ένα φυλλάδιο στον υπόδουλο ελληνισμό με τίτλο Πατρική Διδασκαλία, τυπωμένο στην Κωνσταντινούπολη. Το κείμενο αυτό, γραμμένο με ένα πνεύμα εθελοδουλείας, απέτρεπε τους Έλληνες από επαναστατικές ενέργειες. Αποδόθηκε στον Πατριάρχη Ιεροσολύμων Άνθιμο, ο οποίος όμως αρνήθηκε την πατρότητα του και το αποκήρυξε.

Ο Κοραής, που παρακολουθούσε με άγρυπνο μάτι ό,τι συνέβαινε στο υπόδουλο Γένος, αντέδρασε αμέσως με ένα αντιρρητικό κείμενο¹ που τύπωσε ανώνυμα στη Ρώμη το 1798 με τίτλο Αδελφική διδασκαλία. Σ' αυτό ανασκευάζει τις θέσεις του ανώνυμου συντάκτη της Πατρικής Διδασκαλίας – αρνείται ότι είναι κείμενο του Πατριάρχη και το θεωρεί ψευδεπίγραφο – με περικοπές από το Ευαγγέλιο, τις Πράξεις και τις Επιστολές των Αποστόλων. Μετά την αντίδραση αυτή το φυλλάδιο αποσύρθηκε από την κυκλοφορία και εξαφανίστηκε.

Δίνουμε ένα απόσπασμα από την Αδελφική διδασκαλία, για να δούμε καθαρά τον πατριωτισμό του Κοραή και το ακοίμητο ενδιαφέρον του για τη μοίρα των Ελλήνων.

---

1. Πραγματεία γραμμένη για να αποδείξει με ειδική επιχειρηματολογία ότι ορισμένες απόψεις είναι ψευδείς και αστήριχτες.

[Όσοι προΐστασθε των Γραικών...]

Εἰς τὴν Ρώμην ευρισκόμενος με πολλοὺς ἄλλους ὁμογενεῖς μου, αφοῦ ἡ Ρώμη, παρά πάσαν ἐλπίδα, ἠλευθερώθη ἀπὸ τῶν μακαριωτάτων αὐτῆς Πάππων τὴν τυραννίαν, ἔλαβον ἀπὸ φίλον τινά, τῆς Κωνσταντινουπόλεως κάτοικον, τὸ βιβλιάριον ἐπιγραφόμενον «Πατρικὴ διδασκαλία, συντεθείσα παρά τοῦ μακαριωτάτου πατριάρχου τῆς ἁγίας πόλεως Ἱερουσαλήμ κλπ.». Μόλις ἀναγνόντες τὸ ἥμισυ, ἐπληροφορήθημεν ὅλοι συμφώνως, ὅτι ἡ Πατρικὴ αὕτη Διδασκαλία εἶναι ψευδεπίγραφος. Ἐπειδὴ ἐν ἐξ ἀνάγκης ἀπὸ τα δύο ἔπεται, ἀν τὴν υποθέσωμεν γνήσιον τοῦ Ἱεροσολύμων γέννημα· ἢ ὅτι ἔχασε παντελῶς ἡ Μακαριστὴς τοῦ τας φρένας, ἢ ὅτι μετεσχηματίσθη ἐκ ποιμένος εἰς λύκον, διὰ νὰ σπαράξῃ τοῦ Χριστοῦ τὴν Ἐκκλησίαν.

Ὑπερασπίζει καὶ δικαιολογεῖ τὴν τυραννίαν τῶν Τούρκων ὁ συγγραφεὺς τοῦ βιβλίου. Ἐρηνεῖ τὴν κατάργησιν τῆς παπικῆς ἐξουσίας, ἀγκαλά* ρητῶς νὰ τὸ φανέρωσιν δὲν τολμά. Καὶ τοὺς Γραικοὺς, νὰ υποτάσσωνται ἀλόγως εἰς τοὺς τυράννους, σπουδάζει* νὰ πείσῃ με μαρτυρίας τῆς θείας Γραφῆς, τας ὁποίας ἢ παρεξηγεῖ ἢ κολοβάς φέρει εἰς τὸ μέσον,* κατὰ τὴν συνήθειαν ὅλων τῶν αἰρετικῶν. Εἰς ὀλίγα λόγια, ἡ Πατρικὴ αὕτη Διδασκαλία γέμει ἀπὸ τοσαύτας βλασφημίας, ἐναντίας* εἰς τὸν ὀρθὸν λόγον,

---

ἀγκαλά: μολονότι, ἀν καὶ.

σπουδάζω: προσπαθῶ.

κολοβάς φέρει εἰς τὸ μέσον: τὶς παρουσιάζει περικομμένους.

ἐναντίος: ἀντίθετος.

εις την ιεράν ημών θρησκείαν, και εις αυτήν την περί ελευθερίας δόξαν της Ανατολικής Εκκλησίας, ώστε είναι των αδυνάτων* να εγεννήθη από τον εγκέφαλον ενός ορθοδόξου και συνετού πατριάρχου.

Ουδεμίαν βέβαια βλάβην οι Γραικοί φοβούνται την σήμερον από τοιούτον μωρόν σύγγραμμα. Αλλ' είναι φόβος, μήπως οι Ευρωπαίοι, αναγνόντες αυτό κατά τύχην, συμπεράνωσιν ότι τοιαύτα είναι όλων των Γραικών τα φρονήματα· ότι είμεθα όχι μόνον δούλοι, αλλά και φίλοι της δουλείας, όχι μόνον δέσμιοι, αλλ' ότι και καυχώμεθα εις τα δεσμά, και την μαστίζουσαν ημάς χείρα του τυράννου με ανδραποδώδες σέβας ασπαζόμεθα.

Ανάγκη λοιπόν είναι να κηρύξωμεν εις όλην την Οικουμένην, αντιλέγοντες εις το μωρόν τούτο σύγγραμμα, ότι το κατά των τυράννων μίσος είναι ριζωμένον εις τας ημετέρας καρδιάς· ότι του να μην ελευθερωθώμεν μέχρι της σήμερον από τον ζυγόν, αίτιον είναι όχι η ημετέρα ανανδρία, αλλ' η ζηλοτυπία πολλών ηγεμόνων της Ευρώπης, οι οποίοι κολακεύοντες αναισχύντως τον ημέτερον τύραννον, βραδύνουσι την ελευθερίαν ημών.

Προ ολίγου έτι* της Γερμανίας ο αυτοκράτωρ,* αγκαλά βασανιζόμενος από οδυνηράν και θανάσιμον νόσον, η οποία καν* έπρεπε να τον διδάξη την φιλανθρωπίαν και την συμπάθειαν, παρέδωκεν

είναι των αδυνάτων: είναι αδύνατο.

έτι: ακόμη.

της Γερμανίας ο αυτοκράτωρ: εδώ της Αυστρίας.

καν: τουλάχιστον.

ασπλάχνως εις τον τύραννον της Ελλάδος οκτώ
Γραικούς,* οι οποίοι εν Βιέννη της Αουστρίας εξήτουν
ησύχως τα αρμόδια μέσα* του να φωτίσωσι, και από
τον ζυγόν της δουλείας να ελευθερώσωσι τους ιδίους
ομογενείς. Παρίστανται ίσως ταύτην την ώραν δέσμιοι
έμπροσθεν του τυράννου οι γενναίοι ούτοι της ελευθε-
ρίας μάρτυρες. Ίσως, ταύτην την ώραν, καταβαίνει εις
τα ιεράς κεφάλας των η μάχαιρα του δημίου, εκχέεται*
το γενναίον ελληνικόν αίμα από τας φλέβας των, και
ίπταται η μακαρία ψυχή των, διά να υπάγη να συγκα-
τοίκηση με όλων των υπέρ ελευθερίας αποθανόντων
τας αιιδίμους* ψυχάς.

Αλλά του αθώου αίματος η έκχυσις αύτη αντί του να
κατάπληξη τους Γραικούς θέλει μάλλον τους παροξύνει*
εις εκδίκησιν. Η Ελλάς όλη, με τα δάκρυα εις τους
οφθαλμούς, παρακαλεί τους εν Τεργεστίω πραγμα-
τευομένους* Γραικούς, να αφήσωσιν εις ερήμωσιν
την πόλιν του αχάριστου και μισέλληνος αυτοκράτορος,
και να μεταοικισθώσιν* εις τας νεωστί* ελευθερωθείσας

οκτώ Γραικούς: είναι ο Ρήγας και οι εφτά σύντροφοι
του που τους συνέλαβε η αυστριακή αστυνομία στην
Τεργέστη και τους παρέδωσε στους Τούρκους, για να
βρουν μαρτυρικό θάνατο στο Βελιγράδι.

αρμόδια μέσα: κατάλληλα μέσα.

εκχέεται: χύνεται.

αιιδίμος: αείμνηστος.

θέλει... παροξύνει: θα τους παρακινήσει.

πραγματευόμενος: έμπορος.

να μεταοικισθώσι: να εγκατασταθούν.

νεωστί: πρόσφατα.

αυτής* νήσους,* όπου χωρίς κανένα φόβον προδοσίας, ευτυχείς και ελεύθεροι, δύνανται να ζήσωσιν.

Δέξαι λοιπόν ευμενώς, ω φίλη μου πατρίς, δέξασθε φίλοι μου ομογενείς, φίλοι Γραικοί, απόγονοι των παλαιών εκείνων ηρώων, την παρούσαν αδελφικήν διδασκαλίαν, κατά πάντα διάφορον από την ψευδεπίγραφον Πατρικήν Διδασκαλίαν. Μήτε πυρ, μήτε σίδηρος ψυχράνη ποτέ εις τας υμετέρας καρδίας την διάπυρον* της ελευθερίας αγάπην, το άσπονδον κατά της τυραννίας μίσος. Έχετε πάντοτε έμπροσθεν των οφθαλμών τα πάνδεινα κακά, όσα καθ' εκάστην υποφέρετε από το άγριον έθνος των Τούρκων, και ενθυμείσθε όσα έλεγον οι ημέτεροι πρόγονοι, παροξύνοντες αλλήλους κατά των Περσών:

ω παίδες Ελλήνων,* ίτε
ελευθερούτε πατρίδ' ελευθερούτε δε
παιδάς, γυναίκας, θεών τε πατρώων έδη,
θήκας τε προγόνων' νυν υπέρ πάντων αγών.

νήσους: πρόκειται για τα Επτάνησα, που με τη Συνθήκη του Καμποφόρμιο (1797) και τη διάλυση της Ενετικής Δημοκρατίας πέρασαν στους Γάλλους.

διάπυρος: θερμός, φλογερός.

ω παίδες Ελλήνων: Από την τραγωδία του Αισχύλου Πέρσαι (στ. 472 κ.ε.): Εμπρός, των Ελλήνων γενναία παιδιά! να ελευθερώσετε πατρίδα, / τέκνα, γυναίκες και των πατρικών θεών σας / να ελευθερώστε τα ιερά και των προγόνων / τους τάφους· τώρα για όλα 'ναι που πολεμάτε, (μτφρ. Ι. Γρυπάρης).

Και ταύτα μεν προς απαντάς κοινώς τους Γραικούς. Προς υμάς δε, όσοι προΐστασθε των Γραικών, είτε λαϊκοί, σεμνυνόμενοι με το όνομα των αρχόντων είτε του κλήρου, ονομαζόμενοι Παναγιώτατοι, Μακαριώτατοι, Πανιερώτατοι, Πανοσιώτατοι κτλ., λέγω, ότι η ευλάβεια ή ο ζήλος των πιστών δεν έδωκεν εις ημάς τας τοιαύτας υπεροχικάς επωνυμίας,* πλην δια να τους ποιμαίνετε, ως Θεού διάκονοι, εκουσίως και όχι αναγκαστώς,* δια να δίδετε εις αυτούς το δίκαιον και την ισότητα, δια να γίνεσθε εις τους πάντας άλας και φως. Φως, δια να διασκεδάζετε το καλύπτον αυτούς της αμάθειας και δεισιδαιμονίας σκότος. Άλας, δια να τους φυλάττετε αβλαβείς από την βρωμεράν σήψιν της τουρκικής παρανομίας.

**υπεροχικάί επωνυμίας: τίτλοι διακεκριμένοι.
αναγκαστώς: αναγκαστικά.**

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

---

1. Ποιο είναι το περιεχόμενο της Πατρικής Διδασκαλίας και με ποια επιχειρήματα το ανασκευάζει ο Κοραής;
2. Ποιος κυρίως λόγος οδηγεί τον Κοραή να ανασκευάσει το ύποπτο φυλλάδιο;
3. Τι συμπεραίνετε για το ρόλο που διαδραμάτισε ο Κοραής στις ελληνικές υποθέσεις πριν και μετά την Επανάσταση; (Προτού απαντήσετε να λάβετε υπόψη σας α) ό,τι γράφεται για τον Κοραή στο σημείωμα για το διαφωτισμό β) τις συμβουλές της Αδελφικής Διδασκαλίας στους ομογενείς, τον κλήρο και τους άρχοντες.)

Αδαμάντιος Κοραΐς (1748-1833)

Κορυφαίος εκπρόσωπος του νεοελληνικού διαφωτισμού και μία από τις σημαντικότερες προσωπικότητες του νέου ελληνισμού, ανάλωσε τη ζωή του στο φωτισμό του Γένους και στην αναγέννηση της ελληνικής παιδείας. Γεννήθηκε στη Σμύρνη, αλλά η κατάγwgή του ήταν από τη Χίο. Σπούδασε ιατρική στο Μονπελλιέ της Γαλλίας και εγκαταστάθηκε από το 1788 στο Παρίσι, όπου και έζησε ως το θάνατο του. Ο 18ος αιώνας διαόρφωσε το στοχασμό του. Ζώντας στο κέντρο των κοσμοϊστορικών γεγονότων της Γαλλικής Επανάστασης, που άνοιξε νέους ορίζοντες στην Ευρώπη, επηρεάζεται και εγκαταλείπει την ιατρική, για να αφοσιωθεί στη φιλολογία. Είχε την πεποίθηση ότι ο φωτισμός του Γένους είναι προϋπόθεση για την εθνική του αποκατάσταση. Η φιλολογία τού παρείχε τη δυνατότητα να μεταδώσει την προγονική σοφία και αρετή στους συμπατριώτες του. Το πλούσιο διαφωτιστικό του έργο το μεταδίδει εκλαϊκευμένο στα Προλεγόμενα των εκδόσεων των αρχαίων συγγραφέων. Σε όλη του τη ζωή στάθηκε ακοίμητος φρουρός των ελληνικών συμφερόντων με τις γνωριμίες του, σύμβουλος, συμπαραστάτης και εμπυχωτής σε κάθε πατριωτική προσπάθεια. Η παιδεία ήταν το ασίγαστο πάθος του. Σε κάθε ευκαιρία δημοσιεύει πατριωτικά και πολιτικά φυλλάδια, με τα οποία προπαγανδίζει τις ιδέες του. Έργα του: Αδελφική διδασκαλία (1798), Άσμα Πολεμιστήριον (1802), Σάλπισμα Πολεμιστήριον (1801), Πρόδρομος Ελληνικής Βιβλιοθήκης (1805), Ελληνική

Βιβλιοθήκη (1807-1826· περιλαμβάνει 16 τόμους με έργα αρχαίων Ελλήνων Συγγραφέων), Ελληνικής Βιβλιοθήκης Πάρεργα, τόμοι 9 (1807 - 1826), Ατακτα, τόμοι 9 (1828 - 1935) κ.ά.

Από τους κορυφαίους του νεοελληνικού διαφωτισμού ο Βηλαράς ασχολήθηκε, εκτός από την ποίηση, και με τη γλώσσα. Οι απόψεις του γι' αυτήν αναπτύσσονται στο βιβλίο του Ρομέηκη γλώσσα και σε μια σειρά επιστολές, όπως είναι και η παρακάτω που την απευθύνει στον Αθανάσιο Ψαλίδα, σημαντικό Γιαννιώτη λόγιο, υπέρμαχο επίσης της δημοτικής γλώσσας.

[Επιστολή στον Αθανάσιο Ψαλίδα]

Σοφολογιότατε*:

Και πως γελούν το ξέρω και πως μας κατηγορούν οι γραμματισμένοι και σοφοί των σκολειών μας. Όμως εμένα, να σου ειπώ την αλήθεια, ολίγο με μέλει, ή το σωστότερο δε με μέλει ολότελα. Ας φωνάζουν όσο θέλουν και όσο μπορούν. Εγώ δεν ξέρω παρά τη γλώσσα μου και σ' αυτήν αγαπώ να ξηγώ τες ιδέες μου, γιατί μ' αυτή μπορώ να τες συγκοινωνήσω* και στους ομογλώσσους μου και να με καταλαβαίνουν κι αυτοί τι τους λαλώ. Δε στοχάζομαι ευγένεια της γλώσσας το -ιον και -ιος, μόν' στοχάζομαι ευγενική τη γλώσσα οπού παρασταίνει και ξηγάει τες ιδέες του ανθρώπου συντομότερα, φανερότερα και νοστιμότερα για τη γλυκή αρμονία του ρυθμού της.

σοφολογιότατος: σοφότατος και λογιότατος: προσφώνηση των διανοουμένων στα χρόνια της τουρκοκρατίας. Αργότερα η λέξη χρησιμοποιήθηκε ειρωνικά, για να χαρακτηρίσει τους σχολαστικούς οπαδούς της υπερκαθαρεύουσας.
συγκοινωνώ: εδώ: επικοινωνώ.

Όσοι λεν πως η Ελληνική* γλώσσα είχε όλες τες χάρες οπού μπορούν να στολίσουν μια γλώσσα καλλιεργημένη, λεν την αλήθεια. Γιατί μ' όλον οπού αυτή δε σώζεται πλια παρά καθώς μια εκατοχρονίτισσα γριά ζαρωμένη κι άδεια από όλες τες χάρες και θέλγητρα, οπού την εστόλιζαν νια, μένουν όμως ακόμα σημάδια, για να συμπεράνει κανείς τι πλάσμα εστάθη. Μα όσοι φλυαρούν πως η Γραικική* γλώσσα όσο σιμώνει στην Ελληνική, τόσο καλύτερη γίνεται, μου φαίνεται το ίδιο σαν να επιμελιόνταν μια νια φυσικά όμορφη και χαριτωμένη να διορθώνει και να σιάζει το πρόσωπο της σαν της γριάς, για να μοιάσει στην ομορφιά οπού εκείνη είχε στα νιάτα της και πλιο δεν την έχει. Στοχασμός παράξενος και άξιος για τα μυαλά των γραμματισμένων! Η γλώσσα μας είναι φυσικά όμορφη, γιατί είναι θυγατέρα εκείνης, οπού απόχτησε αγαπητικούς όλα τα φωτισμένα έθνη της Ευρώπης, μα είναι ακόμα στα σπάργανα, δε μπορεί να δείξει για τώρα ούτε το ανάστημα, ούτε τες χάρες ή τα χρώματα, οπού θα την στολίσουν, αφού φτάσει σε νόμιμη ηλικία. Ας γνοιαστούμε λοιπόν να την αναθρέψουμε με όλες τες δυνάμες μας και χωρίς να της λείψει τίποτες από όσα της κάνουν χρεία* ν' αυξήσει. Ας αγρυπνούμε όμως στα κινήματα και πανουργίες των Μακαρονιστάδων,* γιατί δεν έχουν άλλο στο

Ελληνική (γλώσσα): η αρχαία ελληνική.

Γραικική (γλώσσα): η νεοελληνική κοινή (δημοτική).

χρεία: ανάγκη.

μακαρονιστής: αυτός που χρησιμοποιεί στο λόγο του μακροσκελείς φράσεις, εδώ ειρωνικά γι' αυτούς που θέλουν να αλλοιώσουν την κοινή γλώσσα.

νου τους, από φτόνο τους, παρά να την πνίξουν με τα πολλά συγγράμματα και μεταγλώττισες* τους. Μα περισσότερο απ' όλα να τη φυλάξομε από το θανατηφόρο φαρμάκι του ύφους τους.

Αυτοί οι αερόμυαλοι προκομμένοι κατηγορούν τη μητρική τους γλώσσα, γιατί την έχασαν, και επαινούν μια γλώσσα οπού δεν την ξέρουν. Έχασαν τη φυσική τους γλώσσα ευθύς οπού* αρχίνησαν στα σκολειά να παπαγαλίζουν το Λάσκαρη* και να ξερομασούν το Γαζή*. Δεν ξέρουν τη γλώσσα οπού αγωνίζονται να ορθώσουν, γιατί δε μπορούν ποτέ να τη μιλήσουν καθώς τη γράφουν, ούτε θα τη γράψουν ποτέ καθώς τη φαντάζονται. Τι είναι λοιπόν αυτή η διάλεχτο, οπού τόσο μας εκθειάζουν και μας εχάλασαν τόσο τ' αυτιά με την τραχιά και άνοστη προφορά της; Σωστός κι ακέριος τραγέλαφος! Είναι μια γλώσσα οπού την ονομάζουν αυτοί ελληνικότερη από την κοινή, μια οπού δε θα την εκαταλάβαιναν οι Έλληνες,* αν εματάρχονταν* στον κόσμο, οπού δεν την καταλαβαίνουν οι τωρινοί Έλληνες κι οπού αυτοί οι ίδιοι λεν την καταλαβαίνουν, μα δεν μπορούν να τη μιλήσουν, παρά τη γράφουν. Εξαίρετα! Αφήστε λοιπόν τ' αλέτρι οι γεωργοί, το καράβι οι ναύτες και τα κοπάδια σας οι βοσκοί κι ελάτε στα σκολειά να

μεταγλώττισες: μεταφράσεις.

ευθύς οπού: μόλις, όταν.

Λάσκαρης, Γαζής: εννοεί τη Γραμματική του Λάσκαρη και το Λεξικό του Γαζή.

Έλληνες: εδώ οι αρχαίοι Έλληνες.

εματάρχονταν: ξανάρχονταν.

μάθετε τα κορακιστικά* των παπυρόγνωμων* μακαρονιστάδων, αν επιθυμάτε να ωφεληθείτε περισσότερο στις τέχνες και δουλείες σας, γιατί στη γλώσσα οπού μιλείτε εσείς αυτοί δεν μπορούν να σας διδάξουν. Αφήστε την τέχνη σας και την επιστήμη σας και τρεχάτε στα σχολειά μας όσοι αγαπάτε να μάθετε σ' είκοσι χρόνους πώς πρέπει να μιλείτε, για να φαίνεστε προκομμένοι, μα όχι και να είστε. Κι όσα δε μας εδίδαξαν οι Όμηροι, Πλάτωνες, Δημοσθένηδες, Αρχιμήδηδες, Θουκυδίδηδες, Ξενοφώντηδες, Πρωτογένηδες και λοιποί, ξοδέψτε σ' άλλα μέρη εκείνο οπού δεν έχετε, για να τα μάθετε σε μια γλώσσα, οπού ή μοναχοί σας θα την καταλαβαίνετε, ή και πολλά ολίγοι συμπατριώτες σας θα σας απεικάζουν*. Αυτά μας συμβουλεύουν με προθυμία μεγάλη και κάθε μέρα μας ξεκουφαίνουν οι πολυμαθέστατοι μακαρονιστάδες. Αμ' ο Δημοσθένης, παρακαλώ να μου ειπείτε, όταν ομιλούσε των Αθηναίων, τον καταλάβαιναν αυτοί ή τους εξηγούσε κανένας άλλος όσα τους έλεγε; Τάχα άλλα είπε τότε και άλλα μας άφησε γραμμένα; Ο Ξενοφώντας στην Αναχώρησή* του με τες δέκα χιλιάδες σε τι γλώσσα τους εμιλούσε, σ' εκείνην οπού διηγείται τα όσα είπε κι έκαμε μαζί τους, ή μην είχε κι αυτός διερμηνευτάδες, για να τους ξηγούν όσα τους επαράγγελνε κι όσα χρειάζονταν να τους διορίσει μέσα

κορακιστικά: κακόηχη και ακατανόητη γλώσσα που μοιάζει με τη φωνή του κόρακα ή η συνθηματική γλώσσα των παιδιών.

παπυρόγνωμος: αυτός που διαμορφώνει τη γνώμη του από τη μελέτη των αρχαίων παπύρων, αναχρονιστικός.

απεικάζω: καταλαβαίνω.

Αναχώρηση: η γνωστή Κύρου Ανάβαση του Ξενοφώντα.

στες μάχες; Ή τάχα μ' άλλη γλώσσα τότε τους εμιλούσε και μ' άλλην εσύγγραψε τα συγγράμματά του;

Καλά, φίλε, μου λεν οι μακαρονιστάδες χαμογελώντας, σ' αυτά έχεις δίκιο, μα εκείνοι ήξεραν όλοι τα Ελληνικά και τους εκαταλάβαιναν. Πολλά καλά, αφεντάδες μου, μα δεν ημπορούμε κι εμείς χωρίς την Ελληνική γλώσσα να καταλαβαινόμαστε με τη γλώσσα του καιρού μας; Όχι, μου αποκρένονται· γιατί, αν δεν ξέρομε τα Ελληνικά, δεν είναι τρόπος να μιλήσομε για επιστήμες και τέχνες και χωρίς αυτή τη γλώσσα καμιά ιδέα φιλοσοφική δεν μπορεί να ξηγηθεί καθώς πρέπει. Σωστός λογαριασμός! Όλα λοιπόν τα έθνη, οπού δεν έμαθαν τα Ελληνικά, ή δεν τα ξέρουν, ούτε επιστήμες και τέχνες μπορούν να έχουν, ούτε ξέρουν να φιλοσοφήσουν. Χαρά στην προκοπή σας! Έτζι είναι, έχετε όλα τα δίκια. Ωστόσο μου φαίνεται πως, αν η θυγατέρα δανειστεί φόρεμα ή άλλο στολίδι από τη μητέρα της, ούτε εντροπή είναι, ούτε ασυνήθιστο πράμα (τούτα τα γράφω της σοφολογιότης σου), μα στοχάζομαι και πρέπιο* κι αναγκαίο το φόρεμα αυτό να το δοκιμάσει πρώτα αν της έρχεται καλά κι έτζι να το φορέσει και να βγει στον κόσμο. Γιατί, αν δεν της έρχεται καλά και της είναι ή πλατύ ή μακρύ ή έχει κανένα άλλο σφάλμα και το ντυθεί χωρίς να το διορθώσει και να το κάμει του κορμιού της, όσοι την ιδούν θα την περιγελάσουν. Το ίδιο και το στολίδι, αν της μοιάζει,* να το βάλει, ειδεμή να το ρίξει. Γιατί, αν το βάλει χωρίς να της πιάνει, την ασκημαίνει περισσότερο κι αντίς να παινεθεί, κατηγοριέται. Τώρα, αν η γλώσσα μας δανειστεί από τη μάνα της την Ελληνική όσες λέξεις δεν έχει και της χρειάζονται, ούτε

στοχάζομαι πρέπιο: θεωρώ κατάλληλο.
μοιάζω: ταιριάζω.

κατηγορημένο είναι, ούτε ντροπερό πράμα. Πρέπει όμως, μου φαίνεται, όσες λέξεις δανειζόμεστε από την Ελληνική να τες τοννεύουμε και να τες σιάζουμε κατά τον ιδιωτισμό* της γλώσσας μας, δίνοντας τους την προφορά και τον τόνο οπού είναι συνηθισμένα κι οπού τ' αυτί μπορεί να δεχτεί με λιγότερη δυσκολία.

Η Ελληνική γλώσσα είναι βρύση αστείρευτη σ' όσα της έμειναν. Μα όσα δε μπορούμε να βρούμε σ' αυτή, ή αν τα βρούμε δεν είναι πλιο για εμάς, αναγκαζόμεστε ή να τα δανειστούμε από ξένες γλώσσες ή να τα φκιάσομε καινούρια. Δυο πράματα, λογιάζω, πρέπει να παρατηρούμε με προσοχή μεγάλη σ' αυτήν την υπόθεση· το ένα για τες ξένες λέξεις οπού ανταμώνομε με τη γλώσσα μας, και είναι να τες προσαρμόζομε όσο δυνατό στες κατάληξες οπού συνηθίζομε· επειδή αλλιώς τα ανώμαλα πηγαίνουν στο άπειρο και η γλώσσα χάνει πολύ από τη φυσική της νοστιμάδα και χάρη, και να τες προσαρμόζομε ακόμα στην προφορά, οπού μπορούν να μας δώσουν τα γράμματά μας. Γιατί αλλιώς θα γεμίσομε το αλφάβητο μας από γράμματα περίσσια και τη γλώσσα μας από φωνές ασύμφωνες με τη φυσική της γλυκάδα. Το άλλο είναι για τες λέξεις οπού κάμει χρεία να φτιάσομε, να φυλαγόμεστε πάντοτε από τη διπλή κι αμφίβολη σημασία, οπού μπορούν να δεχτούν, και να επιμελιόμεστε, οπού δίνοντας τους ή διαφορετικό γύρισμα, ή βγάζοντας τες από άλλες συνηθισμένες, να είναι ευκολοσυμπέραστες. Γιατί αλλιώς θα γράφομε πάλε και θα μιλούμε τα κορακίστικα των μακαρονιστάδων...

κατά τον ιδιωτισμό της γλώσσας: σύμφωνα με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της γλώσσας.

Προφασίζονται πως η γλώσσα μας δεν είναι πλούσια, μα για να τη γνωρίσομε τέτοια, πρέπει, μου φαίνεται, να τη σπουδάζομε πρόθυμα και να τη μελετούμε με καρδιά και με θάρρος, όχι να την καταφρονούμε ονομάζοντας τη βάρβαρη κι ανεπιτήδεια, για να χρησιμέψει σε κείνα που θέλομε να τη μεταχειριστούμε. Η γλώσσα μας είναι πλουσιότατη, φτάνει να θελήσομε να γνωρίσομε τα πλούτη της. Εμείς από μια λέξη μπορούμε να φτιάσομε πολλές άλλες ή με τη σύνθεση ή με μια διαφορετική κατάληξη ή με μια πρόθεση και να γίνονται εύκολες στον καθένα. Αυτός ο πλούτος είναι μικρός; Μα η Ελληνική είχε περσότερη δύναμη σ' αυτό. Μα είπαμε δα για τα Ελληνικά, τώρα δεν έχουν πέραση. Φτάνει! Η τωρεσνή* έχει άλλη δύναμη, οπού η Ελληνική δεν την είχε. Ας πάρομε μια λέξη για περιέργεια να ιδούμε πόσα σημαινόμενα* μπορούμε να της δώκομε. Ποδάρι, ποδαράκι, ποδαρόπουλο, πόδι, ποδόπουλο, πόδαρος, ποδάρα, ποδαρούκλα, ποδαρώνα, ποδαρούσα, καλοπόδαρος, πλατυπόδαρος, ασκημοπόδαρος, ορθοπόδαρος, στραβοπόδαρος, στεγνοπόδαρος, στενοπόδαρος, χοντροπόδαρος, λιανοπόδαρος, ποδαράς, μακρυπόδαρος, κοντοπόδαρος. Όλα αυτά και πλήθος άλλα, οπού αφήνω για συντομία, σε ποια άλλη γλώσσα τα βρίσκομε ή και μερικά στην ίδια την Ελληνική; Μα επροείπα, χρειάζεται να μελετήσομε τη γλώσσα μας, για να τη γνωρίσομε από σιμότερα.

τωρεσ(ι)νή: τωρινή, σύγχρονη.
τα σημαινόμενα: οι σημασίες.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

- 1. Ποια είναι η βασική θέση και ο σκοπός του συγγραφέα στην επιστολή;**
- 2. Να υπογραμμίσετε τα επιχειρήματα των αντιπάλων της μητρικής γλώσσας και τα αντεπιχειρήματα του συγγραφέα.**
- 3. Με βάση την κατάταξη των επιχειρημάτων και των αντεπιχειρημάτων να δείξετε το οργανωτικό σχέδιο που ακολούθησε ο συγγραφέας στην επιστολή του. Προσπαθήστε να το δώσετε σε μορφή σχεδιαγράμματος.**
- 4. Με ποιους τρόπους κατορθώνει ο συγγραφέας να εκφράσει πιο πειστικά και πιο παραστατικά τα επιμέρους επιχειρήματά του;**

Έρωτος αποτελέσματα

Το 1792 τυπώθηκε στη Βιέννη το βιβλίο Έρωτος αποτελέσματα χωρίς όνομα συγγραφέα. Ορισμένοι μελετητές υποστήριξαν ότι συγγραφέας είναι ο Ρήγας, άλλοι ο Αθανάσιος Ψαλίδας και άλλοι έκαναν διάφορες άλλες υποθέσεις. Ακολουθώντας τα παρόμοια γαλλικά βιβλία της εποχής, όπως είναι π.χ. το Σχολείον των ντελικάτων εραστών που μετέφρασε στα ελληνικά ο Ρήγας, ο συγγραφέας μάς παρουσιάζει τρεις ηθικοερωτικές ιστορίες που μιλούν για την αγνή αγάπη δύο νέων που καταλήγει στο γάμο. Στην αφήγηση παρεμβάλλονται και στιχουργήματα. Οι ιστορίες του βιβλίου θεωρούνται ως «τα πρώτα νεοελληνικά διηγήματα» (Λ. Βρανούσης) ή ως «η πρώτη στα νεοελληνικά απόπειρα συγγραφής λογοτεχνήματος με ελεύθερο θέμα παρμένο από τον κόσμο της φαντασίας» (Γ. Βαλέτας). Το απόσπασμα που ακολουθεί είναι το τέλος από την πρώτη ιστορία «ήτις περιέχει τον σφοδρόν έρωτα ενός νέον Κωνσταντινουπολίτου».

[Η Ελενίτσα]

Ας αφήσομε λοιπόν τώρα τον υιό με τον πατέρα και ας έλθομε εις την κόρη με τη μητέρα. Η Ελενίτσα μας τοίνυν* από εκείνη την ώρα, οπού ομίλησε με το τζελεμπή,* άρχισε να αισθάνεται έναν έρωτα

τοίνυν: λοιπόν.

τζελεμπής: άρχοντας, αφέντης, κύριος· είδος προσφώνησης.

υπερβολικό και μία στενοχώρια τόσο μεγάλη, οπού όποιος την έβλεπε, έπρεπε να στοχασθεί, ότι έπαθε τι. Εις το γεύμα δε να φάγει δεν ημπορούσε, επειδή ήτον όλη μέσα εις τας φαντασίας του έρωτος, όλη εις τους στοχασμούς και εις τας εφευρέσεις των μέσων, δι' ων ημπορούσε να απολαύσει εκείνον, ο οποίος της επροξενούσε τόση γλυκεία σύγχυση. Ο πατέρας της την έλεγε: φάγε, Ελενίτσα, διατί δεν τρώγεις; τι έχεις; ίσως δεν ημπορείς τίποτες*; πες με δια να κράξω τον ιατρό. Αυτή μόνο είπε, ότι όρεξη δεν έχει. Ύστερα, επρόσταξε ο πατέρας της, να τη βράσουν ένα καφέ και έτζι ανεχώρησε. Την άλλη δε ημέρα βλέπει η μητέρα την κόρη ακόμη περισσότερο συγχυσμένη και λυπημένη. Όθεν επαρακινήθη, να την εξετάζει διάφορος, κατά μόνας,* λέγουσα: Ελενίτσα, ειπέ με, τι σε ηκολούθησε,* οπού είσαι τόσο συγχυσμένη, τι σε ελύπησε. Ειπέ με, θύγατέρ μου, ποία είναι η αιτία, οπού ευρίσκεσαι εχθές και σήμερα εις αυτή την κατάσταση; Σε λείπει κανένα φόρεμα ή σε λείπει κανένα ζευγάρι σκουλαρίκια ή κανένα νέο σαρίκι*; Εις αυτή δε, όλα αυτά ήσαν ως το ουδέν* ή τα είχε ή δεν τα είχε, καθώς και εις κάθε φρόνιμο κορίτζι, με όλον οπού δεν την έλειπον από αυτά τίποτες. Αυτήν όμως την έλειπε ο τζελεμπής μας και η μητέρα της δεν το εκατάλαβε. Όθεν και απόκριση δεν έλαβε.

ίσως... τίποτες: μήπως είσαι λίγο αδιάθετη.

κατά μόνας: ιδιαίτερα.

τι σε ηκολούθησε: τι σου συνέβη.

σαρίκι: σκουφί, κάλυμμα του κεφαλιού.

ήσαν ως το ουδέν: δεν άξιζαν καθόλου.

Ἵστερον δε πάλι την ηρώτησε, αυτή όμως απόκριση καμία δεν έδωκε· τον καιρό δε του γεύματος, δια να μην την ενοχλούν με τας ερωτήσεις και δια να μην υποπτευθούν τίποτες, ηθέλησε να φάγει ολίγο και να ομιλήσει κατά το ειθισμένο της και έτζι απέκρυψε το πάθος της, τους συλλογισμούς όμως τους βαθείς του έρωτος, με τους οποίους ήτον περικυκλωμένη, δεν ημπορούσε να τους αποσκεπάσει, επειδή φανερά τους έδειχνε το μεταβαλλόμενόν τε και αλλοιούμενον πρόσωπόν της.

Το πράγμα, λοιπόν, δεν άργησε να γνωρισθεί και το πάθος της κόρης να ιατρευθεί. Επειδή την άλλη μέρα ανταμώνθησαν οι δυο πατέρες και άρχισαν επάνω εις τα μέτωρα* να κάμουν και σπουδαία... Αφού λοιπόν ομίλησαν... ανεχώρησε έκαστος εις τα ίδια,* ο ένας να δώσει την είδηση του υιού του και ο άλλος να εξετάξει την κόρη του αν θέλει. Φθάσας λοιπόν ο τζελεμπή Γιακουμής εις το σπίτι του, είπε τη γυναίκα του όλα εκείνα, οπού ομίλησεν με το τζελεμπή Αντωνάκη. Ὅθεν, τη λέγει, πήγαινε και ανάφερε την να ιδώμεν, όμως με τρόπο επιτήδειο,* επειδή ηξεύρεις ότι εις εσένα η Ελενίτζα έχει περισσότερο θάρρος. Έρχεται λοιπόν η μητέρα προς την κόρη της, την ερωτά με τρόπο, τη λέγει πρώτον άλλα πράγματα του οσπιτίου, της διηγείται πράγματα χαροποιά, έως οπού έφθασε και εις αυτή την υπανδρεία. Την επρόφερε το όνομα του Γεωργάκη, δηλαδή του υιού του Αντωνάκη, τον οποίο μερικές φορές είδον εις τα Ψομαθιά. Τον επαινούσε ότι

μέτωρο (το): αστείο.

έκαστος εις τα ίδια: ο καθένας στο σπίτι του.

επιτήδειος: κατάλληλος.

είναι νέος σεμνός, τίμιος, υιός κυβερνημένου* πατρός, εύμορφος και όλας τας χάριτας έχων, ωσά να μην τον ήξευρε η κόρη. Ύστερον την λέγει: αν, Ελενίτζα, μας ήθελον προβάλει δια σύζυγο σου αυτόν, ήθελες στέρξει* ή όχι; Αυτή δε, καθώς ήκουσε αυτά τα λόγια και μάλιστα το όνομα του Γεωργάκη της, είπε: αχ! πώς δεν ήθελα στέρξει εκείνον, τον οποίο τόσο πολύ αγ... και δια τον οποίο λαχτ... και λέγοντας αυτά έλαβε το πρόσωπο της μια ηδονική και χαροποιά μεταβολή και δεν εφαινετο πλέον κατηφής* και λυπηρό.

...Την άλλη λοιπόν ημέρα, ανταμώθηκαν πάλι οι δύο καλοί πατέρες και εφανέρωσε εκάτερος* την κλίση, οπού έχουν τα τέκνα των ο ένας προς τον άλλο και έτζι, χωρίς να αργήσουν, είπαν την ερχόμενη Κυριακή να καλέσουν μερικούς συγγενείς των και να αλλάξουν τα δακτυλίδια, δηλαδή να τους αρραβωνιάσουν. Ήλθε λοιπόν η Κυριακή, η ευτυχέστατη και δαιμόνια ημέρα διά εκείνο το αξιέραστο* ζευγάρι και το αρραβώνιασαν, αποφασίσαντες ύστερον από ένα μήνα να γένουν και τα στεφανώματα.

κυβερνημένου πατρός: νοικοκυρεμένου πατέρα, που κυβερνάει καλά το σπίτι του.

στέργω: συγκατατίθεμαι, είμαι ευχαριστημένος,

κατηφής: σκυθρωπός.

εκάτερος: καθένας από τους δύο.

αξιέραστος: αξιαγάπητος.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

- 1. Στο πρώτο μέρος του αποσπάσματος ο συγγραφέας παρουσιάζει τη συναισθηματική κατάσταση της Ελενίτσας. Ποιες εκδηλώσεις φανερώνουν την κατάσταση αυτή;**
- 2. Να επισημάνετε στο κείμενο στοιχεία που φανερώνουν: α) το κοινωνικό πλαίσιο μέσα στο οποίο ξετυλίγεται η ιστορία, β) το ήθος των προσώπων που μετέχουν, γ) τον ηθικό χαρακτήρα της ιστορίας.**
- 3. Οι ιστορίες του βιβλίου Έρωτος αποτελέσματα όπως και εκείνες του γαλλικού Σχολείου των ντελικάτων εραστών ανήκουν στο ελαφρό φιλολογικό είδος και χρησίμευσαν ως λαϊκά αναγνώσματα. Νομίζετε ότι η εμφάνιση τέτοιων βιβλίων συντελούσε στην παιδεία των υπόδουλων Ελλήνων; Να στηρίξετε με επιχειρήματα τη θετική ή αρνητική απάντησή σας.**

Οι πρόδρομοι

ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΗ
περί τῆς τῶν ὀκτώ τοῦ λόγου μερῶν
συντάξεως

Χειρόγραφο με ποιήματα των Λυρικών
του Χριστόπουλου (ΕΒΕ, 1254)

Γεώργιος Άβλιχος (1842-1909), Κοπέλα
στο παράθυρο (1877) Εθνική Πινακοθήκη

Ο Βηλαράς, όπως κι ο Χριστόπουλος, αποτελεί προδρομική μορφή της νεοελληνικής ποίησης. Στα λυρικά του ποιήματα, απαλλαγμένος κάπως από τη φαναριώτικη επίδραση, αντλεί από την αρκαδική (ιταλική κυρίως) ποίηση του καιρού του και τη δημοτική μας παράδοση. Η ερωτική του ποίηση, γεμάτη από συναισθηματική φόρτιση και χωρίς την παιγνιδιάρικη κι ανάλαφρη διάθεση του Χριστόπουλου, εκφράζει πηγαίο αίσθημα με στοιχεία ρομαντικά. Πολλά, επίσης, από τα σατιρικά του ποιήματα διατηρούν ακόμη και σήμερα το ενδιαφέρον τους, γιατί με τη σκωπτική του ειρωνεία κατόρθωσε να δώσει χαρακτηριστικούς ανθρώπινους τύπους.

Από τα δύο ποιήματα, το ένα είναι ερωτικό και το άλλο σατιρικό. Περιλαμβάνονται, αντίστοιχα, στις ενότητες «Ερωτικά» και «Σατιρικά» των Απάντων του.

Σαν πεταλούδα στη φωτιά...

Σαν πεταλούδα στη φωτιά, σ' εσένα γύρες φέρω
κι οχ* τη φωτιά που καίγομαι να φύγω δεν ηξέρω.

ωξω

Και μόλο που φλογίζομαι, πετώ ολόγουρά σου,
να ξεμακρύνω δεν μπορώ στιγμήν από σιμά σου.

ωξω

Τα μάγια δεν τα πίστευα και μάγια είσαι ατή σου*·
τα μάγια είν' τα θέληγτρα οπόχει το κορμί σου.

οχ: από.

ατή σου: εσύ η ίδια.

Γιατί με χέρι αλάθευτο ηθέλησεν η φύση
της νιότης τ' άνθια ολόβολο προικιό να σου χαρίσει.

ΩΣΩ

Και ποιος είν' ο αναίσθητος που να σ' αλησμονήσει,
αφού σε δει για μια φορά, μαζί σου σα μιλήσει;

ΩΣΩ

Τ' αηδόνι σόδωκε λαλιά, φωνή το καναρίνι,
τη χλωρασιά* σου δάνεισαν των περβολιών

οι κρίνοι.

ΩΣΩ

Οι χάρες αναπαύονται απάνω στη θωριά σου,
της άνοιξης τριαντάφυλλα ανθούν στα μάγουλά σου.

ΩΣΩ

Λεν το κοράλλι κόκκινο, μόν' δίχως νοστιμάδα·
δεν έχει σαν τ' αχείλι σου βαφή και κοκκινάδα.

ΩΣΩ

Δοξάρια είναι τα φρύδια σου και με πιτηδειοσύνη
βαρούν, πληγώνουν τις καρδιές, χωρίς ελεημοσύνη.

ΩΣΩ

Στα δυο σου μάτια τα γλυκά ο έρωτας φωλιάζει
κι οχ ταύτα τις σαγίτες του στους νιους απάνω

αδειάζει.

ΩΣΩ

Το κοίτασμα σου το γλυκό είν' των καρδιών

ο κλέφτης·

αν δεν πιστεύεις, ρώτησε να σου το είπει

ο καθρέφτης...

χλωρασιά: φρεσκάδα, δροσιά (μετφ.).

Γιατρική παρηγοριά

Βογκομαχούσεν ασθενής
κατάκοιτος στην κλίνη,
του Χάρου παίρει,* δίνει.

☪

Και λυπημένη και πικρή
η μαύρη σύζυγός του
θρηνούσε στο πλευρό του.

☪

Σε τούτο μπαίνει κι ο γιατρός
και το σφυγμό του πιάνει,
τον ερωτάει τι κάνει.

☪

– Ωχ! τι να κάμω, δεν μπορώ,
χειρότερα όσο πάνω,*
φοβούμαι θα πεθάνω.

☪

– Μη δα τον θάνατον ευτύς
στοχάζεσαι, δειλιάζεις,
και του πατρός σου ομοιάζεις.

☪

Ο μακαρίτης σαν κι εσύ
μου έλεγε, θυμούμαι:
«Γιατρέ, δεν τον πατούμε

☪

το χάρο τούτην τη φορά!»
Μόν' κείνος ήταν γέρος
και του θανάτου μέρος.

παίρει: παίρνει.

πάνω: πάω.

– Δεν έχω δύναμη, γιατρέ,
μηδέ για να μιλήσω,
και δε θαρρώ να γλύσω*.

☩

– Τον ίδιον είχε, και σωστά,
ο μακαρίτης θειος σου,
το φόβο το δικό σου.

☩

Μόν' εσύ φίλε μου, αγκαλά*
από πολλής στο στρώμα,
χαμοβαστιέσαι* ακόμα.

☩

– Καλό δε βλέπω, κυρ γιατρέ,
δεν τρώγω, δεν κοιμούμαι,
πώς λες να μη φοβούμαι;

☩

– Σου 'ρθαν στο νου, καθώς θωρώ,
τα λόγια του αδελφού σου,
του μεγαλύτερού σου.

☩

Ο μακαρίτης φαγητό
και ύπνον εποθύσε,
και με συχνορωτούσε.

☩

Μόν' εσύ, φίλε μου, προχτές
ζουμί, θαρρώ, καμπόσο
να ρούφησες ωστόσο.

να γλύσω: να γλιτώσω

αγκαλά: αν και.

χαμοβαστιέμαι: διατηρώ λίγο τις σωματικές μου
δυνάμεις.

Αυτά ν' ακούσει η ορφανή
γυναίκα του, αρχινάει
να κλαίγει, να θρηνάει.

Ωωω

Ωχ! λέγει ο άντρας· αμ, γιατί
του κάκου να λυπιέσαι,
και δεν παρηγοριέσαι;

Ωωω

Και το γιατρό δεν αγροικάς,
που λέει να παντέχω
και κίντυνο δεν έχω;

Ωωω

– Αμ, με τι θάρρος και καρδιά!
η άτυχη φωνάζει,
βαριά αναστενάζει·

Ωωω

αφού ακέρια φαμελιά,
την έχει μακαρίσει,
σ' εσένα θα ευτυχήσει;

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

---

1. Ποιες επιδράσεις από τη δημοτική μας παράδοση μπορείτε να επισημάνετε στο πρώτο ποίημα;
2. Μπορούμε να υποστηρίξουμε ότι ο Βηλαράς, ακολουθώντας την ποίηση της εποχής του, εξιδανικεύει τη γυναίκα στο πρώτο ποίημα; Να δικαιολογήσετε την άποψή σας.
3. Το σατιρικό στοιχείο στο δεύτερο ποίημα συσσωρεύεται προς το τέλος. Να το επισημάνετε και να κρίνετε αν είναι αναπάντεχο ή προετοιμάζεται επαρκώς.
4. Νομίζετε ότι μια τέτοια σάτιρα μπορεί να επιβιώσει και σήμερα; Να δικαιολογήσετε την απάντησή σας.

**Δημήτριος Καλιβωκάς (1806-1877),
Προσωπογραφία ανδρογύνου (π.1858)
Εθνική Πινακοθήκη**

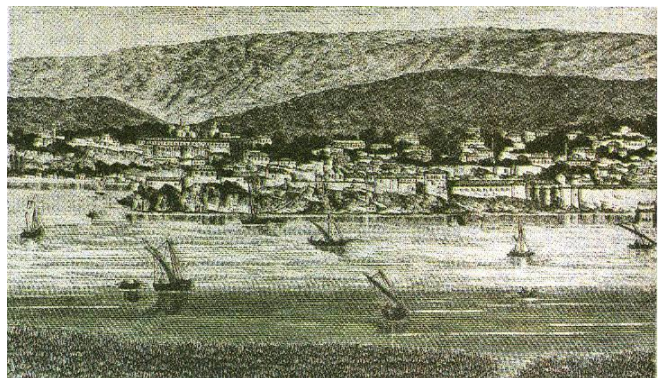

Ιωάννης Βηλαράς (1771-1823)

Γεννήθηκε στα Κύθηρα ή τα Γιάννενα. Μετά τις πρώτες σπουδές του στα Γιάννενα, πήγε στην Ιταλία για ανώτερες σπουδές. Πήρε δίπλωμα φιλοσοφίας και ιατρικής απ' το Πανεπιστήμιο της Πάντοβας (1797). Επέστρεψε κατόπιν στην Ελλάδα και έζησε στα Γιάννενα κυρίως, όπου άσκησε το επάγγελμα του γιατρού. Διορίστηκε γιατρός του Βελή Πασά, του γιου του Αλήπασα και τον ακολούθησε σε πολλές του εκστρατείες. Ήταν ένθερμος οπαδός της δημοτικής και πρότεινε τολμηρές για την εποχή του καινοτομίες στο έργο του Ρομέηκη γλώσσα, το μόνο που τυπώθηκε όσο ζούσε. (Μερικές απ' αυτές είναι: κατάργηση των τόνων και των πνευμάτων, των περιπτώων ομόηχων φωνηέντων.) Μετέφρασε, επίσης, κλασικά κείμενα κι έγραψε πολλά δοκίμια για τη γλώσσα. Ήταν ένα από τα πιο φωτισμένα πνεύματα του καιρού του, συνειδητός εκπρόσωπος του νεοελληνικού διαφωτισμού. Μαζί με το Χριστόπουλο ανανεώνει τη νεοελληνική ποίηση. Το 1820, ύστερα απ' την πυρπόληση των Ιωαννίνων και την καταστροφή της περιουσίας του, κατέφυγε στα Ζαγοροχώρια, όπου και πέθανε. Τα Άπαντά του κυκλοφόρησαν μετά το θάνατό του το 1827 στην Κέρκυρα. Αξιοσημείωτο είναι ότι στον κατάλογο των συνδρομητών βρίσκεται και το όνομα του Σολωμού.

Ιωάννινα,
στα χρόνια της
Τουρκοκρατίας

Ο Αθ. Χριστόπουλος ασχολήθηκε μ' όλους σχεδόν τους τομείς της γνώσης: νομική, ιατρική, φιλοσοφία, φιλολογία, φυσική, μουσική, ποίηση και πολιτική. Αν κι ο ίδιος έζησε μια ζωή κανονική και νηφάλια, η ποίησή του είναι γεμάτη από ύμνους στον έρωτα και το Βάκχο. Στην πραγματικότητα ακολουθεί την κίνηση του Ανακρεοντισμού, που εντάσσεται στο γενικότερο λογοτεχνικό κίνημα του Αρκαδισμού. Πρέπει όμως να αναγνωρίσουμε πως παρ' όλο τον επίπλαστο κι επιφανειακό χαρακτήρα της ποίησής του και την απουσία ενός βαθύτερου πάθους, δεν της λείπει η χάρη και η λεπτότητα. Ύστερα από μαρασμό 150 σχεδόν χρόνων, μετά την πτώση της Κρήτης, η νεότερη ελληνική ποίηση αρχίζει να βρίσκει το δρόμο της.

Φαγοπότι

Τρύγος πρόσχαρα προβαίνει,
εορτάζ' η οικουμένη,
η φλογέρ' αχολογάει.
Το φθινόπωρο βοΐζει
χορευτά πανηγυρίζει
και τ' αμπέλια του τρυγάει.

⚡⚡

Βάλτε, φίλοι, μες στη βρύση
το κρασί μας να δροσίσει,
και στρωθείτε καταγής
στην αράδα ως τον πάτο,
εις τον ίσκιον αποκάτω
προς τα χείλη της πηγής.

Στρώστε φύλλα, στρώστε φτέρη
επιδέξια με το χέρι
κι από πάνω τεχνικά
το αρνάκι μας λιανίστε
και τον τρύγον μας αρχίστε,
να χαρούμε φιλικά.

⚡

Ας ρουφούμε το κρασάκι
στες αρχές απ' ολιγάκι
και, κινώντας βαθμηδόν
ας υψώνομε τη δόση,
ως ν' ανάψει, να κορώσει
το κεφάλι μας σχεδόν.

⚡

Κι έτσι πλέον ζαλισμένοι
μες στα χόρτα κυλιόμενοι
των πουλιών τον σφυριγμόν,
ξαπλωτά να τον ακούμε
και τον ίσο να βαστούμε
ως τον πρώτον νυσταγμόν.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

---

1. Αφού διαβάσετε τα εισαγωγικά σημειώματα, να επισημάνετε τα στοιχεία που ανταποκρίνονται στο ποίημα Φαγοπότι.
2. α) Ποια γλώσσα χρησιμοποιεί ο ποιητής;
β) Έχουν οι στίχοι του ρυθμό αντίστοιχο με το πνεύμα της ποίησής του;

Αθανάσιος Χριστόπουλος (1772-1847)

Γεννήθηκε στην Καστοριά. Μεγάλωσε κι εκπαιδεύτηκε μέσα στο κλίμα των προοδευτικών ιδεών του νεοελληνικού διαφωτισμού, που επηρέασαν και την ελληνική παιδεία. Μετά τις πρώτες σπουδές του στο Βουκουρέστι, ακολούθησε ανώτερες σπουδές στο Πανεπιστήμιο της Βούδας (λατινικά, φιλοσοφία, ιατρική) και της Πάντοβας (ιατρική και νομικά). Όλη τη ζωή του την έζησε σχεδόν στις παραδουνάβιες ηγεμονίες, όπου κατέλαβε ανώτερα αξιώματα. Στην αρχή ευνοήθηκε πολύ από τον ηγεμόνα Αλέξανδρο Μουρούζη κι αργότερα από τον ηγεμόνα της Βλαχίας Ιωάννη Καρατζά, που τον διόρισε ανώτατο δικαστικό και του ανέθεσε να ανασυντάξει τη νομοθεσία της χώρας. Μετά την ανάκληση του Καρατζά αποσύρθηκε στο Σιμπίνι της Τρανσυλβανίας. Το 1836 επισκέφθηκε για λίγο την ελεύθερη Ελλάδα. Η υποδοχή όμως που του έγινε δεν ήταν εκείνη που περίμενε. Ξαναγύρισε στο Σιμπίνι, όπου και πέθανε.

Η δράση του ήταν πολυσχιδής. Ασχολήθηκε με ποικίλα θέματα, φιλολογικά, γλωσσικά, λογοτεχνικά, φιλοσοφικά, πολιτικά κ.ά. Δοξάστηκε όμως ως ποιητής κι έγινε γνωστός για τις απόψεις του γύρω από το γλωσσικό ζήτημα. Στο σχετικό έργο του υποστήριξε ότι η νεοελληνική αποτελεί επιβίωση και κράμα της αρχαίας δωρικής και αιολικής διαλέκτου.

Από τα έργα του τυπώθηκαν τα εξής: Γραμματική της Αιολοδωρικής, ήτοι της ομιλούμενης τωρινής των Ελλήνων γλώσσας Βιέννη, 1805, Λυρικά (α΄ έκδοση 1811), Πολιτικά παράλληλα, Παρίσι 1833, Ελληνικά Αρχαιολογήματα, Αθήνα 1853.

Τα απομνημονεύματα είναι φιλολογικό είδος που αναπτύχθηκε ήδη από την αρχαιότητα. Είναι γνωστά π.χ. τα Απομνημονεύματα του Ξενοφώντα. Απομνημονεύω σημαίνει διατηρώ στη μνήμη μου, ξαναφέρνω στη μνήμη μου και είμαι σε θέση να διηγηθώ αυτά που ξαναφέρνω στη μνήμη μου. Τα Απομνημονεύματα λοιπόν είναι διηγήσεις για γεγονότα τα οποία αυτός που τα διηγείται τα έζησε με τρόπο άμεσο, πήρε δηλαδή μέρος σ' αυτά ή τα παρακολούθησε ως αυτόπτης μάρτυρας. Τα γεγονότα μπορεί να είναι πολλά και διάφορα. Συνηθέστερη όμως είναι η αφήγηση πολιτικών ή πολεμικών γεγονότων· τα Απομνημονεύματα δηλαδή είναι συνήθως πολιτικά ή πολεμικά. Γι' αυτό το λόγο σχετίζονται με την ιστορία, είναι δυνατό να της χρησιμεύσουν ως πηγή. Συγγενεύουν περισσότερο με την αυτοβιογραφία, όπου ο συγγραφέας εξιστορεί ολόκληρη τη ζωή του και τη χρονογραφία, τη γραφή χρονικών, που είναι αφήγηση ιστορικών γεγονότων κατά χρονολογική σειρά, χωρίς προσωπική συμμετοχή του συγγραφέα σ' αυτά.

Η σχέση με τη λογοτεχνία υπάρχει ή όχι ανάλογα με το αποτέλεσμα της γραφής. Αν δηλαδή ο απομνημονευματογράφος διαθέτει αφηγηματική ικανότητα κι αν κατορθώσει να δώσει στο λόγο του δύναμη και ζωντάνια, τότε η αφήγηση γίνεται λογοτεχνικό έργο, όπως στην περίπτωση του Μακρυγιάννη. Από τον αγώνα του Εικοσιένα προήλθαν πολλά Απομνημονεύματα (ενθυμήματα, υπομνήματα, διηγήσεις, όπως αλλιώς ονομάζονται): Του Ξάνθου, του Περραιβού, του Παλαιών Πατρών Γερμανού, του Μακρυγιάννη, του Κασομούλη, του Κολοκοτρώνη, του Νικηταρά, του Δήμου Τσέλων κ.ά. Τα τρία τελευταία είναι προφορικές αφηγήσεις των αγωνιστών που κατέγραψε ο Γεώργιος Τερτσέτης.

Χρονικό της σκλαβωμένης Αθήνας

Ο Παναγής Σκουζές (1776 - 1847) γεννήθηκε στην Αθήνα. Έμαθε λίγα γράμματα και στην αρχή έβγαζε πολύ δύσκολα το ψωμί του. Αργότερα έγινε ναυτικός και ασχολήθηκε με το εμπόριο, όπου και ευδοκίμησε. Το 1820 μυήθηκε στη Φιλική Εταιρεία. Στην επανάσταση του 1821 πρόσφερε σημαντικές υπηρεσίες και πολέμησε στην Ακρόπολη των Αθηνών. Η ανεψιά του (κόρη του αδελφού του) ήταν σύζυγος του Μακρυγιάννη. Μετά την απελευθέρωση, η οικογένεια Σκουζέ έγινε από τις πιο ευκατάστατες της Αθήνας.

Ο Παναγής Σκουζές έγραψε το Χρονικό της σκλαβωμένης Αθήνας στα 1841. Σ' αυτό εξιστορεί τα βάσανα που υπέφεραν οι Αθηναίοι κάτω από τη διοίκηση του σκληρού Τούρκου αγά Χατζή Αλή (1772 - 1796). Στα ιστορικά συμβάντα που μας αφηγείται συμψύρονται και οι οικογενειακές και ατομικές του περιπέτειες. Πηγή των πληροφοριών του είναι οι διηγήσεις του πατέρα του και οι προσωπικές του αναμνήσεις.

Η αφήγηση του Σκουζέ είναι έντονα χρωματισμένη συναισθηματικά με περιγραφές ζωντανές και λαϊκή γλώσσα που συχνά βρίσκεται πολύ κοντά στη γλώσσα των Απομνημονευμάτων του Μακρυγιάννη.

Το πρώτο απόσπασμα, που ακολουθεί, αναφέρεται στο έτος 1788, όταν ο Χατζή Αλής άρχισε αθρόες φυλακίσεις Αθηναίων, και το δεύτερο στα 1791, οπότε ο συγγραφέας και ο πατέρας του δραπτετεύουν από την Αθήνα και καταφεύγουν στη Χαλκίδα.

Οι φυλακές

Ευθύς έβαλε* φύλακας εις τας πόρτας,* έριξε δόσιμο* τόσα γρόσια, κατά την κατάσταση. Κάθε οικογένεια καλή τόσα ξεστιά* λάδι· όσα γρόσια και τόσα ξεστιά. Οι φυλακές εγέμωσαν, ανδρίκεια φυλακή και γυναικεία φυλακή· δεν έλειπαν από τας δύο φυλακάς από εκατόν πενήντα έως διακόσιοι πενήντα άντρες και εις την γυναικεία από εικοσιπέντε έως ογδόντα γυναίκες.

Ήτον οι άντρες ορθοί εις την φυλακή· δεν εχωρούσαν καθιστοί. Δια να πάγει κανένας εις το παράθυρο της φυλακής οπού ήτον με σίδερα, να ομιλήσει κανενός φυλακισμένου, αν ήτον εμπρός ομιλούσεν εύκολα, είδε* ήτον οπίσω, τον εσήκωναν σηκωτά από πάνω από τους ανθρώπους ή πολλά σπρωχτά, δια να πάγει να ομιλήσει.

Αν του επήγαιναν κομμάτι ψωμίον ή ολίγον άλλο τι δια να φάγει, το έδιδαν χέρι με χέρι και το ελάμβανε ο πισινός. Από το παράθυρο της φυλακής έβγαινε ένας καπνός, μιαν άχνα, ωσάν σύγνεφο μαύρο, του αναγκαίου* η βρώμα τόσων ανθρώπων οι ηλικιωμένοι

έβαλε: ο Χατζή Αλής.

πόρτα: η πύλη. Πρόκειται για τις πύλες του κάστρου που έχτισε ο Χατζή Αλής γύρω από την Αθήνα, με την πρόφαση να την προστατεύσει από επιδρομές, στην πραγματικότητα όμως για να ελέγχει την έξοδο των κατοίκων.

δόσιμο: φόρος.

τα ξεστιά: μέτρο χωρητικότητας.

ειδέ: αν όμως.

το αναγκαίο: το αποχωρητήριο.

άνθρωποι εκινδύνευαν, έρχονταν εις τα ολοίστια* και ολίγοι εξημερώθηκαν αποθαμένοι.

Εις την αντρίκεια φυλακή εκρέμετο ο φάλαγγας*. Μετά οχτώ ημέρας της φυλακίσεως, όποιος δεν επλήρωνεν εδέρετο με τες έτοιμες βέργες, οπού οι αγροφύλακες ήτον εις χρέος, κάθε δυο ημέρες, να φέρνουν ένα δεμάτι πρικοδάφνες* προς ραβδισμόν των φυλακισμένων.

Παρομοίως εις τη γυναικεία φυλακή είχαν μια κολόνα μαρμαρένια όρθια και έδεναν τη γυναίκα όρθια, βάζοντας το στήθος της κατά το μέρος της κολόνας, και με τας βέργας οι στρατιώται την έδερναν, οι Τούρκοι.

Οι γυναίκες αυτές, ήταν άλλες χήρες, άλλες οπού ήταν οι άντρες των κρυμμένοι εις τας εξοχάς, εδούλευαν και εκοιμώντο έξω, εις τα σπήλαια και ρεύματα, και άλλοι ήτον φευγάτοι. Και δυσκόλως ημπορούσαν να πάρουν τας φαμελιάς* των, να τας φέρουν όθεν ήτον αυτοί, εις Χαλκίδα, Θήβα, Λιβάδια, Μέγαρα, Πελοπόννησο, εις τας νήσους και εις Ανατολή.

Τότε ο πατήρ μου, από το θάνατο της μητρός μου, από το θανατικό οπού ακολούθησε, και από τον ερχομό του Χατζή Αλή, οπού άρχισε την τυραννία, τη σερμαγή* του την ετέλειωσε. Το εισόδημα λαδιού το ελάμβανε ο Χατζή Αλής. Επώλησε τα κτήματά του· ύστερον, μην έχοντας άλλο τι, τον εφυλάκωσαν δια το κατάστιχον λεγόμενον τότε, δόσιμον τυραννίας.

ολοίστια: τα λοίσθια, τα τελευταία του.

φάλαγγας: όργανο βασανισμού.

πρικοδάφνες: πικροδάφνες.

φαμελιά: οικογένεια.

σερμαγή: (τούρκικη λ.) οι οικονομίες, το χρηματικό απόθεμα.

Ἦβγεν* αὐτός ἀπὸ τῆ φυλακῆ, δια νὰ οἰκονομήσει χρήματα, βάζοντας μένα εἰς φυλακὴν, ὡς ἀμανέτι, υποθήκην, ἀλλὰ τότες ποῖος ἐδάνειζεν; ἢ ποῖος εἶχεν; ἢ καὶ ἀν κανένας χριστιανός εἶχε, πῶς ἐκοτούσε* νὰ δανείσει ἢ νὰ κάμει καμίαν ἀγοράν, ἐκτός των οθωμανῶν, οἱ οὗ δε ὑπόκειντο εἰς καμίαν τυραννίαν, ἀλλὰ οἱ Οθωμανοί, μερικοί οἱ οὗ ἐσώζοντο, δὲν ἐδάνειζον, ἀλλὰ ἀγόραζαν κτήματα παρατιμῆς*.

Ὁ πατήρ μου δὲν ἠμπόρεσε νὰ ἐξοικονομήσει χρήματα. Κινητὰ δὲν εἶχε νὰ πωλήσει. Τα κινητὰ τῆς μητρός μου τοῦ τα εἶχαν πάρει. Τῆς μητριάς μου τα ψιλικά, κάτις ρουχικά, τα εἶχαν κλέψει, ὅταν ἤβγαμε εἰς Χαλάνδρι ἀπὸ τὸ θανατικὸ*· ἀκόμη καὶ τοῦ πατρός μου τα ρουχικά καὶ λοιπὰ, οἱ οὗ ἡ πόλις ἦτον ἔρημη.

Μόνον οἱ Τούρκοι ἦτον εἰς τὴν πόλιν μεινεσμένοι, οἱ οὗ δὲν ἐφοβούντο τὴν πανώλην. Καὶ ἔρημος ὄντας ἡ πόλις, ἓνας Τούρκος, γείτονας μας, ντερβίσης* Ἀγάκος, ἤμπε* με σκάλα εἰς τὸ σπίτι καὶ ἐκλεψεν ὅλα οἱ οὗ καὶ τὸ χαλκωματικὸ*.

Εγὼ ἔμεινα εἰς φυλακὴν μιαν ολόκληρον ἐβδομάδα. Ὁ πατήρ μου ἤρχονταν κάθε αὐγὴ καὶ μου ἤφερνε ὀλίγο ψωμί καὶ ὀλίγες ἐλιές. Εγὼ τοῦ ἔλεγα: «πατέρα, πότε θὰ με βγάλεις ἀπὸ τὴ φυλακῆ;».

ἤβγεν: βγήκε.

κοτῶ: τολμῶ.

παρατιμῆς: σε τιμὴ κατώτερη ἀπὸ τὴν κανονικὴ.

τὸ θανατικὸ: ἡ ἐπιδημία (ἐδῶ: ἐπιδημία πανούκλας)

ντερβίσης: μωαμεθανός μοναχός.

ἤμπε: μπήκε.

τὸ χαλκωματικὸ: τα χαλκῶματα, τα χάλκινα σκεύη.

Αυτός μου έλεγε: «παιδί μου, δεν ημπορώ να οικονομήσω χρήματα, και εγώ τι να κάμω δεν ηξεύρω». Εγώ τότες ήμουν χρόνων έντεκα μόλις.

Η στενοχώρια της φυλακής! Με τσαλαπατούσαν οι άνθρωποι. Μου λέγει ο πατήρ μου: «παιδί μου, άλλο δεν στοχάζομαι, να πουλήσω τα ελαιόδεντρα, τα εξήντα, οπού είναι εις Χρυσαιγίωτισσα,* της μητρός σου· αμέ, τι άλλο να κάμω;». Εγώ του είπα: «κάμε, να ξεφυλακιστώ!».

Και έτσι τα πωλεί προς γρόσια τρία, και πληρώνει το δόσιμο και με βγάνει. Έως τότε με είχεν εις το ελληνικό σκολείον λεγόμενο, εις τον διδάσκαλο Σαμουήλ Κουβελάνο, και είχα προχωρήσει έως την Χρηστοθήθειαν λεγομένην τότε. Αλλ' ο πατήρ μου, από την δυστυχίαν, με ήβγαλε, λέγοντας μου, ότι η περιστάσις μας είναι δεινή, να με βάλει εις μέρος, να παίρνει τίποτες, να πληρώνει το χαράτζι μου* ...

Στη Χαλκίδα πρόσφυγες

Η τυραννία του Χατζή Αλή αύξαινε. Εζητούσα της μητριάς μου να με δώσει ψωμί και δεν υπήρχε. Ο πατήρ μου εις φυλακήν. Τέλος αποφασίσαμε την φυγήν δια την Χαλκίδα, αφού επωλήσαμεν έναν γρασιδότοπο εις τον Άγιο Δημήτριο τον Κυρίτζη, και μερικά χαλκώματα, και επλήρωσεν ο πατέρας μου και ξεφυλακίστη...

Τέλος μιαν αυγή, με δίδει ο πατήρ μου το γάιδαρο και τον παίρνω και περνώ από τη πόρτα των Αγίων Αποστόλων, και αυτός πέφτει από το τειχίον και έρχεται

Χρυσαιγίωτισσα: τοποθεσία στην Αττική.
χαράτζι: κεφαλικός φόρος.

και με ευρίσκει, καθώς με παράγγειλε, και τραβούμε δια την Χαλκίδα οι δυο μας, από το μέρος του Καλάμου*. Εξημερώθημεν και ολημερίσαμεν* εις ένα ρεύμα κατά το μέρος της Κηβισιάς*. Ήτον εις τα 1790, προς τον Σεπτέμβριο...

Ετραβήξαμε δια την Χαλκίδα με το νηστικό γάιδαρο εμπρός, έχοντες απάνω ένα δισάκιον με ολίγα ρούχα εμπαλωμένα και την παλαιόκαπα του πατρός μου, και μιαν αντρομίδα* και εις το πουγκί, όλα όλα, παράδες εξήντα· εις τα πόδια παλαιά παπούτζια, και το φέσι τρύπιο!

Εις Χαλκίδα πηγαίνοντας, ηύραμε πολλούς Αθηναίους παπουτζήδες, σκοινάδες, ραφτάδες, περιβολαρέους, μπακάληδες, και σαπουντζήδες,* οι οποίοι ήταν φευγάτοι παρεμβρός. Μας εδέχθησαν μας επαρηγόρησαν.

Εκοντέψαμε εις κάποιον Αργυρό Πούλο, Αθηναίο, συντεχνίτην του πατρός μου, με τον οποίο και εσυ-ντρόφεψε μαζί. Βάζοντας αυτός τα σύνεργα, ελάβαινε κάτι περισσότερο.

Εις Χαλκίδα δεν ήτον τυραννία δοσίματος, χρηματική, αλλά οι Τούρκοι ήτον κάκιστοι. Εσκότωναν τους χριστιανούς δια μικράς αιτίας και άλλα αισχρά έπρατταν.

Βλέποντας αυτά ο πατήρ μου, ήτον ένας Αθηναίος εις το χωρίον Βασιλιπόν της Χαλκίδος, μόλις δύο

Κάλαμος, Κηβισιά (Κηφισιά) περιοχές της Αττικής.
ολημερίζω: διημερεύω (από εδώ και οι λέξεις: λημέρι, λημεριάζω).

αντρομίδα: υφαντό σκέπασμα.

σαπουντζής: σαπωνοποιός.

ώρας μακριά, κάποιος Διονύσιος Κάσταγλης, παπουτσή την τέχνην. Εκατοίκει εις αυτό το χωριό. Ο πατήρ μου με έδωσε εις αυτόν, δια να μην είμαι εις Χαλκίδα εμπρός των αγρίων Τούρκων, δια να με μάθει την τέχνην, μόνο και μόνο να με ζωοτρέφει. Αλλά αυτός ήτον πολλά μέθυσος. Καθημερινώς με έδερνε. Πλέον πτωχός από τον πατέρα μου. Σχεδόν επιθυμούσα να γεμώσω την κοιλιά μου κοντά του...

Εις τα 1791 έπιασε θανατικό. Εις το πλησίον χωριό μας Φίλα ονομαζόμενο, ήτον κεφαλοχώρι, έως τριακόσιες πενήντα οικογένειες, παθαίνοντας κάμποσοι το εδιάλαβαν* ως βουρδόλακας,* ότι επήγαιναν και έπνιγαν τους άλλους· οπού τότε αυτή η πρόληψις ήτον. Αλλά αυξάνοντας το κακό, τους έδωσαν να καταλάβουν οι φρονιμότεροι, ότι ήταν πανώλη. Οπού εξέθαπταν τους ποθαμένους και τους έκαιον με σίδερα πυρωμένα εις την καρδιά...

το εδιάλαβαν: το θεώρησαν.
βουρδόλακας: βρυκόλακας.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

---

1. Ποια είναι τα δεινά που κατατρύχουν τους ανθρώπους στα χρόνια της Τουρκοκρατίας, όπως προκύπτουν από το κείμενό μας;
2. Όπως είπαμε στην εισαγωγή, ο συγγραφέας δεν ήταν μορφωμένος· τι νομίζετε ότι τον ώθησε να διηγηθεί όσα μας διηγείται στο Χρονικό του;
3. Να επισημάνετε στο κείμενο ιδιότυπες εκφράσεις που σήμερα δε χρησιμοποιούνται.

Στρατιωτικά ενθυμήματα

Ο Μακεδόνας αγωνιστής Νικόλαος Κασομούλης (1795 - 1872) έλαβε μέρος σε πολλές μάχες και πολέμησε στο Μεσολόγγι κατά τη διάρκεια της πολιορκίας. Ήταν μορφωμένος και από το 1832 άρχισε να γράφει τις εμπειρίες του από τον Αγώνα. Το έργο τελείωσε το 1841 και το 1940 εκδόθηκε σε τρεις τόμους με επιμέλεια του Γιάννη Βλαχογιάννη και με τίτλο: Ενθυμήματα Στρατιωτικά της Επανάστασεως των Ελλήνων 1821 - 1833. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η μαρτυρία του Κασομούλη σχετικά με την πολιορκία του Μεσολογγίου. Από αυτήν είναι και το απόσπασμα που ακολουθεί και μας δίνει σκηνές από την ηρωική έξοδο.

[Σκηνές από την έξοδο]

Περιφερόμενος ανά τους προμαχώνας και κοινοποιών εις τους Αξιωματικούς το σχέδιον, ενύκτωσεν, και επίστρεφα πάλιν εις του Μακρή την Δάμπιαν,* οπού ήσαν έτοιμοι όλοι. Άκρα ησυχία και άμιλλα' επείραζεν ένας τον άλλον γελώντες:

– Ποιος ηξεύρει αύριον πού θα παίρνη η ράχη σου αέραν* ...

δάμπια: τάμπια και τάπια (λεξ. τουρκ.) που σημαίνει οχύρωμα, προμαχώνας.

ποιος ηξεύρει... αέραν: Πού θα κοίτεσαι νεκρός πεσμένος μπρούμυτα.

Ανέκδοτον. – Ένας αξιωματικός του Στορνάρη,* Αποστόλης Τζαλαχάς, 55 χρονών άνθρωπος, μικρόθεν Αρματολός, βλέπων τον εαυτόν του αδύνατον ή ώστε να σωθή, και έχων άρματα χρυσά και χρήματα έως 10 χιλδ. γρ. εις το κιμέρι του, εξεζώθη ετούτα όλα και τα δίδει να τα ζωθή και αρματωθή ένας ανεπιός του γυμνός Γιώτης Σείζη. Ενδύσας τούτον και λαβών εκείνος τα άρματα εκείνου, τον έδωσεν ο Αποστόλης την ευχήν του λέγων:

– Παιδί μου, λέγει, από μικρό παιδί Κλέφτης και Αρματολός αυτά εκέρδισα – λάβε τα· δεν τα εντρόπιασα εις κανένα μέρος. Τα γόνατά μου δε βαστούν να τρέξω τόσον κάμπον και ανήφορον σε τα δίδω με την ευχήν μου· έλα να σε φιλήσω, και να δώσης εξ αυτών και διά την ψυχήν μου. Εγώ πλέον μένω να αποθάνω εδώ, όπου θέλει πλέξει* το βουβάλι εις το αίμα, μετά την φυγήν σας.

Εκεί ήτον και ο Στορνάρης. Τον είπα λοιπόν ότι:

– Εγώ πηγαίνω εις την θέσιν μου, και θα περιμένω εκεί έως να διαβή ο Τζιαβέλας, να κινήσω μαζί του· πλην εσύ να μείνης αυτού οπού είσαι, να μη χαθούμεν.

Όλοι οι Οπλαρχηγοί και στρατιώται επήγαμεν και αποχαιρετίσαμεν τους συναγωνιστάς μας, φίλους και συγγενείς, πληγωμένους και ασθενείς, οίτινες με δάκρυα χαράς μάλλον παρά με λύπην χωριζόμενοι από ημάς, έμειναν να πεθάνουν πολεμούντες· κανένας από αυτούς δεν αγανάκτιζεν, διότι ο κίνδυνος της ζωής ήτον επίσης ο ίδιος και εις αυτούς και εις ημάς. Όλοι εύχοντο προς τους αναχωρούντας την καλήν αντάμωσιν εις τον άλλον κόσμον.

**Στορνάρης: οπλαρχηγός στο Μεσολόγγι.
θέλει πλέξει: θα πλεύσει, θα κολυμπήσει.**

Φθάνοντας εις τον Ανεμόμυλον, αμέσως επήγα και ηύρα και τον Καψάλην εις την πυριτοθήκην εκοινοποίησα προς αυτόν τι ώρα έπρεπεν να βάλη φωτιά· αυτός μ' αποκρίθη ότι:

– Δεν θέλω ερμηνείαν,* μόνον ώρα καλή σας, και όταν φθάσετε προς τον ριζόν του βουνού, ακούτε και βλέπετε τον Καψάλην σας που θα απετά. Εις αυτήν την στιγμήν απέρασεν ο Τζιαβέλας από το μέρος μας, και μας ειδοποίησεν να τραβηχθούμεν· διευθύνθη δε βαδίζων την ακρογιαλιάν διά να έβγη προς την Μαρμαρούν, ώστε να συνάξη όλους γύρωθεν.

Όλα τα ανδρόγυνα εδιευθύνοντο εις την προσδιορισθείσαν γέφυραν, ωσάν αρνάκια με άκραν σιωπήν οι πατέρες με τα γιαταγάνια εις το εν χέρι κρεμασμένα, τα δουφέκια από το λουρί εις τον ώμον, και με το άλλον καθένας να βαστά ή κανέν παιδάκι του ή την σύζυγόν του, και να πηγαίνουν. Πολλαί γυναίκες ενδύθησαν ανδρίκεια και αρματώθησαν, και δεν εδιακρίνοντο εις το βάδισμα από τους άνδρας.

Ανέκδοτον

Διαβαίνοντας από τον δρόμο της οικίας του Νότη, ηύρα μίαν γυναίκαν και τρεις άλλους ασθενείς Μισολογγίτας συρομένους και κυλιόμενους εις την πλαταίαν. Η γυναίκα εκραύγαζεν· «πού μας αφήνετε», όσον εδύνατο· οι ασθενείς έκλαιγαν. Την επίπληξα διά τες φωνές, αυτή εξακολουθούσεν εβιάσθην και την έπαισα* με την λόγχην. Ακούγω μίαν φωνήν γνωστήν: «Νικολάκη, εσύ φονεύεις την μητέραν μου;

ερμηνεία: ορμήνεια, συμβουλή.

έπαισα: του ρήμ. παίω = χτυπάω.

– Ναι, λέγω, διότι θα μας προδώση». Εγνώρισα τον άνθρωπον, και ήτον ο ατρόμητος νέος και ήρωας πρώην σαλπικτής μας Γρηγόρης, Μισολογγίτης· τον εφίλησα με δάκρυα κι εγώ και οι σύντροφοι, επί ποδός και με βίαν, πλην αδύνατον ήτο να βοηθηθή. Τον παρηγόρησα, και τον είπα να κρέμαση την τύχην του εις του Θεού το χέρι, καθώς και ημείς.

Φθάσας εις το καλύβι του Μακρή, βλέπω ότι ο Στορνάρης έλειπεν εις άλλο, ενώ όλοι ήσαν έτοιμοι, διψώντες πότε να φθάση η ώρα. Τρέχοντας να εύρω τον Στορνάρην απαντώ τον μακαρίτην Κώσταν Νάστον.

– Ωρέ Νικολάκη, μοι λέγει, γεφύρια δεν επήραμεν να βάλωμεν εις το αυλάκι του Ουμέρ Πασιά· πώς θα περάσουν ο κόσμος λοιπόν; Τον πήραμεν εις τον λαιμόν μας.

– Τώρα μας το λέγεις; του λέγω· τι έκαμες; Από τον θεόν να το εύρης!

Εκεί πλησίον ήτον ο Καπ. Μήτρος Δεληγεώργης και ο Βασίλης Χασάπη.

– Ωρέ αδελφοί, τους λέγω, εχάθη ο κόσμος –ογρήγορα στρώματα από τες καλύβες να γιομίσωμεν εις ένα μέρος το αυλάκι, διότι κανένας δεν θέλει δυνηθή* να έβγη. Ενθυμήθησαν και τούτοι ευθύς τον κίνδυνον, και ούτως αμέσως ο πρόθυμος Δεληγιώργης και ο Βασίλης Χασάπη και όλοι οι στρατιώται, όσοι ήμεσθον εκεί γύρωθεν, επήραμεν καθείς από εν στρώμα και το ερίξαμεν και άρχισαν όλοι οι στρατιώται να κουβαλούν και να γιομίζουν.

Πλην η ώρα η προσδιωρισμένη πλησίαζεν. Η Σελήνη ήτον δεκαήμερος, εις την αύξησίν της· προ μισής

δε θέλει δυνηθεί: δε θα μπορέσει.

ώρας εσκεπάσθη με εν σύννεφον σκοτεινόν και δροσώδες· έβρεξεν ολίγον, και άρχισεν ο τόπος να γλιστρά– πλην εδοξάσαμεν τον Θεόν, διότι εκείνην την στιγμήν εσκεπάσεν το φέγγος της σελήνης, ώστε να ωφεληθούμεν από το σκότος εις το κίνημα, πριν οι εχθροί μας καταλάβουν. Τρέχοντες λοιπόν όλοι, εδυνήθημεν να σκεπάσωμεν από το αυλάκι έως δύο οργιές το πλάτος τόπον.

Επίστρεψα από την γιόμωσιν του αύλακος, και ήύρα τρυπωμένον τον Στορνάρην, κατά συγκαιρίαν, εις εν καλύβι του Βασίλη Χασάπη, ομού με τους δύο αδελφούς μου και στρατιώτας του σώματός μας. Είδαμεν με αγανάκτησιν ένας τον άλλον.

– Τι έπαθες και σ' εχάσαμεν; μοι λέγει.

– Εγώ τι έπαθα, τον λέγω, ή εσύ οπού αλλού έβαλες το σύνθεμα* να έλθω, και αλλού πήγες;

Ευρισκόμενοι όλοι οι Έλληνες ετοιμασμένοι εις το γελέκι,* με το σπαθί και το μαχαίρι εις το χέρι, και με το ντουφέκι εις τον ώμον, ιδού φθάνει και ο Νότης. Εδιάβαινεν ερχόμενος προς την προσδιωρισμένην γέφυραν. Ερώτησεν ποιος ήτον μέσα. Τον είπαμεν, ο Στορνάρης.

– Σήκω, τον λέγει, Στορνάρη· εκινήσαμεν, εις το όνομα του Θεού!

Ο Στορνάρης τον αποκρίνεται:

– Να περιμένωμεν, έως ότου να φύγουν αι γυναίκες πρώτα.

**έβαλες το σύνθεμα (σύνθημα): συμφώνησες.
ευρίσκομαι εις το γελέκι: είμαι σε κατάσταση
ετοιμότητας.**

– Ημείς κινούμεν, τον λέγει ο Νότης, και όποιος έχει γυναίκα ας φροντίση πλέον δι' αυτήν· δεν γινόμεθα φύλακες των γυναικών των αυτήν την ώραν!

Ο Στορνάρης έφερνεν την κάππα του μαζί του, την φλοκάταν* και τα άρματά του. Τον είπα να τα ρίξη όλα να ελαφρωθή, δεν ηθέλησεν· «διότι κρυολογώ», αποκρίθηκεν.

Την στιγμήν αυτήν, ο Ιμπραϊμης έρριπτεν ακατάπαυστα βόμβες εις την πόλιν, ενώ όλοι ευρισκόμεθα εις το ποδάρι· όλοι κρυφογελούσαν εννοήσαντες ότι δεν είχαν θετικήν πληροφορίαν της ώρας και του τρόπου της εξόδου μας.

Φιλούντες το χώμα του Μεσολογγίου, αποχαιρετούσαμεν με δάκρυα μίαν θέσιν, ήτις μας εφάινετο ότι ήτον ο Παράδεισος, και εις την οποίαν αφήναμεν τόσους ήρωας ζωντανούς, μ' όλον οπού αγνοούσαμεν και ημείς την τύχην μας.

Αμέσως εκινήθημεν, κατόπιν του Νότη. Ο Στορνάρης έσερνεν και το άλογόν του με το δισάκκι του· ενώ ακόμη ήμασθον συσσωρευμένοι, προστάζει έναν στρατιώτην να το εβγάλη το άλογο περνώντας το από άλλο μέρος. Το πήρεν ένας σεΐζης του, και ούτως εξήλθαμεν από την πρώτην γέφυραν.

Ο Γεωργάκης Κίτζιου είχεν εβγάλει το άτι του έξω από πριν, και επεριφέρετο ο σεΐζης του Κιαρμπαμπάς με αυτό έξω, ενώ ημείς εβγαίναμεν.

Άκουσαν οι Τούρκοι τον κρότον των ποδαριών εις τας γέφυρας· διότι ακούγετο ως ένας βαθύς βουβουνισμός.

φλοκάτα: εδώ κάπα φλοκωτή, κροσσωτή.

Επλησίασαν οι εμπροσθινοί έως εις τες άκρες των αντίκρυ δύο εχθρικών προμαχώνων· εγιόμωσεν η πλαταία εκείνη έως εις το αυλάκι του Ουμέρ Πασιά.

Το σύννεφον, το οποίον εκάλυπτεν την Σελήνην, ετραβήχθη καθ' ην στιγμήν εβγαίναμεν –και το περισσότερο μέρος της Φρουράς είχεν έβγει, και εξαπλώθησαν εις την πεδιάδα– μας είδαν οι Άραβες εξερχόμενους, και αρχίζουν τον δουφεκισμόν και τον κανονοβολισμόν.

Μια ώρα σχεδόν υπομείναμεν την φωτιάν εκεί, πλαγιασμένοι και σιωπώντες. Ο Στορνάρης με τους στρατιώτας του ευρέθη μέσα εις τον αύλακα, και επροσμέναμεν να τραβηχθούν οι διαβάντες διά να εύρωμεν τόπον να κινήσωμεν και ημείς κατόπιν. Το μυστικόν* ήτον «τζικούρι και στορνάρι».

Εκείνην την στιγμήν, ακούσθη μία φωνή, ότι εις τον Άγιον Σώστην πολεμούν οι εδικοί μας· όλοι επιστρέψαμεν τα πρόσωπα να ιδούμεν, και να σταθούμεν κατά το σχέδιον, και επιστρέψωμεν, πλην ήτο ψεύμα.

Περιμείναντες τόσην ώρα να κτυπήση η «βοήθεια» το στρατόπεδον,* είδαν οι εμπροσθινοί μας ότι καμία τοιαύτη βοήθεια δεν φαίνεται· μας ειδοποίησαν να είμεσθεν έτοιμοι, και αμέσως οι μεν ορμήσαντες προς τον δεξιόν εχθρικών προμαχώνα, οι δε προς τον αριστερόν – οι Τούρκοι άφησαν τους προμαχώνας και έφυγον άλλοι εδώθεν και άλλοι εκείθεν.

Το μυστικόν: το σύνθημα.

το στρατόπεδον: εννοεί το στρατόπεδο του Κιουταχή.

Εβγήκεν ο σημαιοφόρος Αργύρης πρώτος, και με τους οδηγούς ομού και με τον Νότην άρχισαν συγκεχυμένους πλέον να εξέρχωνται ασπαζόμενοι και απόχαιρετούντες καθείς το ιδικόν του οχύρωμα εις την θύραν και τας βαθμίδας με αναστεναγμούς:

– Αχ, Μισολόγγι, αχ, αίματα οπού εχύσαμεν άδικα...

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

---

1. Να βρείτε τις πιο χαρακτηριστικές σκηνές του αποσπάσματος. Νομίζετε ότι ο συγγραφέας τις παρουσιάζει, επειδή απλώς υπέπεσαν στην αντίληψή του, ή τις επιλέγει από πολλές άλλες, επειδή η καθεμιά τους αποδίδει κάποιο ιδιαίτερο πνεύμα· και ποιο;
2. Πώς αντιμετωπίζουν το γεγονός της Εξόδου τα διάφορα πρόσωπα που συναντάμε στην αφήγηση;

**Jean-Charles Langlois (Λανγκλουά) (1789-1870),
Άλωση του Μεσολογγίου, χαλκογραφία,
Εθνικό Ιστορικό Μουσείο**

Διήγησης συμβάντων

Για το Θεόδωρο Κολοκοτρώνη δε χρειάζεται να μιλήσουμε εδώ. Μιλάει γι' αυτόν η νεότερη ελληνική ιστορία. Ο Κολοκοτρώνης, πρωταγωνιστής στον αγώνα της ανεξαρτησίας, δεν μπορούσε να καταγράψει αυτά που έζησε και για άλλους λόγους, αλλά και γιατί οι γραμματικές του γνώσεις ήταν ελάχιστες. Η μαρτυρία του θα είχε χαθεί, αν ο Επτανήσιος ποιητής και δικαστής στη γνωστή δίκη του Κολοκοτρώνη Γεώργιος Τερτσέτης δεν τον έπειθε να ιστορήσει τα έργα του. Με την επιχειρηματολογία του κατόρθωσε να κάμψει τις αντιρρήσεις και τους δισταγμούς του Γέρου. Σχετικά με τα λιγοστά γράμματα του είπε: «Λες δεν ηξεύρεις γράμματα – και πολλά ηξεύρεις. Τα λόγια είναι γράμματα, μίλειε κι εγώ γράφω». Η αφήγηση εκδόθηκε σε βιβλίο το 1851 με τίτλο Διήγησις Συμβάντων της Ελληνικής Φυλής από τα 1770 έως τα 1836. Υπαγόρευσε Θεόδωρος Κωνσταντίνου Κολοκοτρώνης. Από το βιβλίο αυτό δίνουμε παρακάτω ένα απόσπασμα που αναφέρεται στη μάχη στο Βαλτέτσι (12-13 Μαΐου 1821).

[Η μάχη στο Βαλτέτσι]

Σε δέκα ημέρες περάσοντας τους έγγραφα εις το Λεοντάρι, ότι «να έλθητε να πιάσουμε το Βαλτέτσι». Και τότε εκίνησε ο Μπειζαντές, οι Πετροβαίοι* και Μεσσήνιοι 1200, Παπατσώνης. Επήγα και εγώ εις το Βαλτέτσι,

---

Πετροβαίοι: πρόκειται κυρίως για τον οπλαρχηγό Μητροπέτροβα.

τους λέγω: «Να φτιάσετε τα ταμπούρια κλειστά. Εις την άκρη του χωριού ήτον μία εκκλησιά, να γένει ταμπούρι, καθώς και δύο καταράχια,* που εδιαφέντευαν* το χωριό, οπού, αν έλθουν οι Τούρκοι, να κλεισθείτε μέσα». Μου απεκρίθησαν εκείνοι: «Χανόμεθα». –«Εσείς κλεισθείτε και εγώ σας έρχομαι μεντάτι,* σας παίρνω εις τον λαιμό μου». Εκείνη την ίδια ώρα, οπού ημείς εφτιάναμε αυτό, ήλθεν ο Κεχαϊάς* με 4000 εις την Βοστίτσα* από τα Γιάννινα, έκαψε την Βοστίτσα, επέρασε εις τα Μαύρα Λιθάρια ατουφέκιστος, έκαψε την Κόρινθο. Ο Φλέσας έκαψε τα σπίτια του Κιαμήλ μπέη, έκαψε το Άργος ο Κεχαϊάς, επέρασε από το Τουρνίκι, εμπήκε εις την Τριπολιτσα. Μπαίνοντας εις την Τριπολιτσα, του ιστόρησαν τον πόλεμο τον πρώτον του Βαλτετσίου – που εκυνηγήσαμεν τους Ρωμαίους και επαινέματα τούρκικα. Του είπαν οι παλαιοί Τούρκοι: «Ήτον Ρούσοι, τους κυνηγήσαμεν εις τον κάμπο του Σινάνου, επροσκύνησαν». Το αυτό σχέδιον ήθελον να κάμουν. Την αυγήν οπού εκίνησαν οι Τούρκοι διά το Βαλτέτσι, οι βάρδιες ήτον διά νυκτός απερασμένες εις τες τοποθεσίες. Εγώ εκοιμούμουν εις το Βαλτέτσι, εγευμάτιζα εις την Πιάνα και εδειπναγα εις το Χρυσοβίτσι και επερισφρόμουν στα τρία ορδιά* και έντεσα* εκείνη την ημέρα να είμαι εις το Χρυσοβίτσι.

καταράχια: κορυφογραμμές.

διαφεντεύω: προστατεύω.

μεντάτι: ενίσχυση.

Κεχαϊάς: ο Τούρκος διοικητής.

Βοστίτσα: παλιά ονομασία του Αιγίου.

ορδιά: στρατόπεδα (το ορδί).

έντεσα: έτυχε.

Εἰς τὴν Πάνω Χρέπα, ἀπάνω ἀπὸ τὴν Τριπολιτσά, εἶχαμε βάρδιες καὶ ἔδιναν εἶδηση πότεν πάνε οἱ Τούρκοι. Εκείνην τὴν ἡμέρα μας ἔκαμαν σινιάλο ὅτι οἱ Τούρκοι πάνε εἰς τὸ Βαλτέτσι – μας ἔκαμαν φωτιές ὅτι οἱ Τούρκοι πάνε εἰς τὸ Βαλτέτσι. Ευθύς ἐκίνησα με τοὺς 800 καὶ ἔκαμα διαταγή ν' ἀκολουθήσουν κι οἱ ἄλλοι. Ὅσο νὰ ἔλθουν οἱ Τούρκοι εἰς τὸ Βαλτέτσι, εφθάσαμε καὶ ἡμεῖς.

Ἄνοιξε ὁ πόλεμος τοῦ Βαλτετσίου. Τοὺς δικούς μας τοὺς πολιορκήσαν οἱ 5000. Ἀνοίγοντας τὸ τουφέκι εφθάσαμεν καὶ ἡμεῖς εἰς τὰς πλάτες τῶν Τούρκων, ρίξαμε μιὰ μπαταρία νὰ ἐμψυχωθοῦν οἱ μέσα, καὶ οἱ μέσα ἐχάρηκαν καὶ ἐρίξαν κι ἐκεῖνοι, ἐρίξαν καὶ οἱ Τούρκοι, ἐγίνε κρότος μεγάλος. Οἱ Τούρκοι, οἱ ἐμπροστινές φύλαξες, περίμεναν νὰ φύγουν οἱ Ἕλληνες, καρτερώντας ὥρες καὶ ἀκούοντας φρικτὸν πόλεμον ὀπίσω, ἐπέικασαν* ὅτι οἱ Ἕλληνες ἐκλείσθησαν καὶ πολεμάν. Ἦλθαν καὶ ἐκεῖνοι εἰς τὴν πολιορκίαν τῶν Ἑλλήνων, ἐπίασαν ἓνα καταράχι δέκα μπαϊράκια* καὶ ἐμπόδιζαν τὴν κοινωνία* μας με τοὺς μέσα. Ἡμεῖς οἱ 800 ἐνδυναμώσαμεν τὸν τόπον, γιὰ νὰ μὴ μας πάρουν τὰ ὀπίσθια οἱ Τούρκοι. Ὁ Κεχαϊάς ἐκαρτέρεσε καὶ αὐτός, δὲν εἶδε τίποτες, ἦλθε εἰς τὸ Βαλτέτσι με δύο κανόνια. Πολεμοῦν οἱ Ἕλληνες οἱ κλεισμένοι. Ἐφθασε καὶ ὁ Κολιόπουλος, ἐκλείσε τὸν Ρουμπή* με τοὺς 5000 καὶ δὲν εἶχε ἀνταπόκριση με τοὺς ἄλλους Τούρκους. Τοὺς ἔβαλε (ὁ Ρουμπής) τὸ κανόνι, πλην δὲν τοὺς ἔκανε ζημία.

ἐπεικάζω: συμπεραίνω.

μπαϊράκια: σημαίες.

κοινωνία: ἐπικοινωνία.

Ρουμπής: Τούρκος ἀρχηγός.

Ο πόλεμος εστάθη σφοδρός όλην την ημέραν. Οι Τούρκοι επρόσμεναν εις τα ψηλώματα να αδειάσουν το Βαλτέτσι οι κλεισμένοι, και ημείς ακαρτερούσαμεν να φύγουν οι Τούρκοι. Το βράδυ παίρνω μερικούς και πάγω εις το καταράχι, όπου ήτον οι σημαίες των Τούρκων. Επήγα κοντά, τους τουφέκισα, με δίδουν τέσσερα τουφέκια – οι Έλληνες οπίσω δεν εκατάλαβαν–: «Ζωντανούς θα σας πιάσω, εγώ είμαι ο Κολοκοτρώνης». – «Τι είσαι συ;» – «Ο Κολοκοτρώνης». – Άδειασαν τον τόπον. Τότε εμβήκαμεν εις το Βαλτέτσι, εδώσαμε φυσέκια, ψωμί, ό,τι αναγκαία ήτον εις εκείνους. Εις τες δυο ώρες της νυκτός ήλθαν 200 εδικοί μας και έριξαν μία μπαταρία, ενομίζαμε ότι είναι Τούρκοι, και ήτον Έλληνες. Εξενυκτίσαμε και τα δυο μέρη, ο ένας πώς να φύγει ο άλλος. Εξημερώσαμεν εις τον πόλεμον. Βάνω το κιάλι και τηράω, βλέπω τους Τούρκους εις ένα μέρος, ο Ρουμπής ήτον αποκλεισμένος. Την αυγή ο Κεχαϊάς έβαλε το κανόνι εις το ταμπούρι του Μπειζαντέ του Ηλία. Το κανόνι προσπέρναε το ταμπούρι του Ηλία και έπαιρνε το ταμπούρι του Ρουμπή. Αν το χαμήλωνε, θα τον έπαιρνε.

Ο Ρουμπής εστενοχωρήθη να γυρίσει με γιουρούσι, ανάμεσα των δύο ταμπουριών των Ελλήνων. Επέικασα ότι θέλει να φύγει, τον εξυγώσαμεν κοντά. Κάνει γιουρούσι ο Ρουμπής – από την τρομάρα τους αφήνουν τουφέκια. Πέφτουν ανάμεσα των δύο, του σκοτώνουν ως 300, ημείς από πίσω. Επέσαμε από κοντά, επετάχθησαν και οι κλεισμένοι Έλληνες, τους μάσαμεν μπλαστρί,* τους μονομεριάσαμεν,* τους ακολουθούσαμεν. Οι Έλληνες έπεσαν εις τα λάφυρα και εις τους

τους μάσαμεν μπλαστρί: τους μαζέψαμε όλους μαζί.
τους μονομεριάσαμε: τους απομονώσαμε.

σκοτωμένους και δεν ακολουθούσαν με προθυμία. Ο Νικηταράς έντεσε να είναι εις τα Βέρβενα με 800, έρχεται, δεν έφθασε εις ώρα, τους εκυνηγήσαμεν έως που τους εβγάλαμε εις τον κάμπτον. Εκείνος ο πόλεμος εστάθη η ευτυχία της Πατρίδος. Αν εχαλιόμεθα, εκινδυνεύαμε να μη κάμομε ορδί πλέον.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

---

1. Από ποια σημεία του κειμένου διακρίνονται ιδιαίτερα οι ηγετικές ικανότητες του Κολοκοτρώνη;
2. Ποια εικόνα παρουσιάζει ο πόλεμος σ' αυτή την εποχή και ιδιαίτερα σ' αυτή τη φάση του αγώνα;
3. Ξέρουμε ότι τα Απομνημονεύματα του Κολοκοτρώνη γράφτηκαν από τον Τερτσέτη. Έχετε τη γνώμη ότι ο Τερτσέτης διέσωσε τον προφορικό λόγο του Κολοκοτρώνη; Να τεκμηριώσετε την απάντησή σας με στοιχεία του κειμένου.

Απομνημονεύματα

Ο στρατηγός Μακρυγιάννης (1797-1864) γεννήθηκε σε ένα μικρό χωριό του Λιδορικιού, τον Αβορίτη. Καταγόταν από φτωχή οικογένεια γεωργών και ποιμένων. Εξαιτίας της οικογενειακής του φτώχειας αναγκάστηκε να εργαστεί από εφτά ετών, για να συντηρηθεί. Από το 1811 εργάστηκε ως επιστάτης στην οικογένεια Αθαν. Λιδορίκη στην Άρτα. Αργότερα ασχολήθηκε με μικροεμπορικές επιχειρήσεις και το 1821 είχε οικονομική ανεξαρτησία. Μυήθηκε στη Φιλική Εταιρεία και αρχικά έλαβε μέρος στις πολεμικές επιχειρήσεις στην Ήπειρο κοντά στον οπλαρχηγό Γώγο Μπακόλα. Διακρίθηκε ιδιαίτερα στην πολιορκία της Ακρόπολης και στους Μύλους της Λέρνης, όπου νίκησε τον Ιμπραήμ (16 Ιανουαρίου 1825). Μετά την απελευθέρωση και την ίδρυση του ελληνικού κράτους ο Μακρυγιάννης αγωνίζεται κατά της οθωνικής απολυταρχίας και είναι ένας από τους πρωταγωνιστές στο κίνημα της 3ης Σεπτεμβρίου του 1843 για την παραχώρηση συντάγματος.

Ο Μακρυγιάννης ήταν αγράμματος. Σε μεγάλη ηλικία έμαθε γράμματα, για να καταγράψει τις αναμνήσεις του από τον Αγώνα. Γράφει στον επίλογο των Απομνημονευμάτων του: «Και όσα σημειώνω, τα σημειώνω γιατί δεν υποφέρνω να βλέπω το άδικο να πνίγει το δίκιον. Δια 'κείνο έμαθα γράμματα εις τα γεράματα και κάνω αυτό το γράψιμον το απελέκητο...».

Αυτό το απελέκητο γράψιμο του Μακρυγιάννη, ο οποίος είχε το πάθος της έκφρασης, ήταν μια αποκάλυψη. Ο Σεφέρης τον χαρακτήρισε ως τον πιο σημαντικό πεζογράφο της λογοτεχνίας μας και πολλοί

νεότεροι πεζογράφοι μας τον θεωρούν δάσκαλό τους. Τα Απομνημονεύματά του είναι μνημείο του νεοελληνικού λόγου.

Στο παρακάτω απόσπασμα ο Μακρυγιάννης εκθέτει ορισμένες πολιτικές του σκέψεις. Πήρε αφορμή από τις αιματηρές συμπλοκές που έγιναν στο Άργος τον Ιανουάριο του 1833, λίγες μέρες πριν από τον ερχομό του Όθωνα, όταν τα γαλλικά στρατεύματα, για να στηρίξουν την πολιτική μερίδα που ασκούσε προσωρινά την εξουσία, επιτέθηκαν κατά των αντιπάλων της άτακτων. Μετά τη συμπλοκή οι Γάλλοι αφαίρεσαν τα όπλα από τους τελευταίους. Ανάμεσά τους ήταν και ο Μακρυγιάννης.

[Τέτοι' αρετή έχουν, τέτοια φώτα μάς δίνουν]

Χάριτες μεγάλες χρωστάγει η πατρίδα σ' όλους τους ευεργέτες* και καταξοχή σ' αυτούς τους γενναίους κι αγαθούς άντρες. Ότι αυτείοι, αφού οι συνεισφορές τους ήταν κι όντως μεγάλες και μας ανάστησαν εις τα δεινά μας, δε θυσιάσαν* ποτές δόλο κι απάτη, να κατατρέχουν πεθαμένους ανθρώπους οι ζωντανοί και οι αντρείγοι· δεν θέλουν την γης και την θάλασσα να την ρουφήσουν αυτείοι, να μην ζήσουν άλλοι δυστυχείς και κατασκλαβωμένοι και καταφρονεμένοι τόσους αιώνες. Αφού ο Θεός τους λυπήθη και θέλει να τους αναστήσει οι άνθρωποι τους καταπολεμούν να τους φάνε, να τους χάσουνε, να τους σβήσουνε να μην ξαναειπωθούν Έλληνες. Και τι σας έκαμεν αυτό τ' όνομα των Ελλήνων εσάς των γενναίων αντρών

ευεργέτες: εννοεί τους τίμιους αγωνιστές από τους οποίους οι Γάλλοι αφαίρεσαν τα όπλα.

θυσιάσαν: (εδώ) χρησιμοποίησαν.

της Ευρώπης, εσάς των προκομμένων, εσάς των πλούσιων; Όλοι οι προκομμένοι άντρες των παλαιών Ελλήνων, οι γοναίγοι όλης της ανθρωπότητας, ο Λυκούργος, ο Πλάτων, ο Σωκράτης, ο Αριστείδης, ο Θεμιστοκλής, ο Λεωνίδας, ο Θρασύβουλος, ο Δημοστένης και οι άλλοι πατέρες γενικώς της ανθρωπότητας κοπίαζαν και βασανίζονταν νύχτα και ημέρα μ' αρετή, με 'λικρίνειαν, με καθαρόν ενθουσιασμόν να φωτίσουνε την ανθρωπότη και να την αναστήσουν να 'χει αρετή και φώτα, γενναιότητα και πατριωτισμόν. Όλοι αυτείοι οι μεγάλοι άντρες του κόσμου κατοικούνε τόσους αιώνες εις τον Άδη σ' έναν τόπον σκοτεινόν και κλαίνε και βασανίζονται δια τα πολλά δεινά οπού τραβάγει η δυστυχισμένη μερική* πατρίδα τους. Χάνοντας* αυτείοι, εχάθη και η πατρίδα τους η Ελλάς, έσβησε τ' όνομά της. Αυτείοι δεν τήραγαν* να θησαυρίσουνε μάταια και προσωρινά, τήραγαν* να φωτίσουν τον κόσμο με φώτα παντοτινά. Έντυναν τους ανθρώπους αρετή, τους γύμνωναν* από την κακή διαγωγή* και τοιούτως θεωρούσαν γενικώς την ανθρωπότη και γένονταν δάσκαλοι της αλήθειας. Κάνουν και οι μαθηταί τους οι Ευρωπαίοι την ανταμοιβή εις τους απογόνους εμάς – γύμναση της κακίας και παραλυσίας*. Τέτοι' αρετή έχουν, τέτοια φώτα μας

μερική πατρίδα: εννοεί την Ελλάδα ως ιδιαίτερη πατρίδα των αρχαίων Ελλήνων σοφών, τους οποίους παραπάνω χαρακτήρισε γονείς όλης της ανθρωπότητας.

χάνοντας αυτείοι: όταν πέθαναν εκείνοι.

τήραγαν να: προσπαθούσαν να.

γύμνωναν: απομάκρυναν, απάλλασσαν.

γύμναση... παραλυσίας: άσκηση στην κακία και στη διαφθορά.

δίνουν. Μια χούφτα απόγονοι εκείνων των παλαιών Ελλήνων χωρίς ντουφέκια και πολεμοφόδια και τ' άλλα τ' αναγκαία του πολέμου ξεσκεπάσαμεν την μάσκα* του Γκραν Σινιόρε,* του Σουλτάνου, οπού 'χε εις το πρόσωπον του κι έσκιαζε* εσέναν τον μεγάλον Ευρωπαίον. Και του πλέρωνες χαράτζι* εσύ ο δυνατός, εσύ ο πλούσιος, εσύ ο φωτισμένος, και τον έλεγες Γκραν Σινιόρε, φοβόσουνε να τον ειπείς Σουλτάνο. Όταν ο φτωχός ο Έλληνας τον καταπολέμησε ξιπόλητος και γυμνός και του σκότωσε περίτου* από τετρακόσες χιλιάδες ανθρώπους, τότε πολέμαγε και μ' εσένα τον χριστιανόν – με τις αντενέργειές* σου και τον δόλο σου και την απάτη σου κι εφόδιασμα τις πρώτες χρονιές των κάστρων. Αν δεν τα 'φόδιαζες εσύ ο Ευρωπαίγος, ήξερες, πού θα πηγαίναμεν μ' εκείνη την ορμή. Ύστερα μας γιομόσετε και φατρίες* – ο Ντώκινς* μάς θέλει Άγγλους, ο Ρουγάν Γάλλους, ο Κατακάζης* Ρούσους·

η μάσκα: η μάσκα, το προσωπείο.

Γκραν Σινιόρε: Μέγας Κύριος: προσωνυμία που χρησιμοποιούσαν οι Ευρωπαίοι για το Σουλτάνο.

σκιάζω: φοβίζω.

χαράτζι: χαράτσι, κεφαλικός φόρος.

περίτου: περισσότερους.

αντενέργειες: εχθρικές ενέργειες.

φατρίες: πολιτικές ομάδες, που η καθεμιά επιδιώκει τα δικά της συμφέροντα.

Ντόκινς, Ρουγάν: (Ρουάν και Κατακάζης ή Κατρακάζι)· αντιπρόεδροι των τριών «προστάτιδων» δυνάμεων, Αγγλίας, Γαλλίας και Ρωσίας, οι οποίοι αναμείχτηκαν στις εσωτερικές ελληνικές υποθέσεις.

και δεν αφήσετε κανέναν Έλληνα – πήρε ο καθείς σας το μερίδιόν του· και μας καταντήσετε μπαλαρίνες σας· και μας λέτε ανάξιους της λευτεριάς μας, ότι δεν την αιστανόμαστε. Το παιδί όταν γεννιέται, δεν γεννιέται με γνώση· οι προκομμένοι άνθρωποι το αναστήνουν και το προκόβουν. Τέτοια ηθική είχατε εσείς και προκοπή, τέτοιους καταντήσετε κι εμάς τους δυστυχείς.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

---

1. Ο Μακρυγιάννης επικρίνοντας τις επεμβάσεις των ξένων ξεκινά από μια αντίθεση, στην οποία θεμελιώνει την επιχειρηματολογία του. Να βρείτε την αντίθεση αυτή καθώς και τα επιχειρήματα που εκθέτει ο απομνημονευματογράφος.
2. «και μας λέτε ανάξιους της λευτεριάς μας, ότι δεν την αιστανόμαστε. Το παιδί όταν γεννιέται, δε γεννιέται με γνώση· οι προκομμένοι άνθρωποι το αναστήνουν και το προκόβουν». Να σχολιάσετε την παραπάνω άποψη του Μακρυγιάννη.
3. Μερικά χαρακτηριστικά της γλώσσας του Μακρυγιάννη είναι η λιτότητα, η παρατακτική σύνταξη, η συναισθηματική φόρτιση και οι ιδιότυπες λαϊκές εκφράσεις: Να βρείτε αντιπροσωπευτικά παραδείγματα.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ 2ου ΤΟΜΟΥ

Ερωτόκριτος	5
α) [Η Μονομαχία Κρητικού και Καραμανίτη], (Β΄, 1047 - 1150), εκδ. Ερμής	6
β) [Ήρθεν η ώρα κι ο καιρός], (Ε΄, 767-818), εκδ. Ερμής (Στυλ. Αλεξίου)	15
ΤΡΙΤΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ (1669-1830)	23
Ο ευρωπαϊκός διαφωτισμός	23
Ο νεοελληνικός διαφωτισμός	25
Η λογοτεχνία κατά την τρίτη περίοδο	26
1. Η ποίηση	28
2. Η πεζογραφία	29
3. Το θέατρο	31
Α΄ Λαϊκές αφηγήσεις	32
Φυλλάδα του Μεγαλέξανδρου, εκδ. Ερμής (Γ. Βελουδής)	33
Χρονικό του Γαλαξιδίου, εκδ. Σάθα	38
Β΄ Άνθη ευλάβειας	47
Εκκλησιαστική ρητορική	50
Ηλίας Μηνιάτης, Περί φθόνου, Βασική Βιβλιοθήκη, τόμ. 8	56
Κοσμάς Αιτωλός, Από τις Διδαχές, εκδ. Τήνος (Ι.Β. Μενούνος)	57
Γ΄ Νεοελληνικός διαφωτισμός	61
Δημήτριος Καταρτζής, [Από τη χρεία να οδηγούμαστε εις τα αναγκαία], εκδ. Ερμής, (Κ.Θ. Δημαράς)	62
Ρήγας Βελεστινλής, Η επαναστατική προκήρυξη, Βασική Βιβλιοθήκη, τόμ. 10 (Λ. Ι. Βρανούσης)	68
Ανώνυμος, Ελληνική Νομαρχία [Η εφεύρεσις των χρημάτων], Βιβλιοεκδοτική, (Γ. Βαλέτας)	77

Αδαμάντιος Κοραΐς, [Η κηδεΐα του Βολταΐρου], Σύλλογος Προς Διάδοσιν Ωφελίμων Βιβλίων (Λ. Ι. Βρανούσης)	82
Αδελφική διδασκαλία [Όσοι προΐστασθε των Γραικών...], εκδ. Πηγής (Γ. Βαλέτας)	89
Ιωάννης Βηλαράς, [Επιστολή στον Αθανάσιο Ψαλίδα], περιοδικό Διώνυσος, 1902	97
Αγνώστου, Έρωτος αποτελέσματα [Η Ελενίτσα], Ανθολογία Δημοτ.Πεζογραφίας, Α΄ (Γ. Βαλέτας)	105
Δ΄ Οι πρόδρομοι	110
Ιωάννης Βηλαράς, 1. Σαν πεταλούδα στη φωτιά, Βασική Βιβλιοθήκη, (Λ.Ι. Βρανούσης)	112
2. Γιατρική παρηγοριά, Βασική Βιβλιοθήκη, (Λ.Ι. Βρανούσης)	114
Αθανάσιος Χριστόπουλος, Φαγοπότι, εκδ. Ερμής (Ε. Τσαντσάνογλου)	119
Ε΄ Απομνημονεύματα	122
Παναγής Σκουζές, Χρονικό της σκλαβωμένης Αθήνας Οι φυλακές, εκδ. Γ. Βαλέτα	123
Στη Χαλκίδα πρόσφυγες, ...	127
Νικόλαος Κασομούλης, Στρατιωτικά ενθυμήματα, Β΄ [Σκηνές από την έξοδο], εκδ. Γ. Βλαχογιάννη	130
Θεόδωρος Κολοκοτρώνης, Διήγησις συμβάντων .... [Η μάχη στο Βαλτέτσι], εκδ. Δρακόπουλος	139
(Τ. Βουρνάς)	139
Μακρυγιάννης, Απομνημονεύματα	144
[Τέτοι' αρετή έχουν, τέτοια φώτα μάς δίνουν], εκδ. Γαλαξία	145

Με απόφαση της Ελληνικής Κυβέρνησης τα διδακτικά βιβλία του Δημοτικού, του Γυμνασίου και του Λυκείου τυπώνονται από τον Οργανισμό Εκδόσεως Διδακτι-κών Βιβλίων και διανέμονται δωρεάν στα Δημόσια Σχολεία. Τα βιβλία μπορεί να διατίθενται προς πώληση, όταν φέρουν βιβλιόσημο προς απόδειξη της γνησιότητάς τους. Κάθε αντίτυπο που διατίθεται προς πώληση και δε φέρει βιβλιόσημο, θεωρείται κλεψίτυπο και ο παραβάτης διώκεται σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 7, του Νόμου 1129 της 15/21 Μαρτίου 1946 (ΦΕΚ 1946, 108, Α΄).

Απαγορεύεται η αναπαραγωγή οποιουδήποτε τμήματος αυτού του βιβλίου, που καλύπτεται από δικαιώματα (copyright), ή η χρήση του σε οποιαδήποτε μορφή, χωρίς τη γραπτή άδεια του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου